

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://www.dsshop.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://bibliotek.dis-danmark.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Frederiksborg Amt

Årbog 2000
Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Fra Frederiksborg Amt

Udgivet af Frederiksborgs Amts Historiske Samfund
ved Skriftudvalget:

Henrik A. Bengtsen, Flemming Beyer, Anders Alsløv og Eva Stennicke

Layout og teknisk bearbejdning:
Yngve Stegfeldt

Sat med Times og trykt hos A-print, Espergærde.

Oplag: 600 eksemplarer
Løssalgspris: Kr. 150,-

ISBN 87-87415-39-9

*Omslag:
Bearbejdning af et postkort fra starten af 1900-tallet.
Kortet viser Esrum by.
Venligst udlånt af Helsingør Kommunes Museer.*

Indhold

- 7 Landbetjent i Frederiksborg Amt
Træk af landbetjentenes forhold i 1860'erne i Kronborg vestre Birk
Af Steen Bernichow
- 33 Murermesteren i Esrom
Af Kate Ulff-Møller
- 49 Farlige og forbudte skrifter i Helsingør
En episode fra Guldbergtiden
Af Carsten Meyer
- 65 Skovholmgaard
Minder fra livet som forstandere på et optagelseshjem
Af Hans Hansen
- 83 Frederiksborg Amts Historiske Samfund
Bestyrelsens beretning og dens medlemmer 1999

Landbetjent i Frederiksborg Amt

Træk af landbetjentenes forhold i 1860'erne i Kronborg vestre Birk

Af Steen Bernichow

Landbetjentene var for 140 år siden yderst fåtallige og ujævnt fordelt over landet. Mens man langt tidligere havde politibetjente i København og købstæderne, kom de først sent til på landet. Politimyndigheden her lå hos herredsfogeden eller birkedommeren, der med hjælp af de privatansatte herredsfuldmægtige, respektive birkefuldmægtige, og andre kontorfunktionærer udøvede politimyndigheden. Det yderste led overfor landbefolkningen udgjordes af sognefogederne, der fra 1791 var forlenet med en vis politimyndighed.

Den første landbetjent blev ansat på Langeland i 1807, og i 1818-19 blev der ansat ti betjente i birkerne nord for København, men i selve Nordsjælland blev de første landbetjente ansat i 1826 og 1845.¹

Så sent som ved en påtænkt lovreform af politikæsenet uden for København i 1864 kom det frem, at man kun i få landjurisdiktioner havde politibetjente, nemlig i Københavns og Frederiksborg amt, samt den sydlige del af Århus amt og enkelte andre steder. Men selv om man i Frederiksborg amt tidligere end andre steder kunne bryste sig af en ordning, var den, som det efterfølgende skal påvises, af beskedent omfang.

En fugtig aften på kroen

Det var blevet lørdag aften den 7. januar 1865. Søren Sørensen fra Stokkerup kom dinglende ud fra Esrom Kro. Han havde været i Helsingør med noget havre, som han tidligere havde

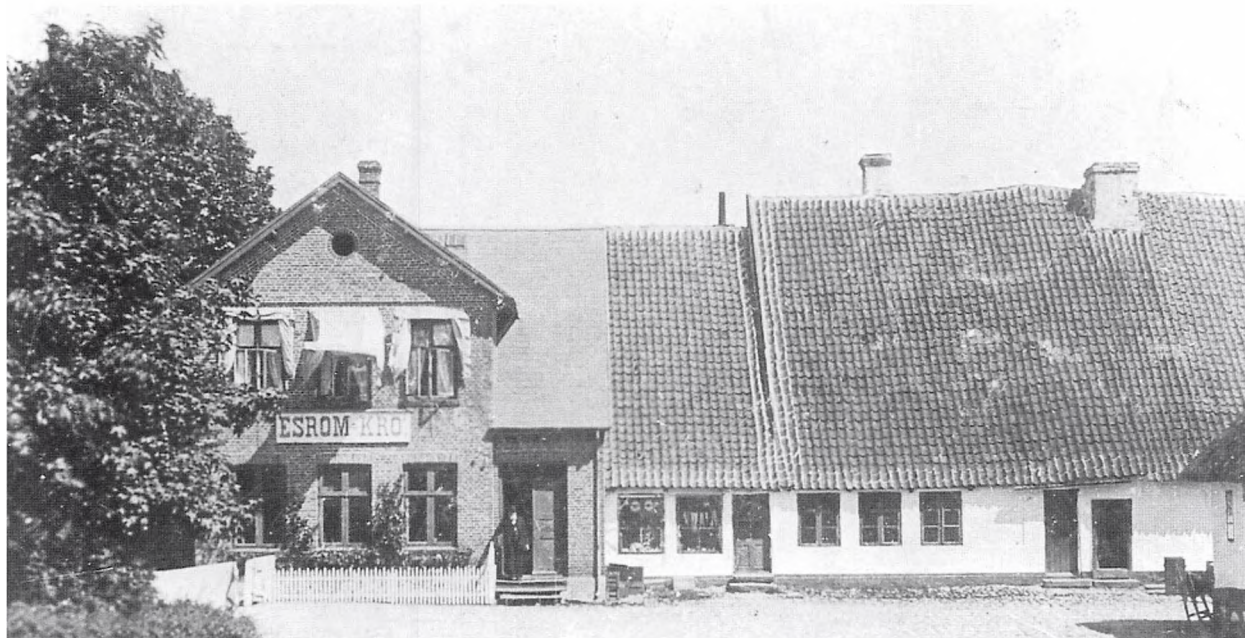
Steen Bernichow, f. 1945, overlærer med historie som speciale. Har skrevet artikler med lokalhistoriske emner, f.eks. „Sagen om Helsingør præstegårds brand“ og „Et barselsgilde“. Har desuden skrevet bogen om „Slægten Bernickow“.

opkøbt, og med tilbage havde han halv tønde øl, som han skulle aflevere til kældersvenden på kroen, Christian Nielsen. Nu havde han sidet en times tid derinde og drukket, men havde i det hele taget drukket bravt under det meste af turen. Nu var det endelig blevet tid at komme hjem.

Han havde ikke været alene i byen. Med sig havde han haft ungarl af Kolsbæk Anders Jensen. Denne havde bedt Søren om at måtte komme med og havde da også hjulpet med at læsse varerne. Han var værre tilredt end Søren. Ude af stand til selv at komme ud til hestevognen måtte han slæbes derud af kældersvenden og staldmester Peder Nielsen. De

skulle ikke nyde noget af at have sovende gæster i skænkestuen.

Den stive arbejdsvogn skumplede af sted på de ujævne veje. Anders lagde sig bag i vognen, og Søren hørte ikke mere til ham. Det var omkring midnatstid, da han nåede gården i Stokkerup og tumlede ned fra bukken. Arbejdsmand Ole Larsen hjalp ham med at spænde hestene fra og opstalde dem. Så gik de ind i stuehuset, hvor de satte sig til bords „for at nyde en forfriskning“. Først nu kom Søren i tanker om passageren bagi og sagde til sin kone: „Den mand, der ligger ude i vognen, skulle dog også have en bid brød med. Du kunne gå ud og kalde ham ind.“ Konen gik ud

*Esrom Kro inden branden i maj 1907. I den store bygning til højre var der „café og krostue“.
(Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn)*

og råbte ad manden, men da hun ikke fik noget svar, ruskede hun i ham, uden at han bevægede sig det mindste. Så gik hun ind til mændene og fortalte, at hun troede, at manden var død. Heller ikke mandfolkene kunne få liv i ham, og hvad værre var: han var aldeles stiv. Han måtte uden al tvivl være afgået ved døden.

Det var meget ubelejligt og ikke uden risiko for dem selv. Arbejdsmanden blev på ordre sendt over til gårdmand Peder Olsen i det nærliggende Bannebjerg. Han skulle vel komme over for at bevidne begivenhedsforløbet og måske give dem et godt råd. Men Peder Olsen lod melde tilbage, at det ville han ikke have med at gøre, „da han ikke kunne tåle at se en død“. Der var ikke andet for end næste morgen at ride til Helsingør til birkekontoret og anmelde dødsfaldet.

Politibetjent Hans Christoffersen blev af birkedommer Peterson beordret til at tage op til Stokkerup og foretage undersøgelse. Da han kom til gården holdt vognen der endnu, og liget lå i samme stilling som om natten, nemlig på langs ad vognen og med hovedet ned mod bunden. Da politibetjenten vendte ham om, mødte der ham et grumt syn. Ansigtet var aldeles „sorteblåt“ og fuldt af størknet blod udgået fra næse og mund. Han formodede, at blodet var fremkommet ved de stød, den afdøde havde fået mod vognbunden under transporten.

Ved forhøret, som blev optaget på stedet, vedgik Søren at have været „noget beskænket“, og kunne derfor ikke huske, om afdøde bad om at måtte lægge sig bagi eller faldt bagover. Det sidste har nok været det mest sandsynlige.

Liget blev transporteret hjem til forældrene i Kolsbæk, og om torsdagen kom birkedommer Peterson og distriktslæge Klingberg, samt doktor Hansen fra Helsingør for at foretage „en legal syns- og obduktionsforretning“, idet man ville forebygge rygter om, at Anders var omkommet ved en „voldsåd“.

Klingberg og Hansen bemærkede blodud-

trædninger og sår på hovedet og gik så til obduktion, hvorved hjernen og lungerne konstateredes at være „blodoverfyldte“. Leveren var stor, dog ikke unormal. Man konkluderede, at døden var forårsaget af blodoverfyldningen i hjernen og især lungerne, hvorved åndedrættet var blevet forhindret. Klingberg kunne ikke for nærværende udtale sig om, hvorvidt den måde, afdøde var transporteret fra kroen på, kunne have forvoldt døden.

Birkedommeren var ikke tilfreds med den lidt diffuse forklaring, og forelagde forhørsakterne for lægerne, som den 16. udtalte, at man ved at gennemlæse disse akter nu var kommet til den opfattelse „at døden ikke var indtruffet, hvis Anders Jensen havde udsovet rusen i Esrom kro“.

Transporten til Stokkerup måtte derfor efter deres mening have været en „stærk medvirkende årsag til hans død“.

Så rullede sagen. Staldmesteren, kældersvenden og Søren Sørensen blev på amtets ordre anklaget ved Kronborg vestre Birk for ved uforsigtighed at have forvoldt en andens død; de to første fordi de ikke lod ham overnatte på kroen. Man indhentede oplysninger om de anklagede, især staldmester Peder Nielsen, men man havde intet på ham. Derimod var Søren tidligere straffet for bedrageri. Man havde jo ikke noget samlet strafferegister for hele landet, så politimesteren (dvs. birkedommeren) måtte skrive rundt til de nærmeste jurisdiktioner.

Den 27. marts faldt dommen: staldmester og kældersvend blev begge idømt en mulkt på hele 50 rdl. hver, Søren blev frifundet, men skulle dog betale sin del af sagsomkostningerne.

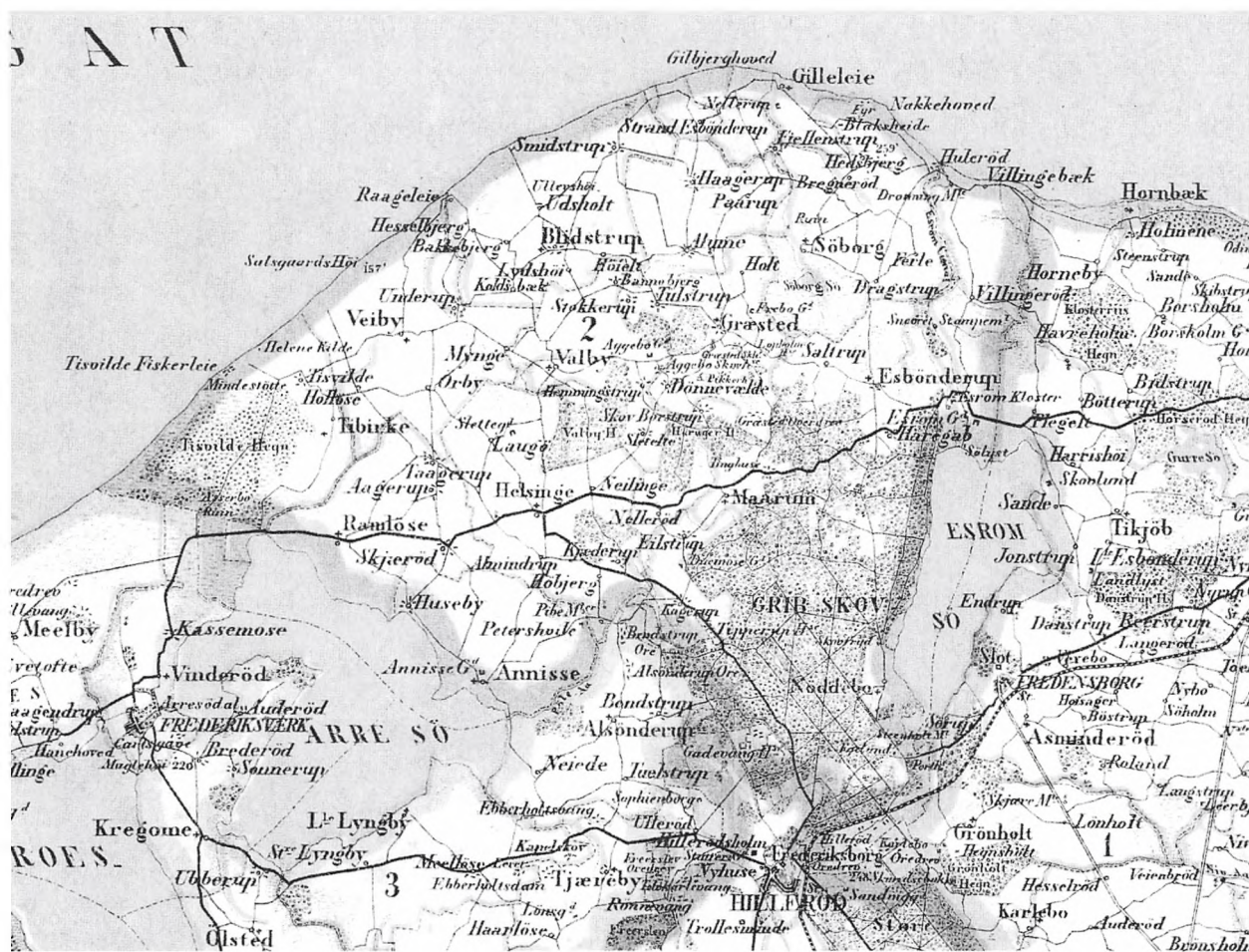
Dommen appelleredes, og den 4. august 1865 blev de alle tre ved overretten i København frifundet, også for at betale sagsomkostninger. Højesteret stadfæstede den 3. oktober overretsdommen.²

Kronborg vestre Birk

Rets- og politivæsenet for området faldt siden 1848 under Kronborg vestre Birk, oprindeligt Holbo Herred. Ting- og arresthuset lå i Helsinge, bygget 1858, og herfra udgik alle retsbetjentforretninger. Jurisdiktionen var den næststørste i amtet: fra Kattøge i nord til

Nøddebo i syd og fra Arresø i vest til Esrom Sø i øst.³

Når vi kan følge politiets arbejde i Kronborg vestre Birk så relativt detaljeret, skyldes det, at vi for perioden 1865-1870 har en mængde politidokumenter bevaret. Før og efter denne periode er det yderst sparsomt, hvad der er lev-

Holbo Herred, udsnit af kort over Frederiksborg Amt (E. Klingsey. Atlas over Danmark)

net os af sådanne dokumenter på Landsarkivet. For de øvrige perioder må man ty til politiprotokollerne, som tit refererer til forhør og lignende eller til politibetjentenes rapportbøger, hvorom senere.

Ved hjælp af de omtalte dokumenter kan vi følge landbetjenten i hans færd i den vidtstrakte landjurisdiktion. Eksempelvis lå Stokkerup noget afsides bag Aggebo Hegn. Det var en lille samling spredte huse og gårde, hvor man sikkert i tidernes morgen havde levet uforstyrret af politimyndigheden, men ved hjælp af rapporterne kan vi se, at betjentene i hvert fald på denne tid kom rundt i alle afkroge af området. Men vi kan også følge politimesteren og distriktslægens virke ved sagerne.

Det var tit småforhold, der skulle behandles: et par rigsdaler, der var stjålet fra en tjenestekarl, som regel af en anden karl, klædningsstykker, der var forsvundet fra hjemmet eller fra en tørreplads, lommeure og købmandsvarer, der blev stjålet på stedet, men alle gav de anledning til politirapporter, og i en del tilfælde til efterforskning, forhør, domfældelse og afsoning. Som regel fik man for mindre sager 5 dages fængsel på vand og brød i Helsingør arrest. Men var sagerne blot lidt alvorligere og den arresterede genganger, kunne det ende med forbedringshus på Christianshavn af 1 års varighed eller mere.

Således gik det indsidder og arbejdsmand i Villingerød Mark Niels Johansen. Sideløbende med den forrige sag kørte nemlig en sag om indbrud hos dyrlæge Larsen i Esrom. Begge politibetjente var i aktion, hvad man tit ser, når der var tale om betydningsfulde personer. En kiste med papirer og skrifter var stjålet, og man fandt blodpletter på et chatol, hvilke pletter måtte stamme fra indbrudstyven, der var kommet ind ved at føre hånden gennem et sønderslået vindue. Man mistænkte Niels Johansen, som var en sådan genganger. Han havde intet alibi, og betjenten fandt et lille sår på en kno

på hans højre hånd og førte ham derfor til arresten i Helsingør. Ved ransagning fandt man desuden et stjålet sølvlommeur.

Hård fremfærd overfor tidligere straffede
Spørgsmålet om tidligere straffe blev aktuelt for hans vedkommende. Birkedommeren skrev til Helsingør byfoged for at få oplysning om ham, men i første omgang svarede man, at ingen ved det navn var straffet ved Helsingør Byting. Birkedommer Peterson havde nemlig udbedt sig straffeattest for Niels Johansen eller Niels Johan Johannisen, født i Grønholt den 17. august 1833, og kunne ikke forstå, at ingen var registreret under dette navn, idet han fra Frederiksborg birk havde fået oplysninger om, at en sådan skulle være bosiddende i Helsingør. Efter en del skriverier frem og tilbage viste det sig, at man ved Helsingør byskriverkontor havde registreret en Niels Johan Johannesen, født samme sted og på samme tid som førstnævnte. Han havde en dom for indbrudstyveri som 20-årig, og havde fået 2½ års forbedringshusarbejde. Nogen må have manglet omtanke ved det byskriverembede i Helsingør.

Sagen endte med, at Niels Johansen endnu engang blev dømt for indbrudstyveri, og denne gang fik han som tidligere straffet 5 års forbedringshusarbejde. Han modtog dommen uden appel. Tilbage sad en højgravid kone og en lille, „spinkel og dårlig klædt steddatter“, som politibetjent Besthorn ikke nænnede at tilsige til at give møde i retten, da der var 5 mil dertil, og han ikke antog, de i deres tilstand ville kunne gå så langt. Hvordan deres skæbne har formet sig, mens manden sad fængslet, tør man end ikke gisne om.⁴

Blandt politirapporterne er knapt så hyppigt som man kunne forvente skov- og jagtsager. Det skyldtes nok, at skovens betjente i en del situationer selv undersøgte forholdene og foretog ransagninger, hvorefter sagerne indbragtes for retten på fortrykte skemaer. I nogle tilfælde,

hvor en mere omfattende undersøgelse var for-
nøden, kom politiet ind i billedet.

Krybskytter

En alvorlig situation indtraf ved konfrontation
med nogle krybskytter i Græsted Hegn. Søn-
dag formiddag den 7. januar 1866, omtrent
kl. 11, sad hegnsmænd Niels Geertsen og en

medarbejder Rasmus Larsen ude i skoven og
„nød en forfriskning“. Da så de skovløber Jens
Hansen af Aggebo Hegn (det tilstødende nabo-
hegn) komme gående i skoven, og i det samme
brød tre personer, hvoraf to med bøsser i hæn-
derne, ud fra en grantykning 20-30 alen fra
Niels Geertsen, som nu råbte: „Kom nu! Jens
Hansen, og lad os løbe, for nu er det tid, her er

*De to identiske ting- og arresthuse i Hel-
singe og Fredensborg for henholdsvis
Kronborg vestre og Kronborg østre Birk. I
det sidstnævnte kan arresten stadig
beses. Foto: Steen Bernichow*

krybskjøtter.“ De to mænd satte efter krybskytterne, der løb mod Græsted. Pludselig vendte den ene sig omkring, og lagde an med bøssen og fyrede den af i retning af Jens Hansen, der løb forrest, og var i en afstand af 50-100 alen fra dem. Han kunne høre haglene suse forbi sit hoved. „Herved blev Jens Hansen og komparenten (Niels G.) noget forsinkede i deres løb“, men de havde genkendt de tre personer.

Politibetjent Hans Christoffersen blev sendt op til Græsted for at forhøre de implicerede, samt eventuelle vidner. Det viste sig nu, at en hel del havde set de tre mænd gå over Græsted præstegårds jorder til skoven. Man havde også set to vende tilbage, men den tredje gik ikke med dem. Det var ungkarl Jens Madsen af Lopholm, født 22. august 1845, og altså 20 år gammel. Han blev den 8. maj dømt til 5 dage på vand og brød i Helsingør arrest for at have „affyret skud mod skovbetjente“, egentlig en forbløffende mild straf.⁵

Den fattiges udvej

Sagerne havde helt tydeligt social slagside. Det var typisk folk der boede til leje, såkaldte indsiddere, arbejdsmænd og fattige husmænd, der kom i politiets søgelys. En gammel 70-årig indsidder og murer, Lars Hansen, boende ved Mårum, havde haft et ærinde inde i denne by og havde passeret en gård i udkanten. Han var gået ind i loen, hvor han fandt en bunke med rug, og som den rapporterende politimand skriver: „Da Comparenten (Lars) så, at ingen var på loen, lagde han sig ned på knæene ved den på loen værende rugbunke og fyldte en fra hjemmet dertil medbragt lærredspose med rug, hvormed han forføjede sig bort.“

Det var politibetjent Hans Christoffersen, der kunne alle disse formelle vendinger, der prægede politi- og retssproget på den tid. Han var samme dag, som tyveriet havde fundet sted, og efter at anmeldelsen var indgået, blevet sendt af sted til Mårum. Sammen med en del folk,

*Arresten i Kronborg østre Birk. 1. etage.
Foto: Steen Bernichow*

blandt andre sognefogeden, foretoges med Lars' billigelse en ransagning af hjemmet, hvor man fandt lærredsposen med 1½ skp. urensset rug. Lars nægtede først at kende noget som helst til posen, men gik til bekendelse og fortalte, at det havde været hans agt at rense rugen og indlevere den til bageren for at få brød, „hvilket han for nærværende tid ikke ejer“. Lars blev anholdt, og som Hans Christoffersen beretter:

„Efter at jeg i overværelse af de ovennævnte

tilstedeværende havde forsynet den hos Lars Hansen med iværende rug forefundne pose med mit segl, lod jeg denne transportere til politikkammeret, hvortil jeg ligeledes under anholdelse ledsagede Lars Hansen, og ifølge Deres Velbårenheds (birkedommer Petersons) ordre afleverede ham til arrestforvarer Andersen til bevogtning kl. 7½ aften.“ Rugen blev formentlig sendt med hestevogn. Selv har han vel redet, mens Lars pænt måtte følge efter til fods. Den gamle Lars Hansen, som intet brød ejede „for nærværende tid“ fik – som en tidligere straffet – 60 dage i arresten, men til almindelig fangekost. Derved fik han da det nødvendige brød.⁶

Politiets metoder

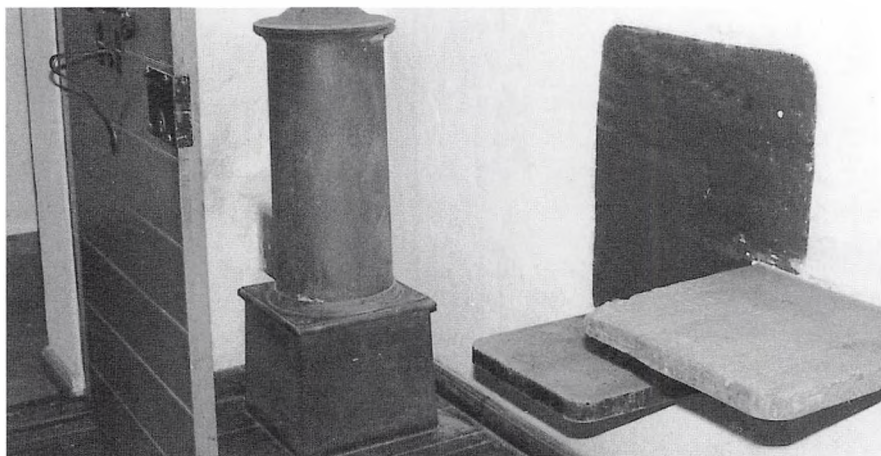
Da de tekniske hjælpemidler, der stod til politiets rådighed, ikke var mange, lagdes der stor vægt på vidneafhøringer. Optegnelse af vidneforklaringer var en vigtig bestanddel af politiets arbejde ude i marken. De mange udsagn

kunne bruges i retten, blandt andet til at knække en hård benægter.

Husransagninger efter tyvekoster og andre spor var af yderste vigtighed for tilvejebringelse af beviser mod en mistænkt. Igen og igen noteres det i rapporter, at man ransagede med beboernes tilladelse, selv om vedkommende måtte vide, at tyvekosterne ville blive fundet. Men når det kom til stykket, ville det være politiets ord mod den mistænkte, om hvorvidt en tilladelse var blevet givet.

Man gik efter spor. Det kunne være blodspor, som måske kunne henføres til den mistænkte, hvis denne havde friske sår, som vi har set et tilfælde af, men også fodspor kunne være af interesse. Vi har nogle eksempler på, at man ved hjælp af groft papir tog mål af sådanne fodspor og fremlagde disse papirsaftryk i retten, eller afprøvede den mistænkte fodtøj direkte i sporet. Ifølge sagens natur var dette ikke særlig præcist.⁷

De mange brande udgjorde et stort problem

Fængselscelle i Kronborg østre Birks arrest. Her har arrestanterne siddet på vand og brød i typisk 5 dage.

Foto: Steen Bernichow

for politiet. Det kunne være yderst svært at fastslå, om en brand havde været påsat. De brandbare materialer, som de fleste huse var bygget af, levnede ikke mange spor, og disse var vanskelige at tyde. Ved nogle forbrydelser og brande tegnede man oversigtsplaner over ejendommene til hjælp ved vidneafhøringerne i retten. På denne måde har vi fået bevaret nogle tegninger af bygninger i området, blandt andet Helsinges præstegård og Helsinges kro, som henholdsvis brændte i 1864 og 1865.⁸

Ved vold eller mistænkelige dødsfald måtte man have hjælp af distriktslægen i Esbønderup. Denne foretog inspektion af den sårede eller ligsyn, og når der i sidstnævnte tilfælde var mistanke om en forbrydelse, foretoges i følge med politiet obduktion. De mange rapporter herom findes som regel indskrevet i fogedprotokollerne, men hvor man mistænkte en forbrydelse, gik en afskrift til amtet. Distriktslæge Klingbergs mange rapporter virker meget grundige og kyndige, men naturligvis kunne det være vanskeligt at fastslå dødsårsagen, når eksempelvis den afdøde havde været begravet et stykke tid, hvilket dog hørte til sjældenhederne, da man arbejdede hurtigt.

Forbryderne blev naturligvis registreret. Dels indførtes de i de såkaldte sagelister, og hvis en fældende dom var afgivet: i et strafferegister. I et, nu meget slidt, register for Kronborg vestre Birk kan vi følge alle de domfældte i perioden 1799-1896, dvs. så godt som hele århundredet.⁹ Man var nødt til pr. brev at søge oplysninger om mistænkte personer i andre jurisdiktioner, hvis vedkommende var udefra kommende. Blandt andet derfor gjaldt det om at have en ordentlig registrering.

Ansættelsen af politibetjente

Før 1860 var politibemandingen ved Kronborg vestre Birk – som ved Kronborg østre – 1 bereden mand. Det vil sige, at i hele det vidtstrakte område skulle én mand udføre samtlige

politiforretninger, dog bistået af de stedlige sognefogeder. Politibetjenten fik 375 rdl. årlig og skulle for dette beløb også holde en hest.

I 1860 fungerede F. Holm som en sådan bereden betjent. Men den 21. august indgav han sin afskedsansøgning pr. 1. oktober. Hvad det skyldtes, kan kun gisnes om. Selv skrev han i sin ansøgning: „På grund af indtrufne omstændigheder.“ Nogenlunde samtidig hermed var birkets nye dommer, justitsråd Peterson, tiltrådt, og han støttede ansøgningen. Han var ikke tilfreds med Holms hestehold. Det fungerede kun dårligt, og han kunne i virkeligheden ligeså godt have været gående betjent. Dertil kom, at Holm åbenbart var en lidt voldsom betjent, der i januar 1860 havde haft en klagesag om politivold, der ganske vist blev afvist, hængende over hovedet.¹⁰

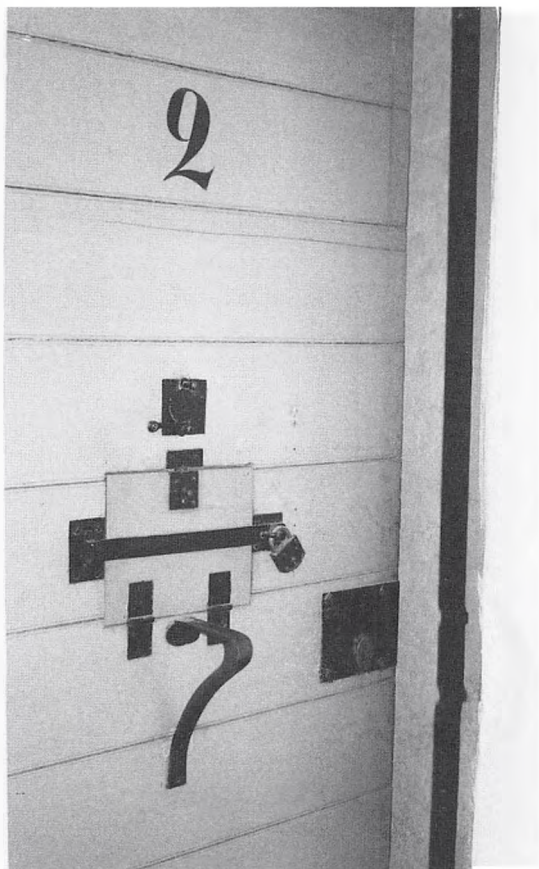
Det var amtsrådet for Frederiksborg Amt med amtmand Schulin i spidsen, der havde det afgørende ord om politiansættelse, og Peterson skrev straks til amtmanden om tilladelse til, at der måtte bekendtgøres en ledig stilling som politibetjent „for en kvalificeret, ugift mand“. Det viste sig imidlertid svært at finde en sådan person, og kort efter ændrede Peterson mening og søgte nu om ansættelse af to uberedne politibetjente til én beredens pris, nemlig 375 rdl. De skulle så placeres i hver sin del af birket. Han henviste netop til de dårlige erfaringer med Holms hestehold.

Amtet gav 10. november tilladelse til konstituering af to uberedne mænd frem til 1. maj 1861, hvilket også justitsministeriet tilsluttede sig. Man ville i en prøveperiode se, hvordan forsøget spændte af. De 375 rdl. til to mands ligelige fordeling var bestemt et meget ydmygt beløb, og tilmed forlængedes konstitueringen med den ringe løn helt frem til 1. marts 1862.

Politibetjente rekrutteredes på denne tid og senere hen i stor udstrækning blandt tidligere befalingsmænd eller underofficerer. Det var folk med myndighed, måtte man formode, og

selv med en ringe boglig uddannelse, havde de dog gået på befalingsmandsskole, hvor skrive-, læse- og regnefærdigheder var sat nogenlunde på plads.

De to første „gående“ betjente i birket blev A. S. A. Achen, fhv. korporal ved Gardehusarregimentet og fhv. sergent ved 1. infanteribataljon Hans Christoffersen. Achen fortsatte ikke ret længe, idet han i 1864 blev afløst af A. W. Besthorn. Hans Christoffersen vedblev i 15 år.¹¹

*Celledør, Kronborg østre Birk.
Foto: Steen Bernichow*

Han var født i 1824 og således allerede en mand på 36 år med familie på fire børn. Efter militærtjenesten under 3-års krigen havde han ernæret sig som skrædder i Mårum. Han var en lille, spinkel mand, ikke just en politype, men andre forhold talte ind. Han kunne fremvise en særdeles god forholds- og straffeattest fra militæret uden nogen straffe eller anmærkninger: „Har udvist et exemplarisk og rosværdigt forhold såvel i som uden for tjenesten.“

Bopælen i Mårum var sikkert fordelagtig, for herved kunne han dække birkets østlige del, alt efter Petersons plan. At denne ikke holdt i længden, var så en anden sag. Det var ikke hensigtsmæssigt med denne udpostplacering, for betjenten skulle jo alligevel næsten daglig af den ene eller anden grund møde op i Helsingør, hvor birkekontoret lå. Efter kort tid i Mårum flyttede han til Helsingør.

Ordnningen med to gående betjente var en så stor succes, at amtsrådet i januar 1862 indstillede til justitsministeriet at gøre den permanent. Amtmanden gik varmt ind for forslaget, der kom fra Peterson, og anbefalede det overfor ministeriet, blandt andet med de gode erfaringer, han havde høstet med justitssagerne, hvis behandling åbenbart havde vundet ved nyordningen. Deuden henviste han til jurisdiktionens store udstrækning og påpegede, at vestre birk adskilte sig fra østre birk, som fastholdt en bereden politibetjent, ved at den ene mand i østre birk kunne få støtte, blandt andet hos Helsingør politi, kystpolitiet og administrationen på Hellebæk.

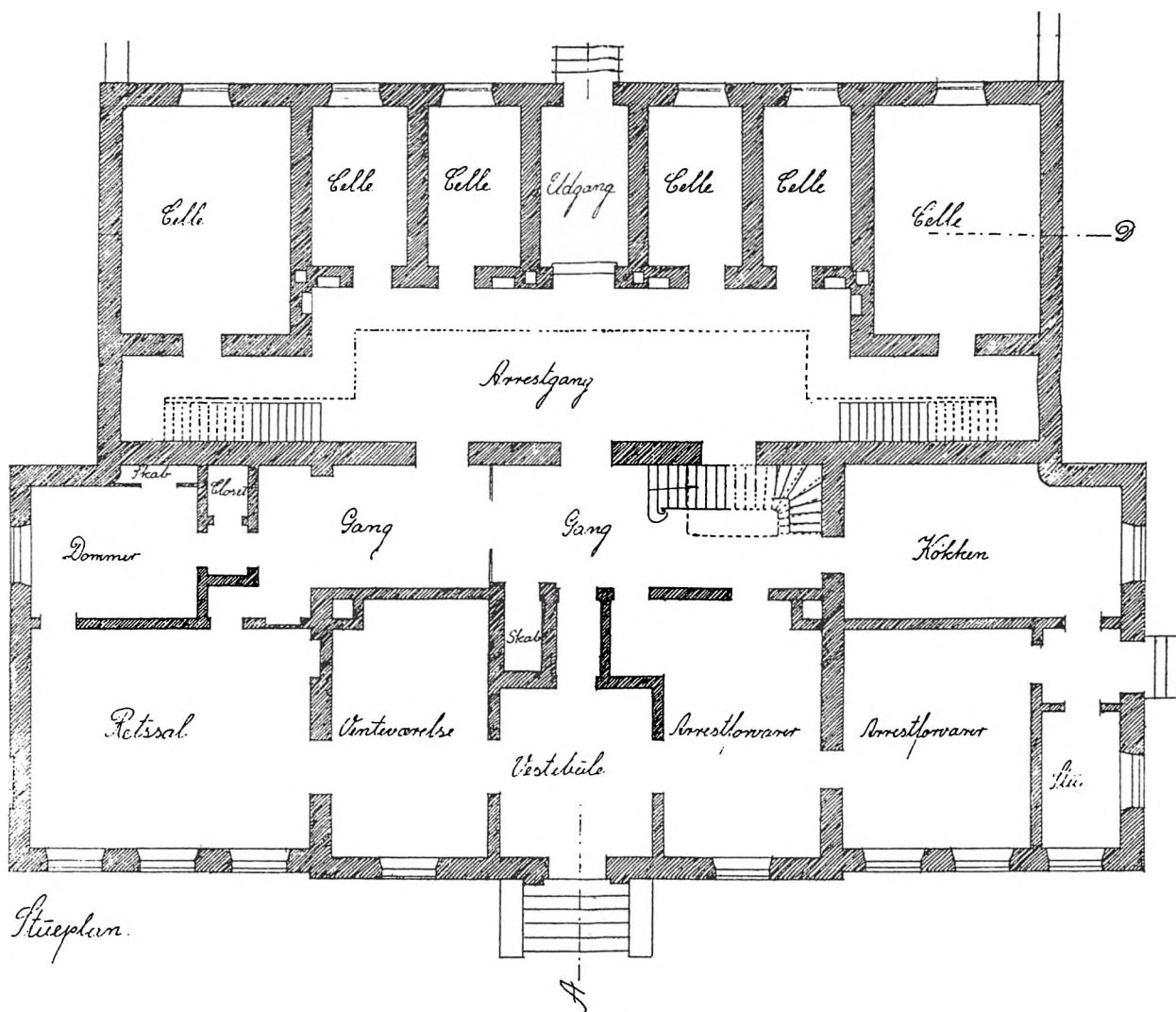
Tilladelsen fra ministeriet blev givet, og man kunne nu ansætte to faste, gående betjente med hver 200 rdl. om året og med 3 måneders opsigelse, men uden pension. Amtet, af hvis midler lønnen blev udredt, reserverede sig dog i en bestemmelse for birkedommer Peterson, der „i følge sin udnævnelse er forpligtet til eventualiter at yde et bidrag“ (til aflønningen).

Peterson indstillede 15. februar de to kon-

stituerede betjente uden at afvente bekendtgørelse af stillingerne, eftersom han anså dem „særdeles skikkede til disse bestillinger“ og han følte sig „tilfreds med den måde, på hvilken de hidtil have udført deres tjeneste“.

Amtet havde oprindeligt krævet en sådan be-

kendtgørelse, men bøjede sig for argumentet, at de nu havde fungeret som konstituerede i så lang en periode, at et opslag „kunne give anledning til hentydninger om, at de ikke behørigt havde varetaget deres tjeneste, hvorved deres autoritet kunne svækkes“.¹²

Arkitekttegning fra 1931 af stueetagen af ting- og arresthuset, Kronborg østre Birk.
(Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv)

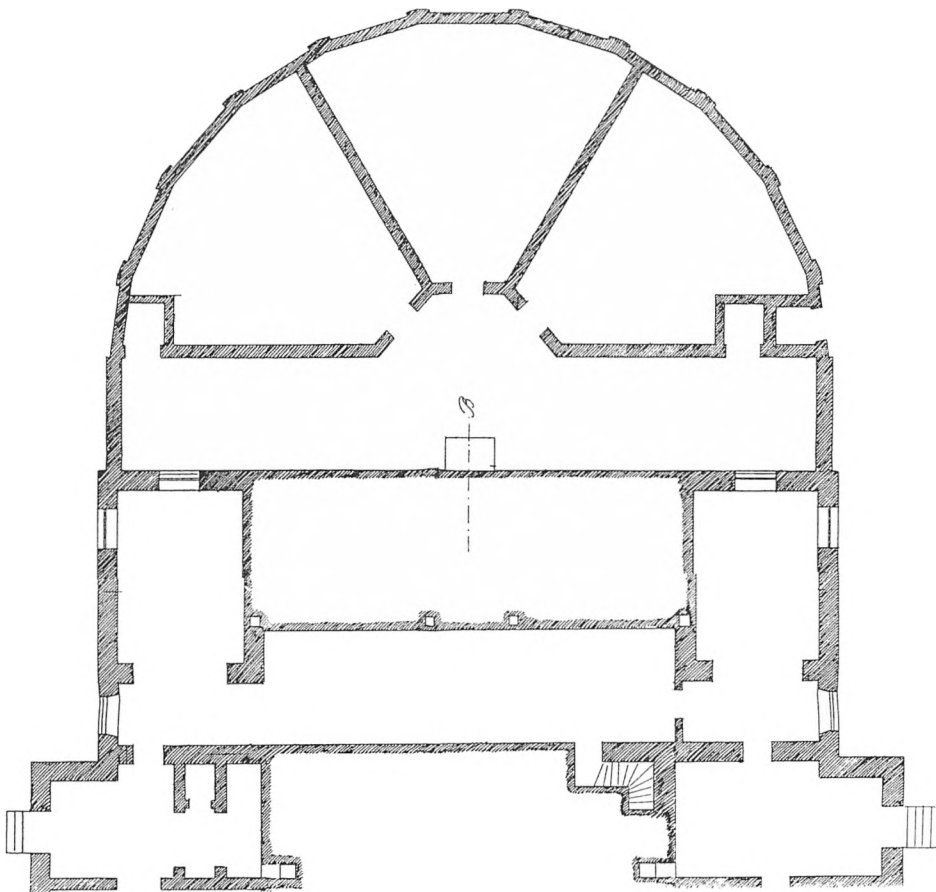
Løn og ansættelsesforhold

Den ringe løn, som efter fastansættelse udgjorde de føromtalte 200 rdl. rakte ikke langt. Vi ser, at man af birkets politikasse, efter amtets resolution, hvert år bevilgede de to betjente et gratiale. Politikassen, hvis hovedindtægtskilde var de mulkter, der ved retten blev idømt for forskellige småforseelser, virkede som udbetalingskasse blandt andet for gratialer og småfornødenheder, samt for lån til de ansatte politibetjente og arrestforvareren.

De to betjente fik i begyndelsen kun 15-

25 rdl. i gratiale med stigende tendens, senere nåede man op på 50 rdl. årlig til hver. Hver gang skulle amtet søges, og der skulle gives en begrundelse. Peterson var ikke karrig med sin ros, og gratialerne gik glat igennem.¹³

Alligevel var lønforholdene for ringe. Alle parter kunne godt se, at det i længden ikke var holdbart, men amtet følte sig bundet af sin vedtagelse om, at nedlæggelsen af den beredne politistilling og oprettelsen af de to uberedne stillinger ikke måtte koste amtet ekstra. I 1863 foreslog Peterson imidlertid, at man gav hver

*Fængselsgårde (i kælderplan) bag arresthuset i Fredensborg.
Tegning fra 1931.
(Fredensborg-Humblebæk Lokalhistoriske Arkiv)*

betjent et lønpålæg af 100 rdl. Amtet vægrede sig ud fra ovenstående motiver, samt på grund af „konsekvenserne“, men man kunne dog godt se, at noget måtte der gøres, og man vedtog at forhøje lønnen med 50 rdl. til hver. Det tog sin tid, for indenrigsministeriet og justitsministeriet skulle også høres.¹⁴

Selv efter lønstigningen modtog betjentene 50 rdl. i gratiale, så lønnen reelt nåede op på 300 rdl.

Forholdene var trange, og den ene betjent, Hans Christoffersen, som havde en stor familie at underholde, måtte ansøge om lån og ekstraordinære gratialer, hvilket arrestforvarer Andersen også måtte gøre. Christoffersen forsøgte sig to gange.

Første gang var netop også i 1863. Han var kort efter sin tiltræden som omtalt flyttet til Helsingør fra Mårum, men i Mårum havde han kort før sin udnævnelse købt eget hus. Dette havde han været nødt til at sælge på en auktion, men dels var salgssummen blevet meget lav i forhold til vurderingen (700 rdl. mod 1.220 rdl.), dels viste det sig, at køberen ikke var i stand til at betale noget som helst af købesummen, ej heller skatter og lignende. Christoffersen havde derfor måttet tage huset tilbage, og sad nu op til junitermin i en tvangssituation. Han søgte og fik et lån på 50 rdl.

I 1867 søgte han om et ekstraordinært gratiale, som ligeledes varmt støttedes af Peterson. Christoffersen var „en meget pålidelig og samvittighedsfuld mand“, som sad hårdt i det med en stor børneflokk. På grund af dyrtiden, som på den tid var følelig, og fordi han netop havde afholdt sin ældste datters konfirmation med derpå følgende udgifter til udflytning, var han, som han selv skriver, „kommen i en temmelig stor underbalance i mine pekuniære forhold“. Han fik de ansøgte penge.¹⁵

Mundering

De to betjente færdedes efter alt dømmet i deres

civile klæder. I en af de første ansøgninger fra Peterson om gratiale til dem, anføres det, at beløbet skulle gå til klædningsstykker. For at betjentene kunne identificeres som politi, havde politimesteren i juni 1860 ladet indkøbe fire politiskilte, to til politiembedsmænd og to til betjente, i alt til en pris af 20 rdl. hos en gravør. Desuden indkøbtes i 1867 „2 lakerede livremme med tilhørende plader“ til politibetjentene, i alt til 5 rdl. Vi må nok gå ud fra, at dette udgjorde deres politimæssige fremtoning. Erstatning for slid på deres private tøj måtte de selv udrede.

En anden betjent, Kronborg østre Birks beredne politibetjent Ehlers, lod sig ikke nøje hermed, men søgte i 1868 gennem sin politimester om „et nærmere bestemmende beløb til anskaffelse af en reglementeret politibetjentuniform“. Det var navnlig blevet aktuelt, efter at hoffet en del af året var begyndt at tage ophold på Fredensborg Slot med deraf følgende „tilstrømning af besøgende“, hvorfor han måtte holde sin påklædning i ordentlig stand. Han fik virkelig også til frakke, vest og benklæder. Det følgende år fik han ligeledes efter ansøgning en kappe.¹⁶

Også andre steder i amtet søgte betjente om tilskud til uniformer, men der kom aldrig nogen ansøgning fra betjentene i Kronborg vestre Birk.

Andre udgifter ved tjenesten

Der kan næppe herske tvivl om, at de to gående betjente i virkeligheden for en stor del færdedes til hest. Som det senere skal omtales, var de ordinære patruljeture ud i distriktet af betydelig længde. I gennemsnit ca. 35 km. og selv om arbejdstiden ikke begrænsede sig til 8 timer, men snarere lå på 12 timer, ville det være vanskeligt at nå meget andet end en omkringvandring uden at foretage opklarings- og efterforskningsarbejde. Dertil kom, at betjentene ofte blev akut udsendt, og dette

kunne ske også om eftermiddagen til de fjer-
neste kroge af området. Når betjentene nogle
gange noterer, at den fangne forbryder blev
indsat i arresten omkring midnat, må der have
været tale om en slags befordring, på trods af
at dette aldrig omtales direkte i rapporterne.
Dog understreges det enkelte gange, at en
udsendelse i mere eller mindre grad var fore-
gået til fods.

Fra den ansættende myndigheds side blev
man stadig mere begejstret for de gående
betjente. Et amtsrådsudvalg udtalte i 1867, at
man meget foretrak disse frem for beredne,
da sidstnævnte kunne misbruge deres af amt-
tet betalte hestehold til almindelig fragt-
mandsvirksomhed. Peterson rådede over en
konto til rejseudgifter på typisk 400 rdl. om
året, og denne må være brugt, når f.eks. be-
tjente foretog opklaringsarbejde uden for ju-
risdiktionen.

Der var i begyndelsen nogen disput herom.
Peterson ville have hovedkassen, amtsrepar-
tionsfonden, til at betale, men det satte man
sig imod i amtet, idet man til nogle regninger
for opklaringsarbejde i 1860 uden for jurisdik-
tion, blandt andet til Frederiksborg (Hil-
lerød) og Frederiksværk, hver gang på 1 rdl.
pr. stk., udtalte: „Amtet formener, at der ikke
kan tilkomme en politibetjent diæter for rej-
ser i polititjenesten, selv om de ere foretagne
efter politimesterens ordre. 20/1 1861.“ Man
var i amtet meget påholden på det politimæs-
sige område. En del af udgifterne blev afholdt
af politikassen ude ved jurisdiktionerne.¹⁷

Det daglige arbejde

Vi er så heldige at være i besiddelse af et
optegnelseshæfte for sidste halvdel af 1864,
udfærdiget af H. Christoffersen. Heraf frem-
går det, at en betjent i princippet var på patrul-
jetur hver anden dag, og havde kontorvagt den
efterfølgende. Det var som nævnt lange ture,
hvoraf de længste lå på en 45 km. Det fore-

kommer ikke sandsynligt, at denne rute blev
tilbagelagt til fods, selv om man jo gik bety-
deligt hyppigere og længere end i dag. Men
når man dertil lægger, at det foregik hver
anden dag, og at der på turene var mange for-
skellige forretninger at varetage, må man nok
konkludere, at patruljeringerne er foregået til
hest, hvilket også var tilfældet senere hen,
selv om betegnelsen stadig væk var „gående
betjent“.¹⁸

Selv om indførslerne er noget summariske,
giver de alligevel et indtryk af de mange sager,
der skulle ekspederes:

Søndag, 26. Juni 1864

Kildemarked i Tisvilde, hvor jeg var.

Mandag, 27. Juni

*Besthorn til strandauktion i Tisvilde. Jeg kontorvagt;
om eftmd. til ildebrand i Pikkerhuse.*

Tirsdag, 28. Juni

*Var jeg til auktion i Holt. Derefter til registrering i
Strand Esbønderup hos Prcl. Peder Olsen som er
tidligere død og nu har efterladt kone.*

Onsdag, 29. Juni

Kontorvagt.

Torsdag, 30. Juni

*Var jeg til auktion i Gilleleje og eksekution hos Peder
Tofte i Dønnevælde og Frd. Ferdinand i
Fjellingstrup.*

Fredag, 1. Juli

Kontorvagt: om eftmd. til ildebrand i Pibemølle.

Lørdag, 2. Juli

*Atter til ildebrand i Pibemølle, om eftmd. hjemme på
tinghuset på grund af ildebrandsforhør, om aftenen
tilsagde Albrechtsen Jun:*

Søndag, 3. Juli

*Om formd. i Pibemølle efter bagersvend Jensen,
derefter hos Stenger at betale 3rd. afdrag på klæde
og endelig til Tisvilde til kildemarked.*

Mandag, 4. Juli

*Forkyndte stævning for Peder Ludvig i Højbjerg Orne
og skrædder Rasmus Jensen i Nejlunge samt resolu-
tion for Peder Sørensen og Ole Nielsen i Helsing.*

Man bemærker indførslen den 4. juli. For-
kyndelse af stævninger gav en lille ekstraind-
tægt, sportel, som blandt andet deltagelse ved
auktioner også gav. Vi har nok her noget af det
økonomiske grundlag for hesteholdet.

I det følgende optræder en typisk patruljetur
og for første gang siden 23. juni en frisøndag:

Fredag, 8. Juli

*Har jeg patruljeret over Valby, Ludshøj, Blistrup,
Kolsbæk, Bakkebjerg, Hesselbjerg, Rågerup, Vejby,
Holløse, Ørby, Laugø.*

Lørdag, 9. Juli

Kontorvagt.

Søndag, 10. Juli

(hjemme).

Når man gennemgår siderne, tegner der sig
et tydeligt billede af en særdeles lang og til
tider slidsom arbejdsdag:

Torsdag, 14. Juli

*Var jeg til auktion over Niels Jørgensens gård i
Ramløse og dernæst overværet forhør hos prcl. Jens
Larsen i Ramløse i anledning af at hans pige har
forsøgt at sætte ild på hans sted.*

Fredag, 15. Juli

*Kontorvagt. Til auktion over Kongensgave i Helsingø
samt eksekution over Vangeledsgården i Tågerup.*

Lørdag, 16. Juli

*Patruljeret over Højbjerg, Annisse, Skærød, Ramløse,
Tågerup, Ørby, Unnerup, Kolsbæk, Valby og
Nejlinge.*

Søndag, 17. Juli

*Kontorvagt, om eftmd. tillige med Besthorn forkyndt
stævning for Niels Bendsen i Orne, derefter om
aftenen patruljeret over Annisse og Skærød.*

Søndag, 31. Juli

*Villingebæk at optage rapport i anledning af at nogle
svenske personer var gået i land dersteds og havde
taget terrænet i øjesyn, hvorfor det vakte
befolkningens opsigt og forårsagede deres mistanke
mod disse personer om spioneri.*

Mandag, 1. August

Var jeg hjemme, fordi jeg var borte i går.

Tirsdag, 2. August

*Kontorvagt: I Frederiksborg Sparekasse at hæve
121 rd. 69 sk.*

Skibsforlis optog en del af deres tid:

Onsdag, 17. August

*Med fuldmægtig Jansen ved Udsholt Strand i
anledning af at skibet ved navn Margretha Aresdine,
Kaptajn de Jonge af Veldervank i Holland er
strandet der med en ladning oliekager.*

Torsdag, 18. August

*Mødte jeg på justitsrådets vegne på forstranden for
at overvære bjergningen.*

Fredag, 19. August

Mødte jeg igen ved strandingen.

Lørdag, 20. August-24. August

ligeledes ved stranden.

Torsdag, 25. August

*Var jeg hjemme på grund af storm og regn, – jeg
nummererede til auktionen på Kongensgave.*

Fredag, 26. August

*Var jeg til auktion på Kongensgave ved hvilken
auktion kreaturer og avlsredskaber blev solgt.*

Lørdag, 27. August

Var jeg igen på bjergstedet på Udsholt Strand.

Ulovlig handel:

Lørdag, 24. September

*Patruljeret over Græsted, Holt, Pårup, Fjellingstrup,
Gilleleje, Nakkehoved, Søborg, Pårup, Græsted,
Dønnevælde og Nejlinge. Jeg anholdt en
bissekræmmer ved navn Georg Treimen som betalte
mulkt 5 rd. og 10 rd. for varerne.*

Følgende fortæller sandsynligvis om indkøb
af en hest til betjentens brug ved tjenesten:

Lørdag, 5. November

Var jeg hos dyrlæge Knudsen, Ågerup, og dernæst

hos dyrlæge Larsen i Esrom, hvorpå jeg med denne rejste til Gilleleje over Dronningmølle, for at tage en hest i øjesyn hos proprietær Manty til Nellerupgård og en do. hos prcl. Chr. Jacobsen i Søborg Enghave, hvorfra jeg returnerede over Pårup og Græsted til mi(t) hjem.

Lovens lange arm

Selv om transportafstandene kunne synes uovervindelige, skulle de kriminelle ikke føle sig for trygge selv på større afstande af jurisdiktionen. Betjentene blev sendt de mest forskellige steder hen.

Således var i 1867 Blistruppræstens svenske tjenestekarl, Johan Alfred Kihlström, stukket af med et efter tidens pengeværdi stort beløb på 675 rdl. Man havde ham mistænkt for via København at være undsluppet til Skåne, og derfor blev nu fuldmægtig Jansen og Hans Christoffersen sendt til København, hvorfra sidstnævnte sammen med en københavnsk betjent tog til Malmø og i samarbejde med svensk politi begyndte en eftersøgning i det skånske. Man måtte til Helsingborg og helt til Sofiero for at efterspore manden, men uden resultat.

Christoffersen vendte alene over til Nordsjælland, hvor han i området omkring Fredensborg foretog afhøringer. Han gik til fods fra denne by til Hillerød og foretog undersøgelser også der, hvorefter han tog toget til København. Her modtog han fra Peterson telegram om, at Kihlström var pågrebet. Hele hans færd på begge sider af Sundet havde således været omsonst.

Han tog nu jernbanen til Hillerød og begav sig derfra til fods til Helsing, hvor han ankom ved midnatstid den 31. maj efter fire dages forgæves efterforskning. Man kan da kun håbe for ham, at han har set og oplevet noget undervejs. For Jansen var det sikkert ikke ukært med en tjenstlig tur til København, noget han senere hen yndede meget.¹⁹

Det hørte naturligvis til undtagelserne, at betjentene blev sendt så langt af led, ligesom ture til Helsingør eller København også hørte til sjældenhederne.

I september 1867 var en „stor, fed vædder“ blevet stjålet fra gårdejer Niels Nielsen, Villingeback. Man mistænkte en slagter, og Helsingepoliti måtte helt til Helsingør, endda to gange, for at efterspore skindet af vædderen, som man mente, garver Lillienquist i denne by kunne have fået ind. Politiet arbejdede med overordentlig nidkærhed for at opklare – set med vore øjne – selv ubetydelige forbrydelser, som hovedparten af sagerne bestod af.

Selv æbletyverier blev de sat til at efterforske. I oktober 1867 mistænkte to tjenstedrengene i Pårup for tyveri forskellige steder i nabolaget af adskillige skæpper æbler. En tjenstepige havde en nat set dem iført islændertrøjer i færd med at begå et sådant tyveri. Den ene sad oppe i æbletræet, hvis grene han rystede, den anden var i færd med at samle frugterne op fra jorden. Den ene dreng gik til bekendelse.²⁰

En grovere forbrydelse

Enkelte gange indtraf alvorligere begivenheder. Om morgenen den 22. februar 1870 anmeldte gårdejer Mads Hansen af Alme, at der om natten mellem den 21. og 22. var forøvet indbrud i hans gård. En person havde slået et vindue ind til et værelse, hvor hans forældre, der var gået på aftægt, lå og sov. Personen var steget gennem vinduet ind i kammeret, til trods for at konen var vågnet ved larmen og havde råbt: „Hvem er det?“ Hun var netop ved at fjerne sig gennem en dør, da hun blev grebet bagfra og slynget ned på gulvet. Hendes mand var nu også vågnet, men ham gik det endnu værre, idet han ikke alene blev slynget om på gulvet, men den fremmede greb ham tilmed om halsen med en sådan kraft „at der nu viser sig røde pletter på halsen for hver finger, og at

blodet derved er passeret ud på det sted, hvor den ene finger har berørt halsen“.

Aftægtsmanden, der lå på ryggen, greb den fremmede i håret og tvang ham ned mod sit bryst, samtidig med at han råbte på hjælp af sine lungers fulde kraft. Nu hørte de andre, hvad der var i gang, og ilede til, men førend de nåede frem, var indbrudstyven forsvundet med uforrettet sag, – må man formode, da intet bagefter savnedes på gården.

Hans Madsen mistænkte forskellige i området, men efter at disses alibier med stor møje var blevet efterforsket uden resultat, erindrede han påfølgende, at en tjenestekarl af Ejlstrup, den 25-årige Svend Larsen, 14 dage tidligere havde været hos ham, og bedt om et lån på 100 rdl., hvilket blev ham afslået. Svend Larsen opholdt sig nu i København, så Hans Christoffersen blev den 23. februar sendt til staden, og sammen med en københavnsk politibetjent efterforskede han sagen derinde.

Svend Larsen havde i kraft af udtalelser fra sin logivært og en anden tjenestekarl alibi for

hele mandagen den 21. februar frem til kl. 8 aften. Det var nu politiets teori, at han efter kl. 8 havde taget toget til Hillerød og derfra var gået til Alme, hvor han havde forøvet overfaldet, og derpå tidlig tirsdag morgen var returneret til København, en ganske betragtelig tur. Han hævdede selv, at han om tirsdagen var gået ud til Jægersborg for at søge en stilling, og forinden havde spist en bøf på en restaurant, hvor han opgav en forkert pris.

Ingen havde set ham om tirsdagen førend over middag, og om aftenen opsøgte hans kæreste, tjenestepigen Hanne Jørgensen, ham på hans logi. Han lå da i sengen og klagede over træthed efter rejsen til Jægersborg.

Svend Larsen blev arresteret og senere dømt for attentat, røveri og falsk og fik 2 års forbedringshusarbejde.²¹

I hjertet af kulsvierlandet

En omtale af politiarbejdet i dette birk kan ikke undgå at komme ind på „kulsvierlandet“. Området nord for Gribskov mellem Aggebo

*Bagsiden af ting- og arresthuset med cellevinduer.
Kronborg østre Birk.
Foto:
Steen Bernichow*

Hegn og Græsted Hegn var centrum i kulsvierlandet. Småsamlinger af huse med betegnelser som Aggebo Skovhuse, Pikkerhuse, Græsted Skovhuse, Faxemosen, Fredbo Overdrev og Lopholm går igen i politirapporterne. Utallige gange var betjentene på patrulje og efterforskningsarbejde heroppe. Det var da heller ikke så mærkeligt, at Indre Mission og fremfor alt Luthersk Mission satte kraftigt ind her med opførelse af missionshuse og afholdelse af utallige vækkelsesmøder.

Småkårsfolk var der mange af ude på de små husmandsbrug og i de endnu mindre landarbejderhuse. Man ernærede sig som omtalt i 1. udgaven af Trap fra 1858 med „skovarbejde, tørveoplægning for dagløn, lidt kulbrænding, kostebinding og bærsamling etc. for egen regning“.

Til dette sidste arbejde „for egen regning“ var det fristende at skaffe sig „gratis“ materialer i de nærved liggende kongelige skove. Skovbetjentene søgte at dæmme op overfor de ulovlige aktiviteter, men det var ikke let. Utallige er historierne om de snu krybskytter, som gang på gang narrede skovens betjente, men i virkelighedens verden fór man vist ret hårdt frem overfor skovens småforbrydere, i hvert fald var der en del sager med skovtyverier, der blev indbragt for retten.

En kvindeskæbne tegner tydeligt billedet af livet herude. Karen Marie Rasmusdatter var født i Aggebo i 1825. Faderen var husmand og forholdene har sikkert været ringe. Karen blev konfirmeret i 1840 og fik da som vidnesbyrd „temmelig godt“ for kundskaber og „godt“ for moralske forhold. I 1854 fødte hun imidlertid sit første uægte barn, som hun havde med en tjenestekarl af Aggebo Skovhuse. Barnet døde dog 12 uger gammelt, men allerede i 1856 nedkom hun på ny med et barn født uden for ægteskab, Maren Kirstine.

Tredje gang var ret dramatisk. Hun var 1. maj 1860 blevet ansat som tjenestepige på en gård

i Helsing, Kongens Gave. Imidlertid havde hun ikke fortalt husbond og madmoder, at hun var gravid efter et forhold til endnu en tjenestekarl, den betydelig yngre Niels Jensen af Aggebo Skovhuse. Da hun hen i oktober afslørede for madmoder, hvad der var i gære, blev hun bortvist, men nåede ikke af sted og nedkom i gårdens tærskelo.

Barn og moder blev i hemmelighed transporteret til Pikkerhusene, hvor spædbarnet døde samme aften. Men nu gik retsmaskineriet i gang. Barnet var død under „mistænkelige omstændigheder“, og madmoder blev dømt 25 rdl. i mulkt for ikke at have ydet „barselskvinden“ den fornødne hjælp under fødslen, og Karen Marie selv blev dømt 7 dages fængsel på vand og brød for „kvalificeret lejermål“, hvilket hun jo ikke kunne komme udenom.²²

I forhørsprotokollerne og politirapporterne for den følgende tid træffer vi hyppigt på hende. Hun levede sammen med indsidder Christian Hansen af Aggebo Skovhuse, og om aftenen den 30. september 1868 var hun og manden blevet antruffet på en mark i færd med at „opruske kartofler“. Gårdejer Niels Jensen af Alme var sammen med sin karl gået til denne sin lidt afsides beliggende mark for at se efter eventuelle indtrængende kreaturer. De to kartoffeltyve, der allerede havde optaget ca. 3 skæpper kartofler, „vilde undløbe“, da de så hvem der kom, men Niels Jensen løb efter Christian Hansen, som standsede efter „en halv snes favne“. Han forklarede, at han kun ville gå ned over marken, men hvorfor han så løb, kunne han ikke give svar på.

Den 43-årige Karen Marie var også „undløbet“, men efter et kort stykke vej „havde hun ladet sig falde ved en tørvegrav“. Hun forklarede, at også hun kun ville gå ned over marken. De fik begge 5 dages fængsel på vand og brød i Helsing arrest.²³

Karen Marie levede i centrum af kulsvierlandet med hyppige besøg af politiet. Det var

Rapport
af 18. Marts 1869

Dags (Hilsm)ing til samværet Gaardens Anden
Andersen af Naldvig af den pleijsam Anden Tarensen,
der er meget lidtsag, for andent id' hger sine for foaled
Caugorubas Gaard og begjæret hest indru at Caug:
for Rinnert og forige den Oppløst indtil den nye
Friedrichsberg Markes nu 16' d' de p' m' at foru at den
ffeldt og lald sig i Naldvig for Gaardens Ciggen
Andersen. Caugoruben kjorte idag til Naldvig for at affund
Anden Tarensen, som efter at Caugoruben var ankommen til
Ciggen Andens Gaard, spore Anden Tarensen og l' m' sig,
jæde den Laldspid til at finge sig bant for Gaarden, sandt
begjæde nu Hest, at hjele torklald og d' ger Målinger, d' til hjele
Ciggen Andens Tjens faldet og efterlad sine nye Målinger og
Hest. Caugoruben forunder at Anden Tarensen for begjæret
sig til Hille leie for Caug: for Anden, nemlig en Hjele
Svend Andersen til frem for for: p' vandt d' sig naar
den er gaaet bort for Caug:

Anden Tarensen er H. No. 9, 38 den 10, almindelig
hjele, meget hjele hjele og ifald hjele Hjele den 10, hjele
Medvæle hjele hjele, hjele Laldspid og Hjele.

Er bødijff
Christoffersen

Andersen
for Laldspid hjele hjele Peter sen

ikke altid som anklaget, hun blev tilsagt at møde i retten, det skete også, at hun optrådte som vidne. Første gang i begyndelsen af 1860, da hun vidnede mod politibetjent Holm i en sag om politivold mod en nabokone i Aggebo Skovhuse, i øvrigt moderen til den unge karl, hun lå i med. Han og hans far var eftersøgt af politiet for tyveri. Holm klarede frisag, selv om konen var både gul og blå i ansigtet. Den medfølgende sognefoged havde nemlig intet set, og både han og Holm aflagde ed på sidstnævntes uskyld.²⁴

Anden gang var den 24. oktober 1867. Da mødte politibetjent Hans Christoffersen op i hendes og Christian Hansens fælles bolig i Faxemosen, ligeledes ved Græsted. Christian Hansens søster, Margrethe Hansen, som boede sammen med dem, havde stjålet en særk og et halstørklæde fra en nabo. Det blev nu Karen Marie, der foreviste pakken med tyvekosterne. Betjenten forseglede pakken og tog på eftersøgning efter den 25-årige Margrethe. Han måtte til Gilleleje, men traf hende først om aftenen i hjemmet i Faxemosen. Her blev hun anholdt, og sammen med pakken blev hun ført til arresten. Det har været en ubehagelig tur igennem det skovrige område i mørke og måske til fods i hvert fald for arrestantens vedkommende. Hun blev indsat i arresten i Helsingør kl. 23. Senere fik hun 5 dage på vand og brød.²⁵

Karen Maries samliv med Christian Hansen vakte imidlertid så megen forargelse, at det ikke fik lov at fortsætte uantastet. Amtet dekretede den 22. juli 1881, at de skulle ophøre med „at føre et forargeligt samliv og fjerne sig fra hinanden“. De havde i kort tid derefter levet adskilt, men allerede i august havde den nu 42-årige Christian Hansen og den 55-årige Karen Marie overtrådt forbudet „navnlig ved natten mellem den 16. og 17. august i Karen Maries bolig at have søgt seng sammen“. Efter straffelovens §178 fik

de hver 8 dages simpelt fængsel og skulle betale sagsomkostningerne. Man tør vist sige, at der dengang var dyneløftere til.²⁶

Hvordan det videre gik hende, fortæller Græsted kirkebog: 1891, den 21. maj døde ugift almisselem Karen Marie Rasmussen i København. Skiftet efter hende viste, at hun boede hos sin datter Maren Kirstine i Estlandsgade 4 på Vesterbro i København. Maren måtte underskrive skifteprotokollen med „påholden pen“, selv om vi skriver 1891, og den almindelige undervisningspligt havde været i kraft siden 1814. Boets aktiver på 50 øre tilkom Græsted fattigvæsen „i erstatning for begravelsesudgifter til større beløb“. Hun blev altså begravet i Græsted, hvor hun havde levet på kant med loven det meste af sit liv.²⁷

Den store nyordning af 3. januar 1871

I 1867 kom der nye love, der vedrørte sognefogedernes arbejde, nemlig lov af 21. juni 1867 om ophør af sognefogedernes tilsyn med biveje og den nye kommunallov af 6. juli 1867, hvor sognefogedernes arbejde med tilsigelser bortfaldt. I Frederiksborg amtsråd så man en mulighed for besparelser, og amtsrådet foreslog at skære sognefogedernes samlede lønsum fra 4.595 rdl til 1.550 rdl. årlig. Samtidig med besparelserne ville man forøge politistyrken og hæve politibetjentenes lønninger, således at man sammenlagt ville få forøget lønsummen fra 2.125 rdl til 4.500 rdl. I Kronborg vestre Birk skulle der således være tre gående betjente med 350 rdl. årlig.

Amtsrådet fik dog ikke lov til at foretage så drastiske nedskæringer i sognefogedlønningerne. I skrivelse af 4. marts 1869 forkastede justitsministeriet forslaget, idet man ikke ville acceptere en beskæring til under 50 procent af den gamle løn.

Da amtsrådet ikke kunne få sin vilje med hensyn til besparelser og samtidig fik vished for, at sognefogederne fortsat skulle assistere

ved politiforretninger, fragik det forslaget om udvidelse af politistyrken, og nøjedes med at beskære sognefogedlønnen til 2.300 rdl. lige over de magiske 50 procent af den oprindelige løn. Politistyrken fik kun en moderat forøgelse til en samlet lønsum på 3.000 rdl + værdien af 150 tdr. havre. Blandt andet bortfaldt den påtænkte tredje betjent i Kronborg vestre Birk, og lønnen sattes til 300 rdl. for gående betjente af 1. klasse og 200 rdl. til betjente af 2. klasse (ugifte). De almindelig ridende fik 350 rdl. og værdien af 25 tdr. havre til hesteholdet. Til lønnen for Kronborg vestre Birks to betjente af 1. klasse skal lægges det næsten faste gratiale af 50 rdl. årlig til hver betjent.

Amtsrådet var nøjeregnende med udgifterne, og man betragtede de fra retsbetjentene fremkomne ønsker om forøgelse udover det oprindelig foreslåede som unødvendige, eller som et amtsrådsudvalg udtalte sig: „Det kunne forudses, at der ville blive forlangt ikke lidet udover det nødvendige, da det naturligvis letter det personlige arbejde betydeligt for en politimester, at han har rigelig medhjælp.“

I amtsrådet foretrak man gående betjente, da man betragtede hestehold som uforholdsmæssigt dyrt, og mente, at det havde givet anledning til misbrug „som f.eks. at betjentene ere blevne kjørende, istedetfor ridende, fragtmænd, commissionairer osv“. Kort sagt nærde man en ikke ringe mistro til de ansatte. Det var dog samme udvalg, der omtalte Kronborg vestre Birks betjente i rosende vendinger.

I forbindelse med nyordningen krævede justitsministeriet udarbejdelse af en instruks for politibetjente, og i amtet fik man efter studier i bestående instrukser i andre jurisdiktioner udarbejdet et sæt regler for amtets betjente, som blev nedfældet og forevist for kommende betjente.²⁸

Instruksen

Betjenten var underlagt politimesteren og

skulle punktligt udføre hans ordrer. Han skulle fungere inden for sit distrikt, men kunne dog gå uden for sit område, navnlig ved forfølgelse af forbrydere. Han skulle føre et dadel frit liv og måtte ikke modtage gaver eller lade sig traktere på kroer. Han blev pålagt at udvise konduite, ro og besindighed og skulle erindre sig, at „hans tjenestes tarv bedst forenedes med beboernes velvilje og understøttelse“. Han skulle gøre sig bekendt med lovgivningen på området, samt lære sit distrikt at kende, „hvori han flittigt, såvel dag som nat, havde at patruljere til ubestemte tider“.

Under patruljeringerne skulle ulykker afværges, og folk ydes hjælp, specielt ved ildebrande. Lovovertrædelser skulle forebygges eller efterforskes, og betjenten skulle holde øje med specielle befolkningsgrupper, såsom efterlyste værnepligtige, løsgængere, betlere, omstrejvende musikanter og håndværkssvende, der bevægede sig uden for deres foreskrevne ruter. Han skulle være til stede ved offentlige forsamlinger, markeder, auktioner, og „lystigheder i offentlige huse“.

Veje, broer og andre offentlige anlæg skulle kontrolleres, beskadigelser forhindres eller anmeldes. Opmærksomheden skulle være henvendt på efterlyste personer, og andre personer, der „ved deres forhold overhovedet gør sig mistænkelige“. Ligeledes skulle han være opmærksom på „ulovlig brændevinsbrænden“, ulovligt salg eller udskænkning heraf, ulovligt krohold og „utilladte gilder“, bissekramhandel, og andet uberettiget næringsbrug.

Bissekræmmere og andre „pasiløse og mistænkelige omstrejvere“ skulle arresteres. Arresterede skulle inden 24 timer stilles for en forhørsdommer. Husundersøgelse måtte kun finde sted med beboernes samtykke, og hvis denne ikke kunne opnås da ved retskendelse.

Fra nu af skulle betjentene være ikklædt reglementeret uniform, og udstyret med en af politimesteren anordnet bevæbning. Våben

Afskrift

af Politibetjent

Cristoffersen

Tjenestebog

for December Maaned 1871

Datum.	Stedet, hvor Politibetjenten har været.	Kort Angivelse af Forretningen.
1.	Helsingør	Jeg formidling med et offer og formidling af et skadet hus.
2.	Helsingør	Ligneladser
3.	Helsingør	Ligneladser
4.	Helsingør	Jeg formidling med et skadet hus.
5.	Taastrup, Tidsvilde Hegn, Tibirke Land og Rambose	Jeg formidling med en Ligneladser og en ligneladser i Taastrup og i Tibirke Land og Rambose. Jeg formidling med en Ligneladser og en ligneladser i Taastrup og i Tibirke Land og Rambose. Jeg formidling med en Ligneladser og en ligneladser i Taastrup og i Tibirke Land og Rambose.
6.	Arnisø	Jeg formidling med en Ligneladser og en ligneladser i Arnisø.
7.	Frederiksborg Birk	Jeg formidling med en Ligneladser og en ligneladser i Frederiksborg Birk.

Eksempel på afskrift af rapportbog. Læg mærke til politimesterens rettelse for neden i næstsidsde linie. (Landsarkivet f Sjælland)

måtte kun anvendes i yderste nødstilfælde, „og da med muligste skånsomhed“.

Der indførtes en tjenestebog for hver betjent, hvori han, så snart han var hjemkommet, havde at indføre sine modtagne ordrer, navnene på de personer, der havde assisteret ham, og i øvrigt hvad han havde udført. Afskrift på skema skulle indsendes til amtet.

Takket være disse skemaer kan vi fra 1872

dag for dag og måned for måned følge betjentenes færden. Fra 1880 har vi endog de originale tjenestebøger. Heri finder vi pænt og nydeligt indført dagens aktiviteter og undertiden med politimesterens korrektioner med blå streger. I en kort periode omkr. 1884 optræder en ny hånd i den ene rapportbog, og disse sider er overtegnet med rettelser af politimesteren. Vedkommende forsvinder efter få sider.²⁹

Landbetjentens arbejdsdag var lang, og til fods eller hest kom han rundt til distriktets mange afkroge. På landbetjentens patruljering kom han i kontakt med mennesker fra forskellige samfundslag. Her sidder landbetjent Rasmussen fra Helsingør med kasket og blankpudsede sko ved et veldækket kaffebord, sandsynligvis hos dyrlæge Gram, da fotografiet fra omkring 1900 stammer fra hans samling. (Lokalhistorisk arkiv i Helsingør)

Til sidst i „instruxen“ pålagdes det betjenten at behandle enhver med høflighed og velvilje, men også når det var nødvendigt „med alvor og bestemthed“. Alle havde pligt til „under forbehold af senere klage“ at efterkomme betjentens ordrer inden for dennes myndighedsområde, især skulle alle sognefogeder og sognerådsmedlemmer være betjentene behjælpelige.

Fra 1ste April d. A. blive følgende Poster ved Landpolitiet i Amtet ledige:

A. I Frederiksborg Birk:

- 1 ridende Overbetjent i Slangerup,
- 1 ridende Betjent i Hillerød,
- 1 gaaende Betjent af 2den Klasse i Slangerup.

B. I Kronborg østre Birk:

- 1 ridende Betjent i Fredensborg,
- 1 gaaende Betjent af 2den Klasse sammesteds.

C. I Kronborg vestre Birk:

- 2 gaaende Betjente af 1ste Klasse i Helsingø.

D. I Hørsholm Birk:

- 1 gaaende Betjent af 1ste Klasse i Hørsholm.

E. I Halsnæs Birk:

- 1 gaaende Betjent af 2den Klasse i Frederiksværk.

F. I Horns Herred:

- 1 ridende Betjent i Lyngørup.

Lønnen for en Overbetjenten er 450 Rd. aarlig, for de ridende Betjente 350 Rd., for de gaaende Betjente af 1ste Klasse 300 Rd. og af 2den Klasse 200 Rd. Desuden oppebære hver af de beredne Betjente aarlig 25 Edr. Havre efter Kapitelstaxt.

Den for Politibetjentene udfærdigede Instrux ligger til Eftersyn hos Politimestrene i Landjurisdiktionerne.

Ansøgninger om disse Bestillinger kunne ydelsesfrit indsendes til Amtmanden over Frederiksborg Amt i Løbet af 3 Uger fra Dato.

Frederiksborg Amt, den 21de Januar 1871.
Schulin.

Reglementeret uniform

Det var således en nyskabelse, at betjentene skulle bære reglementeret uniform. Det kongelige reglement stammede fra 1850 og foreskrev følgende uniform for almindelige betjente: En blå frakke med to rækker gule knapper med politihånden og øjet, samt mørkegrønne omklapninger på krave og opslag; dertil blå bukser og vest og på hovedet en blå kasket med en grøn klædesrand. De ridende betjente havde sabel.³⁰

Det var ikke i alle situationer hensigtsmæssigt for politibetjenten at bære uniform. Ved offentlige forsamlinger etc. var den selvskrevne, men ikke når han patruljerede eller eftersøgte personer. Hans Christoffersen havde således før uniformstvangen i en bondestue, hvor han i anden anledning opholdt sig, arresteret en indtrædende betler, som havde afsløret sit formål uden at ane, at det skete overfor en betjent.

Politimesteren i Frederiksværk var kritisk overfor såvel uniformstvangen som den lave løn til betjentene af 2. klasse: „Af det slid på fodtøj og klæder, der er en nødvendig følge af den idelige gang, levnedsmidlernes høje pris og den forøgede appetit, der følger af stærk og uafsladelig bevægelse, indses ikke, hvorledes 200 rdl. årlig, skulle kunne strække for at tilfredsstille livets fornødenheder, når betjenten som han bør (skal) være uafhængig af landbefolkningen.“

Her slog politimesteren på et af de stærkeste argumenter for en hæderlig løn, og dermed uafhængigheden af befolkningen. Det blev et ofte anvendt argument, men amtsrådet var ubøjeligt. Dog trøstede amtmanden sig selv og ministeriet med, at amtsrådet, når det snart indså nødvendigheden af en yderligere lønforhøjelse, ville bevilge denne. Det skete året efter, da alle betjente fik 100 rdl. mere i løn.³¹

Stillingsannoncen med de ledige politiposter.
(Frederiksborg Amtstidende den 24. januar 1871)

Afskedigelser og ansættelser

Nyordningen fik konsekvenser for de fungerende betjente, idet de alle den 1. januar 1871 blev opsagt til den 1. april. De skulle nu søge deres egne stillinger sammen med mange andre udefra kommende, men på de nye betingelser. Annoncer blev indrykket i Berlingske Tidende, Frederiksborg Amtstidende og Isefjordsposten. De nye instrukser lå til gennemsyn for ansøgere hos politimestrene.

Kronborg vestre Birks to betjente, Rasmussen og Christoffersen, måtte altså til endnu en gang at søge deres egne poster, selv om birke-dommer Peterson allerede 21. december 1870 ansøgte om deres genansættelse.

Rasmussens ansøgning var ganske formel og kortfattet, mens Christoffersen slog på, at han havde fungeret i over 10 år, og således som 46-årig „havde opofret en del af sine bedste kræfter for politifaget“. Dertil kom, at han havde en temmelig stor familie med fire ukonfirmerede børn. Det ville derfor være „et stort nederlag“ for ham, hvis han skulle være så uheldig at blive vraget.

At faren var reel nok, ses blandt andet af, at hoffet intervenerede for en bestemt udefra kommende kandidat overfor amtmanden, uden at vedkommende dog ses at være blevet endeligt antaget noget steds i amtet. Til samtlige 10 poster indkom 75 ansøgninger. Ud over politibetjente (19 i alt) søgte også en del tjenere, vejtmænd og underbefalingsmænd. Langt den overvejende del af de på amtsrådsmødet den 25. marts 1871 endeligt ansatte var dels lokale, dels udefra kommende politibetjente. Især havde Københavns politi bidraget med kandidater. En tidligere ansat ved Københavns opdagelsespoliti, I. O. Petersen, (nu ved Frederiksborg Birk), var således kommet fra en betydelig bedre aflagt stilling i hovedstaden, men havde troet, at leveomkostningerne på landet, ville være en del lavere, hvori han senere måtte konstatere at være blevet sørgede-

ligt skuffet. – For de to betjente i Helsingør var dog intet at frygte. De blev som ventet begge genansat.³²

Politibetjentene ved Kronborg vestre Birk

Man kan ikke undgå at blive imponeret over de samvittighedsfulde og særdeles nidkære politibetjente i birket. I al slags vejr red de rundt i området og var i kontakt med alle grupper i samfundet. Selv om regnen styrtede ned, skulle de ride ud med tilsigelser, stævninger og domsforkyndelser, og når solen bagte fra en skyfri himmel, færdedes de ad støvede landeveje og skulle måske være med til at undersøge selvmordere trukket op af vandet eller skåret ned fra høstængen på et loft.

Om dagen såvel som om natten skulle de ledsage anholdte gennem en stor del af Nordsjælland. Hvilke tanker den enlige politibetjent gjorde sig, når han – rimeligvis til hest og i skridtgang – ledsagede en anholdt gennem et nattemørkt landskab lejlighedsvis oplyst af månen og stjernerne, kan vi kun gisne om. Når de passerede et hus, hvis oplyste vinduer kastede et svagt skær ud på vejen, og mindede om hjemmets lys og varme, må de have fået styrke ved tanken om, at de udøvede et kald, at de måske var underlagt en højere bestemmelse.

I dagevis kunne de være borte fra deres hjem, hvor de efterlodte måtte klare sig, som bedst det lod sig gøre, og alt i alt for en meget beskeden løn, som – efter udsagn fra en birke-dommer – var lavere end en simpel arbejdsmands. Men deres selvfølelse var sikkert ikke dermed ringe. Ganske vist var de krybende underdanige overfor politimesteren, som man var det overfor en foresat på den tid, men for menigmand fremstod politibetjenten som inkarnationen af autoritet, som den myndighed, der havde magt til at gribe ind i hverdagen, til at ransage hjemmet og arrestere.

Betjentenes funktionstid var af forskellig

varighed, nogle var korte, andre lange. De to første gående betjente ved Kronborg vestre Birk: Achen og Christoffersen forblev henholdsvis 3 og 15 år på posten. Besthorn, som afløste Achen fik 4 år. Hans efterfølger, Lars Rasmussen, forblev i en pæn årrække i stillingen.

Litteratur:

- Birgit Løgstrup: Dommer og administrator, herredsfogden 1790-1868, Kbh. 1982.
Harald Jørgensen: Lokaladministrationen i Danmark, indtil 1970, Kbh. 1985.
Gunnar Olsen: Kronborg vestre Birk, Kbh. 1961
Jørgen Smith: Frederikssund Politi, Politihistorisk Selskabs årsskrift 1982.

Noter med kildehenvisninger:

Hvor intet er angivet, findes arkivalierne på Landsarkivet for Sjælland mv.

1. Jørgen Smith: Frederikssund Politi
2. Kronborg vestre Birk:
Politidokumenter 1865b, nr. 7.
Diverse Sagelister, 1854-1907.
3. Retsbygningerne i Kronborg vestre og Kronborg østre Birk, hhv. i Helsingør og Fredensborg, blev opført samtidig i 1857/58 efter tegning af N.S. Nebelong og var fuldstændig identiske. Mens bygningen i Helsingør er en del forandret, fremstår Fredensborgs betydelig mere autentisk. Arresten er således bevaret, og man får herigennem et glimrende indtryk af fængselsforholdene på den tid. Arresten har ikke været benyttet siden retsopgøret efter besættelsen. (Venligst oplyst af vicekriminalkommissær Bjarne Jönsson)
4. Politidokumenter 1865b, nr. 13. For politidokumenters vedkommende se i øvrigt note 1.

5. Politidokumenter 1866, nr. 20.
6. Politidokumenter 1866, nr. 34.
7. Politidokumenter 1869, nr. 167. (Afprøvning i fodsporet).
8. Politidokumenter 1865b, nr. 169. Se også for 1864.
9. Kronborg rytterdistrikts Birk: Strafferegister, 1799-1896.
10. Om Holms sag og ansættelsen af politibetjentene: Frederiksborg Amtsråd: journalsager 1860, nr. 728.
11. Se note 9.
12. Se note 9.
13. Frederiksborg Amt: journalsager 1861, sag nr. 20 (Politikasseregnskaber med samme nummer diverse år.)
14. Frederiksborg Amtsråd: journalsager 1863, nr. 889.
15. Frederiksborg Amt: journalsager 1863 og 1867, nr. 20 (Politikasseregnskaber).
16. Frederiksborg Amt: journalsager 1861, 67, 68, nr. 20 (Politikasseregnskaber).
17. Frederiksborg Amt: journalsager 1861, nr. 143.
18. Optegnelsehæfte for politibetjent Hans Christoffersen. Græsted Lokalhistoriske Arkiv.
19. Politidokumenter 1867, nr. 58.
20. Politidokumenter 1867, nr. 142.
21. Politidokumenter 1870, nr. 23.
Falsk: at bruge papirer eller sælge varer man ved er falske.
22. Kronborg vestre Birk:
Politiprotokol 1860-66, fol. 197 ff.
Domprotokol 1852-63, fol. 723.
23. Politidokumenter 1868, nr. 150.
24. Frederiksborg Amt: journalsager 1860, nr. 185.
25. Politidokumenter 1867, nr. 139.
26. Kronborg vestre Birk:
Domprotokol 1874-1882, fol. 849.
27. Københavns skiftekommission:
Forseglingsprotokol 1H, 1891, 3/257.
28. Nyordningen af landpolitiet i Frederiksborg Amt:
Frederiksborg Amtsråd: journalsager 1868, nr. 950c.
Frederiksborg Amt: journalsager 1867, nr. 1301
Frederiksborg Amtsråds forhandlinger (trykte):
21/3 68, 14/11 68, 11/1 69, 8/5 69, 19/3 70, 28/1 71, 25/3 71.
29. Frederiksborg Amt:
journalsager 1871, nr. 28-7; 1872, nr. 28-2.
Kronborg vestre Birk:
rapportbøger 1880-1890.
30. Algreen-Ussing: Kongelige reskripter og resolutioner for året 1850, 29/1.
31. Se note 27.
32. Se note 27.

Murermesteren i Esrom

Af Kate Ulff-Møller

Ved årsskiftet 1893-94 forlod en lille nykonfirmeret dreng ved navn Anders sit barndomshjem i Boserup Huse ved Saltrup i Nordsjælland for at søge lykken i København. Hjemmet var et lille landbohus på Boserupvej med plads til to familier. Hans egen familie bestod af forældrene Lars og Marie Madsen med deres fire børn Anders, Signe, Carl Adolf og Laura samt den gamle farmor Karen. I den anden halvdel af huset boede hans farbroder Carl med sin kone, der ligeledes hed Marie, og deres to sønner Carl Peter og Johannes.

Anders hadede at arbejde på omegnens gårde, hvilket fattige børn var nødt til, hvis de skulle have træsko på fødderne og lidt tøj på kroppen. Uviljen mod arbejdet på gårdene kom blandt andet af den store forskelsbehandling, som vogterdrengene var udsat for. Anders havde, som det senere skulle vise sig, fremragende smagsevner, og han blev hurtig klar over, at den mad, vogterdrengene fik, slet ikke var den samme, som ellers blev serveret.

Skolegang havde han ikke haft meget af, idet den gamle farmor havde bibragt alle seks børnene de nødvendige skolekundskaber, så de først som 11-årige måtte indmeldes i landsbyskolen, der lå ret langt væk. Grunden til denne løsning på børnenes skolegang skal nok søges i familiens dårlige økonomiske kår.

Familiefaderen Lars Madsen, som ikke var ret stærk af helbred, arbejdede i Grib Skov, der lå lige uden for døren, og for dette ret strenge arbejde betaltes en dagløn på bare 67 øre.

Kate Ulff-Møller, født 1915. Fhv. børnehaveleder. Har skrevet flere lokalhistoriske artikler, bl.a.: „En lukassøster i Esrom“, „Kystsanatoriet i Munkeup“ og „Esrom min barndoms legeplads“.

Syvogtres øre! Nu vil man måske sige, at det heller ikke var så dyrt at leve dengang. Nej, det var det naturligvis ikke, men et otte punds rugbrød kostede dog 80 øre, og familien talte syv personer. Der måtte findes på råd, og det skete på følgende måde. Moderen i huset, den lille, vævre Marie, var dygtig, hurtig og lys

af sind, så hun tog tit arbejde ude, og imens passede den gamle farmor hjemmet og børnene. Marie var en efterspurgt arbejdskraft, når der skulle være barnedåb, konfirmation, bryllup eller begravelse. Hertil kom så runde fødselsdage, andre fester samt slagtning, høstgilde med mere. Jeg ved ikke, om betalingen var

*Anders Madsens fødested Boserup Huse ligger ved Saltrup i Esbønderup Sogn, og er godt gemt af vejen i et hjørne af Gribskovs Sibberup Vang. Maleren Martin Olsen fra Esrum udførte denne pennetegning fra Boserup Huse en vinterdag i 1925, og selv om fødehjemmet lige akkurat ikke er med på tegningen, giver den et vældig godt indtryk af stedet. Anders Madsen har skrevet følgende bag på den indrammede tegning: „Vejen fra Boserup gennem Gribskov til Maarum Station. Huset No. 1 er Jacob Niensens; Hus No. 2 Anders Hansens 'Søbækkhuset' og Hus No. 3 Jens Larsens 'Hørsvingerhuset' “. Tusch på papir, sign. Martin Olsen, Essebo 1925. (Privateje)
Tekst: Lars Bjørn Madsen*

både penge og naturalier, men naturalier har jeg hørt en del om, idet den gamle farmor kun talte lyst brød. Dette bragte Marie til huse via sit arbejde, og børnene delte skorperne, der blev skåret af den gamles brød.

Den lille Anders, der nu drog af sted til København, havde også bidraget til husholdningen ved at sætte doner¹ op indenfor skovgården. Deres hus lå jo lige ved skoven, så det var fristende, men vist ikke helt lovligt. Et par fugle som skovduer gav flere penge, end hans far kunne tjene på en hel dags hårdt arbejde, så fristelsen var stor!

Fra Boserup til København

Når jeg véd disse ting så nøje, er det fordi den lille dreng var min far Anders Madsen, og de to kvinder Marie og Karen var henholdsvis min farmor og min oldemor.

Min fars tid i København strakte sig over nogle år. Hans bror Carl Adolf og svigerinden Augusta² havde en mindre forretning på Nørrebro, og her gik min far til hånd i begyndelsen af sit ophold og han boede også hos dem. Efter nogen tid, som han brugte til at lære storbyen at kende, skiftede han job, denne gang til en større forretning, der også handlede med brændsel. Dette job skulle der kræfter til, når brændslet blev kørt ud på trækvogn, og derefter skulle bæres helt op på femte sal. Drengen tabte dog ikke humøret, så da han engang efter at have båret fire sække med koks op på loftet, blev budt 2 øre i drikkepenge, slog han høfligt hælene sammen og sagde nej tak – hans chef havde forbudt ham at modtage så store drikkepenge.

Tiden i København var hård, men da far var ret musikalsk, søgte han denne form for fornøjelse, ligesom han var en flittig teatergænger, når pengene tillod dette. På sine gamle dage fortalte far med begejstring, hvor vidunderlig den berømte skuespillerinde Anna Larssen, senere gift Bjørner, var i rollerne som

Ophelia og Salome. Foruden musik og teater var der nye forlystelsessteder i hovedstaden. „Lorry“ åbnede i 1897 og „Alléenberg“, et andet kendt forlystelsessted, har far også omtalt, og så var der endelig Tivoli, men pengene var stadig små, så det gjaldt om at komme videre.

Soldatertiden blev afviklet på Middelgrundsfortet, som dengang var uddannelsessted for kystartillerister. Hvor lang tjenestetiden var, ved jeg ikke, men da den var slut, skulle der ske noget nyt. Far fik stilling som kusk hos vinhandler G. E. Lohse, Nørre Voldgade 23³. Denne vinhandel var rimelig stor, og af den grund havde firmaet sin egen vinkyper og tog selv fad med vin hjem fra udlandet. Disse vine blev derefter stukket sammen, og her kom fars fremragende smagsevner firmaet til gode. Når han ikke var ude at køre med varer, hjalp han vinkyperen med at stikke vinene sammen, sådan at slutresultatet smagte godt og samtidig passede til danske gaver. Nu var lønnen endelig blevet god, 75 kroner om måneden, og det var mange penge dengang. Måske var det først efter denne stilling, at far rigtig nød godt af musik- og teaterlivet.

Hellere murer end vinhandler

Drengen fra landet havde dog en drøm: Han ønskede, at hans liv ikke skulle afhænge af, at han befandt sig godt et bestemt sted – hvad nu hvis vinhandleren døde? Nej, han ville være en fri mand, ligesom sin farbror Carl, der boede i den anden ende af barndomshuset. Farbror Carl var murer, og han vandrede tidligt af sted om morgenen over den næsten tørlagte Søborg Sø og langs kanalen til Gilleleje, arbejdede hele dagen og vendte hjem samme vej sent om aftenen – så nu søgte far en læreplads. Han ville være murer ligesom sin farbror, men hvor fandt han en mester, der ville have så gammel en lærling? Han var jo en voksen mand nu og havde sin militærtjeneste bag sig. Familien troede, han havde mistet sin forstand. Tænk at

være så tåbelig at ville i murerlære, når han havde sin gode stilling hos vinhandler Lohse.

Far fandt dog en mester, nemlig murermester Carl Josef Walin, Kongensgade 12 i Helsingør. En mindre mester havde nok ikke turdet vove forsøget, men Walin, der med sin store erfaring og virksomhed var vant til at se folk an, sagde ja, og så begyndte fars håndværkeruddannelse.

Følgende siger lidt om murermester Walin. Det var ret hårdt at gå de ca. 22 km til barndomshjemmet i Boserup Huse lørdag aften og tilbage til Helsingør søndag, men så foreslog en af svendene, at far skulle spørge Walin, om han måtte låne dennes cykel; den blev alligevel aldrig brugt! Tilladelsen blev givet, og alt skulle nu være såre godt, hvis ikke manglen på penge begyndte at blive et problem. Den lille pengesum, far havde sparet op, var ved at være brugt, og det havde været dyrt at starte i Helsingør. Flere sæt arbejdstøj, træsko, eget værelse i byen, mad og meget andet.

Far tog så den tunge beslutning at sige sin læreplads op og måske søge tilbage til vinhandler Lohse. Som tænkt så gjort. Han fik foretræde for mester og fremførte sin beslutning. Mester så meget paf ud og spurgte derefter, hvorfor far ville holde op. Han svarede, at han skulle have mad hver dag samt et sted at sove, og det rakte pengene ikke til. Mester spurgte derefter om, hvad far så havde tænkt sig, hvortil far svarede, at han i alt fald måtte have andet års lærlingeløn, hvorefter mester så meget tilfreds ud og erklærede, at det kunne far da sagtens få⁴.

Far holdt skindet på næsen, og da de to første læreår var slut, sagde mester en dag, at han gerne ville tale med far. Far gik med ind på kontoret, og så fremkom murermester Walin med, hvilke tanker han havde gjort sig: „Ser du, Anders, jeg er nok klar over, at din ugeløn som lærling ikke rækker langt, og derfor vil jeg gerne give dig et tilbud. Hvad vil du sige

til at flytte hjem hos os og bo. Vi er i forvejen mange mennesker til daglig. Vi har ungdom i huset, som du kender, så det må være lidt mere spændende end at bo på et lejet værelse. Du må som andre unge mennesker have lidt penge på lommen, så du fortsætter med andet års lærlingeløn og kost og logi hos os; og en ting mere, Anders, du kan frit tage værktøj og materialer, hvis du vil supplere din lærlingeløn ved at gå ud og spjælde om aftenen“.⁵ Denne gang var det far, der var helt paf, men han fik da lige fremstammet „Ja tak, men hvad siger fruene?“ Til dette svarede mester, at han havde talt med sin kone om det, inden han forelagde idéen for sin lærling.

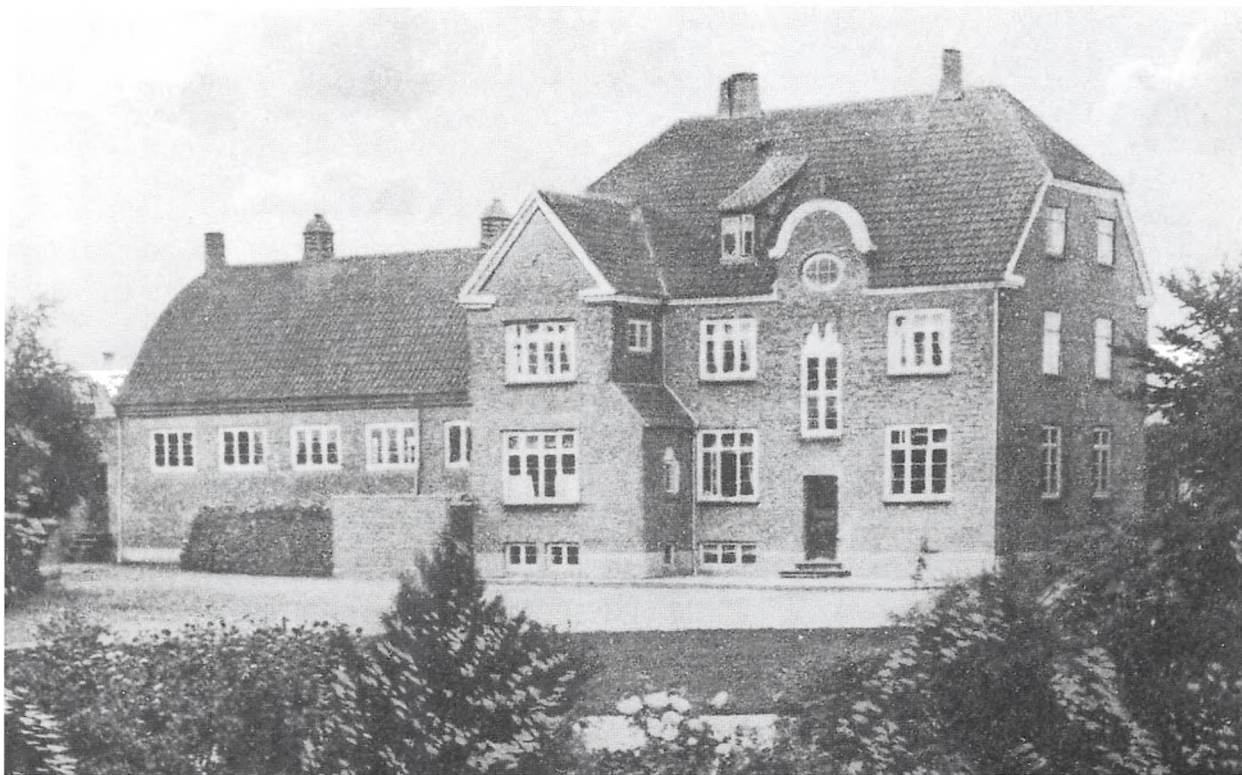
Sit tredje læreår tilbragte far på denne for ham meget fordelagtige måde. Men far var ikke et menneske, der bare tog imod – han ønskede også at yde, og han havde gennem sine to første læreår set, hvad der gik til spilte af værktøj og materialer. Han foreslog derfor mester, at han kunne møde lidt før svendene om morgenen og stå for udlevering af værktøj og særlige materialer samt påse, at værktøjet kom hjem igen. Dette blev godkendt og varede ved til far blev svend. Nu hvor jeg sidder og skriver dette, falder det mig ind, at jeg aldrig har hørt om protester mod denne ordning. Måske kan det skyldes, at far var en voksen mand, og måske var denne ordning en lettelse for nogle af svendene, at de selv slap for at føre regnskab. Jeg glemte desværre at spørge far medens tid var.

Far havde kendt andres fattigdom. Der arbejdede en del svenskere i Helsingør på den tid, og nogle af dem arbejdede hos murermester Walin. Når disse mænd tog deres madpaker frem, så man helt klart, hvorfra ordet „slæbesild“ stammer. De havde nemlig nogle store klodser brød og et enkelt stykke sild, som de slæbte hen over brødet. Dette kom så til at smage af silden, som de spiste til sidst.

De frie år

Efter endt læretid begyndte så den tilværelse, som den lille dreng havde ønsket sig. Om han havde villet, kunne han nu tage job som murersvend over hele Danmark. Så vidt jeg ved, var min far murersvend i Stenlille en sommerperiode, men ellers tror jeg nok, hans hu stod til Nordsjælland. Barndomshjemmet var blevet tomt nu, hvor alle fire børn var fløjet fra reden og havde stiftet egne familier. Tilbage var kun farbror Carl med sin kone i den ene ende af huset, og i den anden min fars forældre, så der var rigelig plads til ham, da han flyttede hjem.

Så vidt så godt, men der var en mangel ved barndomshjemmet: Plads til at vaske sig, og vand til at vaske sig i! Barndomshjemmet havde ingen brønd, så alt vand blev hentet hos hegnsmanden, der boede 200 m borte ved kørevejen ind i Boserup Vang. Vandet blev bragt hjem ved hjælp af et åg og to spande. Fra Helsingør var far vant til at kunne bade offentligt ved Varmbadeanstalten i Svingelport⁶, og hvad så nu? Han fandt dog på råd. Esrum Sø kunne han cykle til medbringende sæbe og håndklæde, og senere på året, når det ikke længere var tiltrækkende med søbad, fik far en stor

En af de ejendomme som Anders Madsen var med til at bygge, var alderdomshjemmet Karlsminde i Græsted. (Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn)

spand varmt vand ud på gårdspladsen, sæbede sig godt ind og hældte til sidst det varme vand over sig. Dette ugentlige bad foregik, selv om der lå sne på gårdspladsen – så var det bare med at blive færdig i en fart!

Skoven med det frie liv var min fars tumleplads. Han var en ivrig jæger og kunne nu købe sig jagtgevær og riffel. Konkurrenceskydning deltog han også i, og han må have været ret god, for alt spisebestik i mit barndomshjem var sølvtøj, som han havde vundet! Fritiden blev også brugt til fornøjelse af anden art. En af fætrene hos farbror Carl var regimentsmusiker på Kronborg, så denne fætter og far blev enige om, at de kunne give danseundervisning på Græsted Kro. Fætteren leverede musikken på violin og min far tog sig af danseundervisningen. Hvor mange, der mødte op, ved jeg ikke, men så gik den vinter. Som ungkarl deltog far ivrigt i „selskabelige sysler“. Han var medlem af den stedlige sangforening og indsang solo en grammofonplade⁷. Han var glad i de år og har fortalt mig, at når de unge rigtigt skulle more sig, foregik det hos hans forældre; min farmor var jo så let af sind. Så smed de unge skoene og dansede til den lyse morgen på det hvidskurede gulv. Tante Marie var lidt stram i betrækket, så der dansede man ikke! Min farmors lyse sind påvirkede også siden hen hendes omgang med mig, da jeg var lille. Jeg måtte vaske den gamle galsindede hankat, og hun sang viser for mig, blandt andet „Der sad tre Skalke og lagde Raad, lu la, lakkelej“. Den elskede jeg og har senere fundet den i Politikens „Lystige viser“.

Far nød sit ungkarleliv, men det gode håndværk var dog hans store interesse. Han var svend hos murermester Peder Andersen i Græsted, da byens alderdomshjem Karlsminde blev bygget. På denne bygning skulle der være en roset over indgangsdøren, og denne roset blev dannet af formsten. Da arkitekten kom på inspektion og fik at vide, at far allerede havde

*Anders Madsen med sin forlovede Olga Christensen.
Foto: Elleby & Türck, 1914.*

muret rosetten op, spurgte denne: „Hvordan fandt De ud af det?“ Hertil svarede far, at han havde tegnet rosetten op i fuld størrelse. Derefter havde han lagt formstenene i orden og var så begyndt at mure. „Ved De hvad“, sagde arkitekten, „det er den eneste måde, De kunne gøre det på“. Denne anerkendelse var en af fars yndlingshistorier. Han havde også en anden, der handlede om engang, hvor han selv og en jævnaldrende svend arbejdede på et projekt i Nærum. Jeg har som ung selv hørt svenden Charles Andersen fortælle om den begivenhedsrige dag, hvor Nordisk Film var ved at optage spændende scener til en film netop i Nærum. Far var også til stede, og Charles Andersen sagde, henvendt til far: „Kan du huske, Anders, vi fik intet lavet den dag, og resten af ugen puklede vi for at holde vores akkord og det overskud, vi havde regnet med“. Charles Andersen fortalte med et glimt i øjet om deres unge år, og jeg kunne se på far, at han var tilbage i sin ungdoms teaterinteresse.

Årene gik, og der var bud efter denne kønne

ugifte håndværker, der måske også tjente godt. I alt fald fortalte han en dag, at han som ung svend hvert år til Pinse fik sig et nyt sæt skræddersyet tøj.

Der blev i fars ungdom også tid til pjank. Familien i Store Ebberup ved Stenlille fortalte engang om, hvordan de vågnede en tidlig søndag morgen ved blid musik og svag sang. De lyttede og måtte til sidst ud af sengene for at få opklaret, hvor musikken kom fra. Ingen opklaring, og de gik ind i huset for at få tøj på. Den svage lyd blev ved, og da de var klædt på, gik de ud på gårdspladsen igen, og hvad så de så? Oppe på taget i skjul af skorstenen sad far som en anden „Spillemand på en tagryg“.

Beretningerne om fars ungdom er mange, og min yngste faster har berettet følgende: En del af familien var i barndomshjemmet, hvor far stadig boede. Første Juledag skulle alle i Esbønderup Kirke, og det var til fods og 5 km væk. Far havde noget vigtigt, der skulle ordnes, sagde han. Så han ville cykle til kirke. Hvad min faster ikke vidste dengang var, at far gik i gang med den kommende nats underholdning og gyser. Gyseren bestod i korthed af store stykker brænde placeret på hanebjælken på loftet samt en spinderok og et sindrigt snoretræk med forbindelse til fars seng. Da alle forberedelser var færdige, skyndte far sig på sin cykel til kirken, som han nåede, lige før menigheden kom ud. Gyseren havde den ønskede effekt. Faster fortalte, at hun var ved at dø af skræk, når et brændestykke faldt fra hanebjælken, og rokken snurrede. Alt dirigeret ved hjælp af snorene fra fars seng!

Egen virksomhed og hustru

Årene gik, og det gik far, som det er gået andre. Han ville gerne møde den pige, der kunne afslutte hans ungarleliv, men inden han kom så vidt, måtte han træffe et vigtigt valg. Han ønskede at nedsætte sig som murermester og hørte gennem en kollega, at en murerme-

ster i Rågeleje var død. „Det er lige et sted for dig, Anders; et godt kundeunderlag og dermed gode indtjeningsmuligheder“, mente kollegaen. Han talte så varmt for sagen, at far besluttede at cykle nordpå og selv se nærmere på lokaliteterne.

På det tidspunkt var folk fra hovedstaden i fuld gang med at indtage den del af Nordkysten, så kollegaen havde utvivlsomt ret i, at der ville være nok at lave deroppe. Fars beslutning blev imidlertid hurtigt truffet: Aldrig! Han ville ikke kunne trives så langt væk fra Gribskov, hvor han kendte hver en sti fra Saltrup til Stenholts Mølle, hvor han i vinterens nyfaldne sne ivrigt studerede dyrespor, kendte hver en fuglestemme og holdt så meget af Esrum Sø, der var hans hav. Valget faldt på Esrum. Her kendte han omegnen med Rishaven, Sodemark, Esbønderup Skovhuse, Kohaven og Villingørød. Her måtte være kunder nok til at han kunne starte egen virksomhed, og det gjorde han så i 1912⁸.

I foråret 1913 traf han den næste vigtige beslutning, nemlig at forlove sig med en pige fra Asaa i Vendsyssel. Hun hed Olga Christensen, og de blev gift året efter ved Første Verdenskrigs udbrud. Far må have tjent mange penge allerede på det tidspunkt, da han foruden de indkøb af materialer, som hans virksomhed krævede, kunne købe ejendommen Kristinedal ved Esrum Kloster for omkring 18.000 kr. Jeg husker tydeligt tallet, for fars bedste ven, murermester Jens Andersen i Græsted havde købt en bil. Ved et besøg hos os, hvor jeg sad med ved kaffebordet – jeg var 7-8 år gammel – kom de til at tale om bilens pris, og jeg husker svaret: Omkring 1.800 kr. Jeg udbrød spontant „Jamen, det er jo ligeså meget som vort hus er værd“. Jeg har åbenbart kendt til prisen på huset. Far smilede lidt og forklarede så, at jeg tog fejl af 1.800 og 18.000.

Mine forældre havde været gift nogle måneder, da foråret 1915 kom, og murerarbejdet for

Kristinedal på Klostergade bestod af sammenbyggede huse, hvor de tre nærmest klostret dannede en trelænget gård med åben plads mod vejen. Lidt tilbage fra vejen, men parallelt med denne, lå en tilbygning, der stødte op mod vestenden af nordfløjen. Hovedbygningen var opført i røde mursten, medens de øvrige bygninger var hvidkalkede, alle med tegltag. Fotografiet viser den forfaldne bindingsværkslænge mod syd, hvor vildvinen trives vældig godt på taget. Bygningen blev benyttet som materielhus for byggematerialer og stilladsbrætter, der undertiden også blev oplagret i gården tillige med bukke og løbebroer. Kristinedal eksisterer stadig, men er ombygget til ukendelighed. Fotografi fra 1930. (Privat)

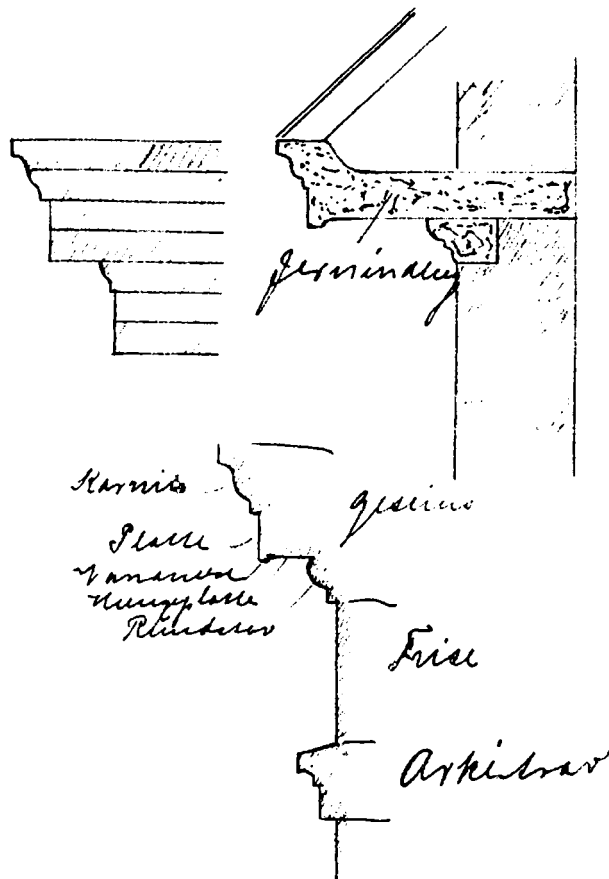
Tekst: Lars Bjørn Madsen

alvor skulle i gang. Han fik imidlertid en blodstyrtning på grund af et mavesår. Sådan en sygdom krævede lang tids sengeleje, og hvad stillede man så op?

Min mor var fra Jylland og ret veluddannet i

alt håndarbejde, knipling, kunstbroderi, tegning med mere, så hun sagde til min far, at bare han kom sig, så skulle hun nok klare resten. Hun satte en annonce i avisen, der meddelte, at hun modtog elever i de før omtalte fag, og

Gesimser

På Teknologisk Institut lærte Anders Madsen murerhåndværket.

Her ses en af Anders Madsens tegninger, visende konstruktionen af husgesimser, som blev muret op af diverse formsten, som teglværkerne dengang producerede. Mureren skulle ligesåvel som arkitekterne have godt kendskab til arkitekturens stilhistorie.

Tekst: Lars Bjørn Madsen

da landbruget gik godt i 1915, strømmede eleverne til.

Det var dog ikke altid, min mor vidste råd. I 1915 fik kvinderne i Danmark valgret, og min mor talte ved politiske møder. Således også i Hillerød, hvor hun sin vane tro var nydeligt klædt på. Vejrguderne var ikke taget i ed, så da min mor besteg talerstolen, begyndte det at styrtregne. Mor tog sig forskrækket til sin nye hat med strudsefjer (pleureuse) og sagde lidt højt oppe fra talerstolen: „Anders, Anders, min

pleureuse, min pleureuse, kom med en paraply“. Det måtte hun høre meget for.

Pensionat på Esrum Kloster

Far kom sig, jeg blev født, og fremtiden lå lys for den lille familie. Så lys, at far meldte sig ind på Teknologisk Institut, som havde videregående kurser for dygtige håndværkere. Far ville kvalificere sig til at undervise, men så slog lynet ned. Min mor døde af den spanske syge i forbindelse med min brors fødsel,

og tilbage sad far med to små børn, hvoraf den yngste blot var 11 dage gammel. Mine morforældre solgte, hvad de ejede og flyttede ind hos far. Nu fulgte nogle drøje år.

Ved siden af sorgen over min mors død kom også efterhånden nedgang i håndværkerfagene. Jeg var meget sammen med min far i de år, og ved kapskydninger syntes jeg, at det var endeløst, når der skulle skydes både stående, knælende og liggende, og at det så ikke kunne afvikles på én gang, men at hver serie skulle afvikles for sig, medens jeg stod og frøs. Vi kunne også være i kirke søndag formiddag og bagefter tage på en lille visit i barndomshjem-

met, hvor der til frokost var kogt saltsild med smørmadder og en dram til de voksne. Silden var kogt hel og blev serveret med både skind, hoved og hale. Man fjernede det overflødige, så silden stadig var hel, og forsigtigt bed man kødet fra benene. Bagefter fik man et stykke avis til at tørre sig i. Men ellers var det et gode at have min far med, navnlig når jeg skulle have nyt tøj. Min mormor og jeg var aldrig helt enige – jeg hadede pynt. Som 7-årig skulle jeg sammen med min bror og mormor på familiebesøg i Jylland, og far fulgte os til København. Her så min mormor mine kusiners nye hatte, og en hat af den slags skulle jeg også have til den

Esrum, Klostergade set fra hovedgaden. (Helsingør Kommunes Museer)

forestående tur, mente mormor. Uheldigvis var hattene af hvidt silkestrå med små roser i hver side og silkebånd om hagen. Vi gik ind i en fin børneekviperingsforretning i Frederiksborggade, og den ønskede hat blev prøvet. Jeg syntes, den var frygtelig og græd inderligt. Fars gode smag fornægtede sig imidlertid ikke, og han spurgte stille ekspeditricen, om de ikke havde andre børnehatte. Hun nikkede og fremdrog en lille bøllehat i ruskind, hvis eneste pynt var en lille kvast i siden af samme ruskind som hatten. Far så mig an og sagde så: „Vi tager begge hatte“. Glad var jeg, og mormor fik sin vilje med hensyn til den hat, jeg nægtede at gå med.

Årene efter min mors død var psykisk svære for far, og hans tanker beskæftigede sig mere og mere med åndelige emner, og her fik han god støtte hos sin anden kone Ebba⁹, som han blev gift med i 1924. Efter ægteskabet måtte mine morforældre have et sted at bo, og det blev på loftetagen i Kristinedals hovedbygning, hvor der var indrettet en lille lejlighed – ikke nogen ideel løsning, men det var, hvad man kunne magte. Min nye mor syntes nok at nedgangen i fars virksomhed var tyngende, men så viste der sig en løsning. Esrums Kloster stod tomt nu, da Skovkassen og Amtskontoret var flyttet til Hillerød¹⁰. Mor, som var veluddannet indenfor madlavning, husførelse med mere, tænkte sig, at her lå en mulighed for at drive en slags finere pensionat, og hun gik straks i gang med at realisere idéen. Ansøgning blev sendt til Indenrigsministeriet, den blev bevilget og vi flyttede ind i foråret 1926. Prisen for lejemålet, der omfattede hele klostrets 1. sal og stueetagen til højre for postkontoret, var imidlertid tårnhøj, men da en rig onkel lånte os penge, kunne mor gå i gang, og så vidt jeg husker blev alt smukt indrettet. Pensionatet kunne byde gæsterne på noget så eksklusivt som badeværelser, og man kunne fordrive tiden i billardsalonen eller på den nyanlagte

krocketbane udenfor. Det eneste der manglede var tilstrækkeligt med gæster, så efter to år måtte mor give op, og vi flyttede tilbage til Kristinedal, som vi stadig ejede, og hvis gamle længe netop var blevet ledig efter de tidligere lejere¹¹.

Kirkens murermester

I slutningen af 20'erne blev far valgt ind i Esbønderup Kirkes menighedsråd, og jeg mindes hans forargelse, da han kom hjem fra et rådsmøde. Far havde lovet den daværende klokker at bringe hans årsløn op på mødet. Årslønnen udgjorde 400 kr., og selv dengang var det ikke til at leve for, selvom der vistnok blev ydet ekstra penge for at grave en grav. Forslaget om at forhøje lønnen vandt ikke genklang, og far var vred, og da han kom hjem, sagde han lidt om kristnes omsorg for dårligere stillede medborgere.

I disse år, hvor man ikke havde vinterbyggeri, var det godt for far, at han havde en del revisionsarbejde. Han reviderede kommuneregnskab, sygekasseregnskab og regnskab for flere lokale foreninger. Far havde en medrevisor på kommunens regnskab, nemlig lærer Petersen fra Villingerød et par km nord for Esrum. I starten var arbejdet et slags borgerligt ombud, men jeg husker den dag i begyndelsen af 30'erne, da arbejdet blev aflønnet med 500 kr. – til deling! En lille sum, men den lunde.

I begyndelsen af 30'erne begyndte far et andet arbejde, som interesserede ham meget. Han blev ansat som provstiets bygningskyndige, der sammen med provsten skulle tage på kirkesyn hvert tredje år. Da far startede, var det provst Rebild fra Nødebo, som far ledsagede; senere blev det pastor Steenwinkel fra Søborg, som overtog arbejdet, da han blev udnævnt til provst. Far kendte jo af egen erfaring, hvordan menighedsråd arbejdede, så han var helt på hjemmebane ved disse kirkesyn.

Provst Steenwinkel var en meget udadvendt mand, der elskede kirkesynene. Reglen blev hurtigt, at efter formiddagens arbejde, var der en let frokost hos præsten, hvor man havde synet kirken, og efter endt arbejde blev der serveret eftermiddagskaffe næste sted. Så vidt jeg ved deltog flere gejstlige og menighedsrådet i en sådan sammenkomst. Far trivedes,

og da han et sted blev budt på en cigar, sagde han alvorligt: „Nej tak, jeg ryger ikke, jeg drikker kun“. Som far fortalte historien lo man, og der blev vist budt på en dram. Ved et andet af kirkebesøgene gik snakken livligt, og far må have været ret afholdt, for flere af de tilstedeværende præster erklærede, at når far skulle begraves engang, ville de have lov til også at

Opførelsen af »Kukkerbakken« på Kukkerbakkevej 12 i Esbønderup Kohave var en helt naturlig opgave for en dygtig murer som Anders Madsen, men til gengæld en usædvanlig opgave for den da 26 årige arkitekt Acton Bjørn. Han var i høj grad optaget af tidens funktionalisme, og havde få år forinden været med i opførelsen af det tidstypiske boligbyggeri Blidah Park i Hellerup, da han i 1936 af bygherren på Kukkerbakken fik til opgave at tegne et landhus i god gammeldags engelsk byggeskik. Et solidt kampestensfundament skulle bære den store bygning i rød mur og overetage i bindingsværk. Arkitekten fik til gengæld lidt hjælp af murermesterens hustru, der klarede udformningen af bindingsværkstavlernes mønstermurværk. Huset stod færdig i 1937, et årstal, der stadig står at læse i vindfløjen på bygningens sydgavl. Tekst og foto: Lars Bjørn Madsen.

tage afsked med ham i kirken. Fars lune fornægtede sig ikke, han takkede behørigt og tilføjede så: „Men hvem siger, at jeg dør først?“ Dette svar var ganske relevant, for far blev 87 år gammel.

Jeg har nu beskrevet den fornøjelige side af kirkesynene, men der var også en arbejdsmæssig vrangside, og i de tilfælde var far ikke venlig. Hvad der skulle udføres af arbejde, blev skrevet ned, og når far kom igen tre år senere, forventede han, at de pågældende arbejder var udført, og var de ikke det, så faldt hammeren, og der blev sagt ord som „ikke at prøve at bilde ham noget ind, han vidste, hvad han havde anvist til istandsættelse“ osv. osv. Det kom nok bag på nogle første gang, de forsøgte sig, men han var utrolig myndig og rolig, når det skulle være. Som fast hjælpemiddel medbragte han en lille, meget kostbar jagtkikkert, som han

havde arvet. Med den kunne han se spidserne på kirketårnet og måske endda også på nabokirken! Den dag den lille jagtkikkert ikke længere dækkede hans behov, holdt han op med sit job i provstiet!

Bedre tider

Efter den hårde krise i slutningen af 20'erne og begyndelsen af 30'erne, kom murerarbejdet så småt i gang igen. Far havde i en del år kendt en yngre direktør Viller. Han og hans kone havde et gammelt bondehus i Kagerup, men de ville gerne bo bedre og købte derfor en stor grund i Esbønderup Kohave.

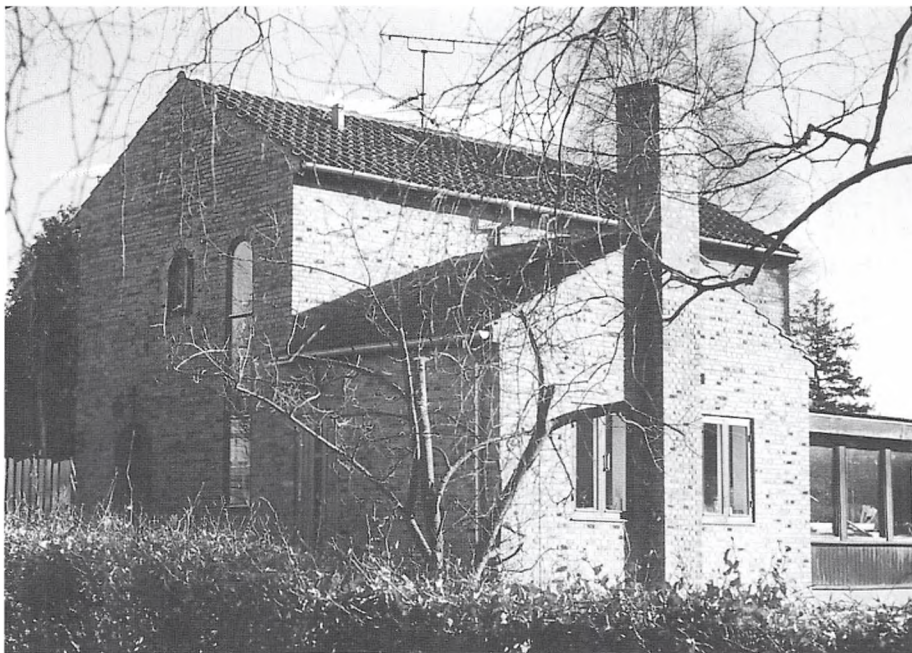
På denne måde kom far i forbindelse med arkitekten Acton Bjørn. Han tegnede nemlig det store hus „Kukkerbakken“, som blev bygget på en grund med udsigt viden om til svenskekysten, Nakkehoved Fyr, Kullen Fyr samt det

Anders Madsen gav arkitekten Acton Bjørn frie hænder, hvad angik tegningerne til Kulhytten på Munkevej i Esrum.

Huset, der stod færdigt i efteråret 1936, er med sine gule hårdtbrændte sten og arkitektoniske udformning et tydeligt resultat af arkitektens interesse for tidens funktionalisme. Det var i sandhed noget andet end Kukkerbakken.

Tekst og foto:

Lars Bjørn Madsen.

nordsjællandske landskab med den tørlagte Søborg Sø plus tre af de gamle kirker, nemlig Esbønderup, Søborg og Græsted.

Acton Bjørn kom senere til at tegne det hus på Munkevej i Esum, hvor min familie flyttede hen i slutningen af 1936. Andre arbejder kom også i gang. Det var, som om hele Danmark vågnede til dåd. Flere familier i Esum og omegn ville have eget hus, og far byggede mange af dem.

På denne tid var der mange gode håndværkere i Esum. Flere snedkermestre, tømrere, børstenbindere og ikke mindst malermester Arnold Olsen. Han havde som ung været elev på Vallekilde Højskole i Triernes glansperiode, og dette ophold har nok præget hans kunstneriske indsigt. I alt fald fik Arnold Olsen efter Esbønderup Kirkes istandsættelse i 1943 opgaven med at dekorere altertavlens to nye sidefløje med tekst i gotisk skrift.

En dag i 1936, hvor jeg var hjemme på besøg, kom far lidt småleende ind i stuen. Denne sommer var byggeriet for alvor kommet i gang, og far havde to unge svende fra Sønderjylland, som han var meget glad for. Nu var der så sket det, at far på cykel kom forbi, hvor disse to var i færd med at mure en facadevæg op. Fra cyklen kastede far et blik på murværket og så, at der var en fejl i stenskiftet. Så måtte han af cyklen og hen til svendene, som han gjorde opmærksom på fejlen og bad dem passe på. De beklagede, at de havde opdaget fejlen for sent, og da far atter sprang op på cyklen for at køre videre, hørte han følgende replik: „Du sagde, at det opdagede han nok ikke, men jeg sagde, at han ville se det, og det ville han have gjort, selv om det var mørkt“.

Dette år var far ved at opføre sit eget helt nye hus efter otte år i Kristinedal. Huset, der som nævnt var tegnet af arkitekt Acton Bjørn, fik det lidt dystre navn „Kulhytten“ efter den gamle arrest af samme navn, der i sin tid lå på Tingbakken udenfor byen. Huset, der lå for

enden af Munkevej, blev taget i brug sent om efteråret 1936.

Skovens mand

Desværre satte Anden Verdenskrig en stopper for udviklingen i byggeriet, idet mange blev arbejdsløse. Nu fik far så en ny bibeskæftigelse som arbejdsanviser. Så længe der var arbejde, som ikke var udført, kunne der ikke udbetales hjælp fra kommunen, og med fars store kendskab til Grib Skov, skovfogederne med mere, var det naturligt for ham at anvise arbejdsløse til at tage stød op. Det var hårdt arbejde, men man må sige, det var meningsfuldt, der kom jo ikke ret meget udenlandsk brændsel til Danmark.

En god ting var det for far, at han i adskillige år havde haft al vedligeholdelse af skovenes bygninger i Ostrup og Torup skovdistrikter i Grib Skov. Det var en god fast indtægt. Ja, selv skovfogedboligen i Kagerup hørte med.

Besøgene dér gav ikke altid overskud, som følgende lille historie kan berette om:

Fru Skovfoged Sørensen (sådan sagde man) ringede op og spurgte bønfoldende far, om han ikke kunne komme derover, for der var mus både i køkken og spisekammer. Far tog sin cykel og kørte den ca. 8 km lange vej til Kagerup. Han fandt musehullerne, stoppede dem, fik en kop kaffe og en snak med den søde skovfogedfrue, hvorefter han kørte de 8 km hjem igen. På vores forespørgsel om, hvad han tog for sådan en ekspedition, svarede han, at han da ikke kunne skrive en regning på 50 øre. (Den tid, det havde taget ham at stoppe musehullerne!) Skrive regninger kunne han ikke.

Krigen fik en ende, og i 1948 tegnede mors bror, civilingeniør Leif Pentz-Møller et mindre hus på Kildevej¹² (nu Kildevænget) til mine forældre, og min mand og jeg, der var flyttet tilbage til egnen, overtog „Kulhytten“, hvis have grænsede op til mine forældres ny hus. Huset dannede ramme om samværet med deres

mig en åben pejs, som også krævede en ny udvendig skorsten. Far så længe på mig og sagde så, at det arbejde kunne han ikke forære mig, da det krævede, at han havde en svend til hjælp. Derefter blev der sendt bud efter Charles Andersen, og de to snart 70-årige murere gik i gang. Da jeg havde set dem mure et par dage, blev jeg klar over, hvorfor far havde været så begejstret for de folk, der havde været med til at bygge Grundtvigskirken på Bispebjerg. Ustandselig var vaterpasset fremme, og lodsnorene var også hængt op på begge sider af skorstenen. Selve pejsen inde i stuen blev bygget af smalle flensborgsten, og fra kaminhylden gik pejsen skråt op i den nye skorsten. Et flot arbejde.

20 år senere i mit liv lå jeg i en seng i kollegiet, som var tilknyttet universitetet i Jyväskylä i Finland. Både universitet og kollegium var bygget af Finlands berømte arkitekt Alvar Aalto. Som jeg lå dér i sengen og kiggede på væggene, der bestod af mursten, opdagede jeg, at murstensskiftet slet ikke var overholdt. Der var man jo vant til at bygge i træ, men ikke i mursten. Nogle år senere ville en kusine have mig med til Billund, hvor jeg skulle se det nye kulturcenter med tilhørende kirke, der blev så rosede omtalt. Besøget var ikke helt vellykket for mig, for mit ellers gode indtryk af kirkerummet blev helt ødelagt, da jeg så, at væggene i en sideåbning ikke var i lod! Sådan kan det altså gå, når man er vokset op med godt håndværk.

Nu var far efterhånden blevet en gammel mand på over 80 år. Han var i 1960 blevet enkemand for anden gang, men boede stadig i sit hus på Kildevej i Esrum, hvor vi tre børn prøvede at følge med i hans liv og støtte ham, så godt vi kunne. Efter min stedmors død var vi alle hjemme for at gøre lidt rent og rydde op. Vi blev hér enige om, at køkkenloftet skulle hvidtes. Far havde stadig sin kostbare hvidtekost, som ingen andre måtte røre. Jeg holdt ved

Anders Madsen fotograferet i foråret 1960 med skoven, hvor han følte sig hjemme, i baggrunden. På den tid var der stadig mange mennesker, hvis verden ikke nåede meget længere end amtsgrænsen. Alle kendte „Murermeister A. Madsen, Esrum“ – sådan stod der på de regninger, han så nødtigt udskrev – og for ham var Europas bjerge noget, man så rigeligt kunne opleve på toppen af Tingbakken ved Esrum. (Privat)

Tekst: Lars Bjørn Madsen.

børnebørn, der blandt andet morede sig med at fange krebs i den nærliggende Esrum Aa og lege i den lille Esrum Lund på den anden side af åen. Her fandtes i øvrigt Daniels Kilde, en gammel helligkilde, som har givet navn til vejen.

En dag ville jeg gerne have far til at mure

stigen, og så hvidtede den snart 82-årige mester sit loft med samme omhu som før. En omhu, der gjorde, at kunderne altid spurgte: „Nu er det vel mester selv, der kommer? Så behøver vi hverken at dække til eller gøre rent bagefter“.

Omkring samme tid skulle min søster giftes, og far skulle med som vidne. Efter vielsen var der et glas portvin og kransekage i sognefogedens dagligstue på Øverupgaard ved Sode-mark nær Esrum. Vel bænket så far sig omkring og fik øje på sognefogedens åbne pejs. Han kiggede lidt nærmere på den og udtalte sin fulde anerkendelse af det fine håndværk, og på stenene kunne han se, at den ikke røg. Alt i alt en pejs af de helt gode. Til sidst kunne far ikke holde sin nysgerrighed tilbage og spurgte så om, hvem der havde bygget pejsen. Sognefogeden så lidt forbavset ud, men svarede så „Jamen, Madsen, det har De da selv, kan De ikke huske det?“ Nu var det far, der var forbløffet, men fik da sagt, at det havde han helt glemt. Således slutter min beretning om den gamle mester, der til sine sidste dage kunne værdsætte godt håndværk, når han så det.

Noter:

1. En done er en snare eller en fælde til fugle, bestående af en krum gren, hvorpå er udspændt en snor.
2. Augusta født Iversen.
3. Københavns Vejviser 1903.
4. Forløbet af denne samtale er således som far har fortalt mig.
5. Citerede samtaleforløb er ligesom det foregående et referat af, hvad far direkte har fortalt mig, og heraf ses, at det ikke var en hvilken som helst mester, far var kommet i lære hos, men en mand af både hjerte og formåen.
Spjælde = sort arbejde, som dengang var helt legalt.
6. Varmebadeanstalten lå den gang på Gammel Strandvej i en ejendom, der i dag har adressen Svingelport 9. (Kenno Pedersen: 3644 alen ad Gammel Strandvej ved Helsingør, Helsingør Kommunes Museers årbog 1994, s. 81 ff).
7. Valse, måske.
8. Jeg er ikke helt sikker på det præcise år, men det må være 1912.
9. Født Pentz-Møller.
10. Skovkassen fandtes på klostret indtil 1926. Her residerede skovkasserer Schlichtkrull som chef og fuldmægtig F. Arno og frøken Ingeborg Olsen som medhjælpere. Skovkassereren havde embedsbolig på klostret, men rejste fra byen, da skovkassen blev flyttet til Frederiksborg Amtsstue i Hillerød.
11. Lejerne Stine og Lars Christian var døde. Stine var fars møster. Det skal her tilføjes, at næste lejer af Esrum Kloster kun betalte det i halve i leje!
12. I huset på Kildevej, som Anders Madsen ejede til sin død i 1966, boede han endnu nogle år efter sin anden hustrus død i 1960. Derefter blev han optaget i hjemmet hos sin yngste datter og hendes mand, der var forstanderpar på et større plejehjem.

Farlige og forbudte skrifter i Helsingør

En episode fra Guldbergtiden

Af Carsten Meyer

I Landsarkivet for Sjælland findes en arkivpakke forsynet med ikke mindre end 32 segl.¹ Pakken, hvis indhold synes at være uhyre hemmeligt, er pakket og forseglet af borgmesteren i Helsingør Tevis Wilde og rådstueskriveren samme sted Gerhard Joachim van Deurs.

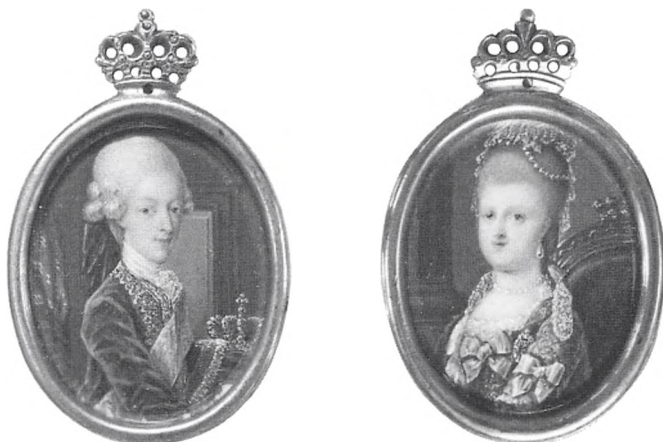
I følge påskriften må pakken ikke åbnes uden kongelig majestæts tilladelse. Men allerede kort tid efter forseglingen blev denne brudt af Tevis Wilde og van Deurs, idet Danske Cancelli „Harde requireret visse poster, hvorom indsluttede protokol kunne give oplysning“.

Pakken indeholder en forhørsprotokol fra kommissionsdomstolen over Herman Ludolph Bardewijck og Anna Margrethe Olsen, som begge blev fængslet og senere forhørt i Helsingør Rådstue, i forbindelse med salg og udlån af forbudte skrifter og billeder.

Vi befinder os i tiden efter Struensees og Brandts henrettelse² og den unge dronning Caroline Mathildes landsforvisning³, hvor kritiske billeder og skrifter vedrørende regering og kongehus, der udtrykte den mindste sympati med Struensee og Brandt, betragtedes som ganske utilladelige og landsskadelige. Regeringen yndede ikke offentlig debat, og man gik allerede i foråret 1772 med tanker om at genindføre censuren, den censur som Struensee havde ophævet ved missivet af 14. september 1770, og som havde indført den uindskrænkede trykkefrihed.

Trykkefriheden havde medført en overdådighed af især anonyme skrifter. Kun de færreste

Carsten Meyer, f. 1946, afdelingsbibliotekar, leder af den historisk-geografiske afdeling på Hovedbiblioteket i København. Har ydet bidrag til flere lokalhistoriske tidsskrifter og årbøger, blandt andet om 1700-tals kisteplader, den djævlbesatte Anne Jensdatter Krogsgaards ophold i Helsingør 1698-1700, Jordskælvet i Nordsjælland 1759, og om Krudttårnsekspllosionen i København i 1779.

*Christian VII (1749-1808) og
Caroline Mathilde (1751-1775).
Miniaturer antagelig fra det
Thornborgske værksted.
(Rosenborg, De Danske Kongers
Kronologiske Samling)*

skrifter behandlede seriøst emner som handel, økonomi og landboforhold med videre.

Til gengæld udkom der en sand syndflod af anonyme plumpe, injurierende flyveskrifter, der tog alt og alle under behandling. Dette blev selv Struensee for meget. I oktober 1771⁴ fulgte derfor en stramning af trykkefriheden til værn for „disse injurier, paskviller og oprørske skrifter“.⁵ Censuren var fortsat ophævet, men forfatterne blev nu gjort ansvarlige over for gældende lovgivning. Bogtrykkeren måtte ikke lade en bog trykke uden at kende ophavsmanden. Undlod han dette, hæftede han selv for eventuelt ansvar. Som følge af dette skulle et hvert skrift angive enten forfatter eller bogtrykker.

Sagen fra Helsingør skal ligeledes ses i sammenhæng med en fremvoksende sympati i offentligheden for dele af Struensees reformpolitik samt for Struensee og Brandt som personer.

Sidstnævnte var fremkaldt af Balthasar Münters skrift om Struensees omvendelse i

fængslet⁶, samt Jørgen Hees skrift om Brandt⁷. Holdningerne til Caroline Mathilde var ligeledes blevet mere nuancerede.

Magistraten i Helsingør havde dog ganske tidligt givet udtryk for tilfredshed med Struensees fald. Man havde således på Christian VII's fødselsdag den 29. januar 1772 fremsendt en skriftlig lykønskning, hvori man tilkendegav glæde ved „at rigernes forstyrreere med alle deres anslag bleve gjort til intet og aldeles kuldkastet“. Ved det følgende årsskifte tilskrev man såvel arveprinsen som enkedronningen „landenes moder og landenes glæde“ som „havde frelst landets troe børn fra den store bedrøvelse og hensigtende undergang“.⁸

For at forhindre kendskabet til eventuel nyudkommen litteratur lod magthaverne, det vil sige arveprins Frederik, enkedronning Juliane Marie og kabinetssekretær Ove Høeg Guldberg, i maj 1773 udstede et forbud mod at indføre bognyt i aviser og blade.

Dette blev senere fulgt op med et reskript i oktober 1773, der forbød aviser og ugeblade

at trykke noget, der angik staten eller regeringen, eller stridsskrifter især hvor personer blev angrebet. Byryster eller andre opdagede fortællinger, som indeholdt noget fornærmeligt og uanstændigt måtte heller ikke bringes. Denne stramning angik mærkeligt nok kun aviser og ugeblade og senere fra november 1773 også kobberstik, ikke den øvrige litteratur.

Herman Ludolph Bardewijck

Episoden i Helsingør er et eksempel på, at man fra højeste sted med uro fulgte og forfulgte selv de mindste tilløb til spredning af utilladelige tanker og „chimeriske“ skrifter.

Herman Ludolph Bardewijck og Anna Margrethe Olsen var ankommet til Helsingør i midten af marts måned 1773.

De havde uden at anmelde sig hos øvrigheden indlogeret sig hos færgemanden Lars Bornholm.

Den 41-årige Bardewijck var født i Oldenburg som søn af købmand Bock Bardewijck. Han havde opholdt sig i Oldenburg, indtil han i 1765 bosatte sig i København.

Han var fulgt i faderens fodspor som handelsmand, og havde blandt andet handlet med ammunition fra fæstningen i Oldenburg, og salpeter og andre fæstningssager. Disse havde han påtaget sig at transportere til Rendsborg, men ulykkeligvis var et af de 12 skibe forulykket ved Tønningen, hvorfor han var taget til København for at „faa nogen opreisning for den lidte skade“.

Nogle år før havde han efter Kommercekollegiets ønske været i Tønsberg i Norge, i et forsøg på at formidle norsk salt og andre norgesprodukter til Oldenburg. Ved hjemkomsten herfra havde han måtte aflægge sin borgered.

I København havde han for det meste handlet med farver og malerier. Farverne, som han indkøbte i Bremen, blev via Friedrichstadt i Holsten videresendt til København, hvor de

blev aftaget af de lokale malere og Admiralitetet.

Han havde haft kapital med hjemmefra, men alligevel måtte faderen flere gange forsyne ham med yderligere pengemidler.

Han havde endvidere arbejdet med forslag til allehånde „mecaniske maskiner“.

Omkring juletid 1772/73 var han begyndt at sælge bøger og kobberstik.

Han havde boet utallige steder i København, blandt andet i Pilestrædet, Ulkegade, herberget ved Vartov, Grønnegade, Store Regnegade, Adelgade, Møntergade og sidst hos en tømrersvend i Farvergade 15.

Anna Margrethe Olsen var 40 år gammel. Allerede som seksårig havde hun mistet sin fader murersvend Christian Olsen. Moderen levede stadig og boede på Vandkunsten og tjente til livets ophold ved at „toe fint lintöy for folk“.

Anna Margrethe havde aldrig været gift, men havde dog „avlet“ et drengebarn med en underofficer ved Nordjyske Nationalregiment, men hun vidste ikke om faderen for nuværende var død eller levende.

Hun var taget med Bardewijck til Helsingør dels for at pleje ham i hans svaghed, dels for at besøge sønnen, som var i tjeneste hos færgemand Ole Backe.

Hun havde fire år tilbage mødt Bardewijck hos en bekendt, en stenhuggerkone, som boede på Vandkunsten hvor Bardewijck logerede. Da Bardewijck havde fornemmet, at hun søgte ny tjeneste, havde han bedt hende gå ham til hånde i hans svaghed, men hun havde aldrig deltaget i hans forretninger.

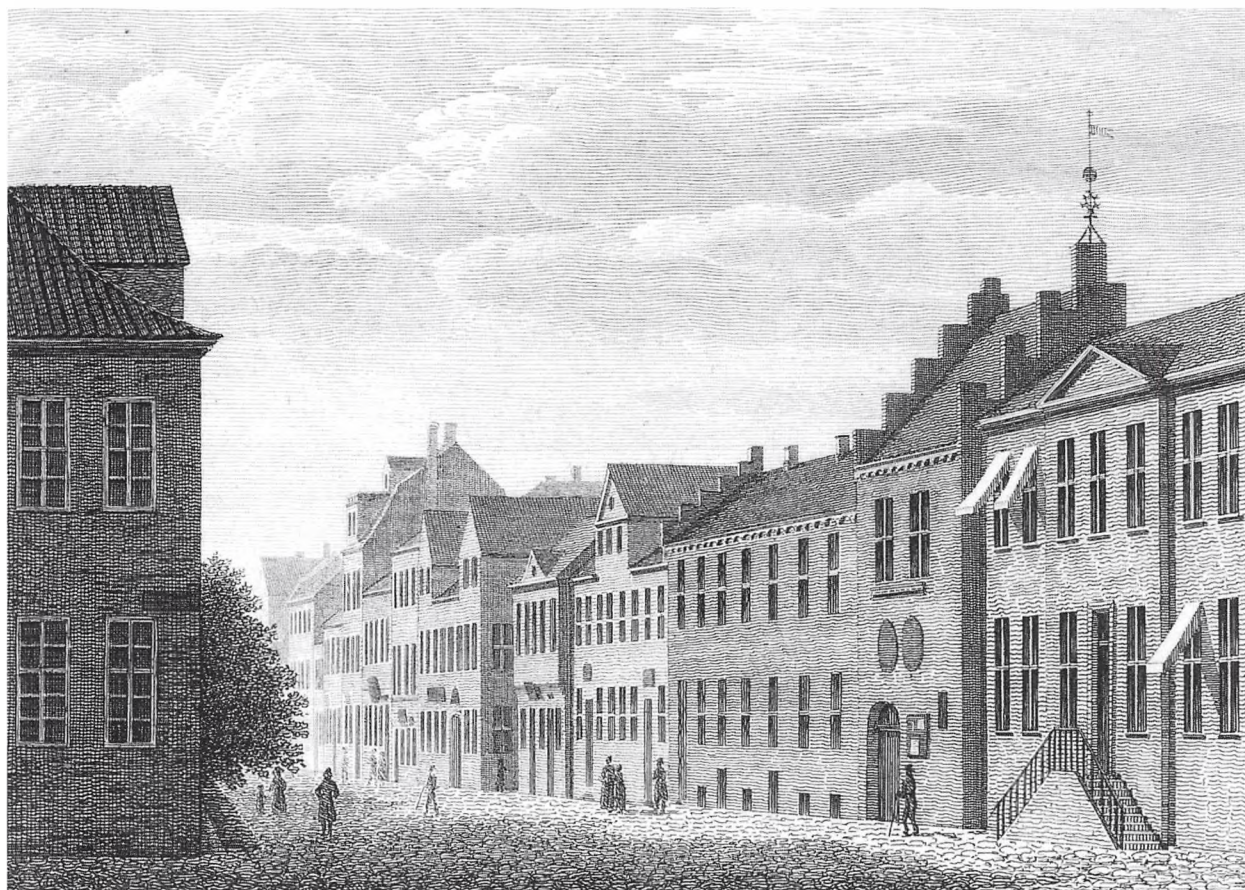
Da Bardewijck hverken havde møbler eller et ordentligt kammer, så var de flyttet hen i hendes noget bedre logi hos grønthandler Rauch. Bardewijck havde dog måttet betale sin del af huslejen. Senere var de flyttet til Antoniestrædet og nu sidst til førnævnte tømrersvend Lyders i Farvergade.

Arrestationen

Langfredag aften den 9. april 1773 mellem ni og ti blev Bardewijck arresteret i logementet hos Lars Bornholm og ført til fængslet på Kronborg. Man forseglede et par sække, to papirspakker og en kuffert tilhørende Anna Margrethe Olsen.

Samme dags formiddag havde Bardewijck i

selskab med musketer Lambert Tilmann fra Det falsterske Regiment besøgt Kronborg Gevær-fabrik med det formål at få afsat nogle af de medbragte bøger. Bardewijck havde ved den lejlighed talt med sekretæren og forvalteren, dog uden at få afsat nogle. De var derfor sammen taget hen på den nærliggende kro, hvor en del af fabrikkens folk var forsamlede som

Stengade i første halvdel af 1800-tallet med det gamle rådhus, som man kender på de to stenrosetter ovenfor indgangen. Til højre for det ses John Daniel Belfours skibsklarerergård. Stik udført af S. H. Petersen ca. 1830. (Helsingør Kommunes Museer)

følge af helligdagen. Han havde hos disse forhørt sig om værkets indretning, og havde fået afsat et enkelt eksemplar af Uglespil⁹.

Kommissionen nedsættes

Den 12. april med Hamborgerposten modtog borgmester Tevis Wilde, viceborgmester Henrich a Moinichen og rådstueskriver Gerhard Joachim van Deurs en anmodning fra Danske Kancelli dateret den 10. april, om at nedsætte sig som en kommission til undersøgelse af de forseglede sager og til forhør af Bardewijck. De skulle straks udarbejde og indsende en fuldstændig specifikation over indholdet af alt det forseglede.

Forhøret skulle foregå bag lukkede døre, og de blev pålagt tavshedspligt og derfor selv at føre protokollen. Kancelliet ønskede især oplyst, hvor Bardewijck stammede fra, og i hvilket ærinde han havde taget ophold i København og Helsingør. Havde han været her før, og hvor ville han begive sig hen efter opholdet i Helsingør?

Man ønskede tillige oplyst i hvor mange eksemplarer, og hvor og til hvem skrifterne var blevet solgt, udlejet eller blot udlånt til gennemlæsning. Hvorfor havde han solgt disse skrifter, var han ikke vidende om, at de var utilladelige at indføre?

Hvorfor havde han medbragt kobberstik og miniatureportrætter og hvor havde han disse fra?

Endelig ønskede man at få oplyst, om han havde haft andre medvirkende til dette foretagende.

Kancelliet ønskede tillige, at man tog Anna Margrethe i nøje forhør og i øvrigt straks eller senere sikrede sig hendes tilstedeværelse.

Indholdet af de forseglede pakker

Den 13. april påbegyndtes i Bardewijcks nærværelse registreringen af indholdet af de forseglede sække og pakker. Endnu en pakke, der

var afsendt til Bardewijck efter arrestationen, samt nogle breve, der var fundet i Annas lomme ved dennes arrestation den 12. april, var kommet i kommissionens varetægt.

Man registrerede til langt ud på aftenen og ligeledes den efterfølgende dags formiddag.

Den første sæk viste sig at indeholde 80 bøger, mens den anden sæk indeholdt 98 bøger. Samtlige titler blev nøje opført i protokollen. Det var en blanding af fag- og skønlitteratur. Alt lige fra teologiske, geografiske, historiske, og økonomiske skrifter til de ringeste af tidens fortællinger.

De to papirspakker viste sig at indeholde helt forskellige ting. Den første indeholdt 26 forskellige kobberstik i op til 14 eksemplarer, der blandt andet skildrede Struensees og Brandts arrestation og henrettelse, samt nogle miniaturemalerier. Den anden indeholdt blandt andet nogle småkrukker med salve og træesker med plastre.

Pakken, som kommissionen sidst havde fået fingre i efter Bardewijcks arrestation, viste sig at indeholde 13 bøger i „ren materie“, samt endnu en pakke adresseret til rektor Baden og et brev fra boghandler Proft til Bardewijck.

Man lod straks rektor Baden hente for i hans nærværelse at åbne pakken. Denne rummede 10 eksemplarer af „Anviisning til det tyske sprog for danske“ forfattet af Baden. Bøgerne blev ham straks overdraget.

Brevets indhold viste sig at være ganske harmløst. Det indeholdt en fortegnelse over tilsendte bøger, en kvittering over modtagne 10 rigsdaler, og en designation over hvad Bardewijck havde solgt i København og i Helsingør.

Det viste sig senere, at brevets indhold allerede var Bardewijck bekendt, idet Anna Margrethe havde ladet det smugle ind til ham ved hjælp af den soldat, der bragte ham maden i fængslet. Han havde straks gennemlæst det og sendt det tilbage via samme person.

Forhøret

Det egentlige forhør startede om eftermiddagen den 14. april og kom til at strække sig frem til den 20. april, kun afbrudt af stiftsbefalingsmanden geheimekonferenceråd von Knuths visitats af „byens publique sager“ i dagene fra den 15. til den 17. om formiddagen.

I alt blev Bardewijck stillet 71 spørgsmål og Anna Margrethe 31.

Endvidere blev musketer Lambert Tilmann og tømrrersvend Aage Olsens hustru Marie Nielsdatter indkaldt til afhøring.

Rygtet om Bardewijcks arrestation og be-

slaglæggelsen af hans medbragte skrifter fik allerede dagen efter købmand Ditlev Møller til straks at fremsende direkte til Danske Kancelli et par skrifter, han havde lånt af Bardewijck. Skrifterne skulle ifølge Bardewijck indeholde nogle „curiøse sager“. Men Møller havde imidlertid fundet at det var „en skammelig pasquille“, og han ville netop den 10. april have leveret samme „reformatoriske“ skrifter ulæst tilbage, men fandt da Bardewijck arresteret.

Det synes påfaldende, at Møller har formået at danne sig et indtryk af skrifterne uden at have læst dem, men han forsøgte forståeligt

Titelblad til bogen indholdende akterne i forbindelse med processen mod Struensee, bl.a. Struensees forsvarstale (apologi). (Det Kongelige Bibliotek)

nok at undgå videre tiltale gennem dette let gennemskuelige udsagn. De til Kancelliet indsendte skrifter samt det af Møller medsendte brev blev oversendt til kommissionens brug.

De utilladelige skrifter

De to skrifter som Møller havde været så „uheldig“ at låne af Bardewijck, var „Roths Staats-system“¹⁰, og „Dronning Mathildes brev“¹¹.

Førstnævnte skrift påstod man skrevet af en tidligere konferenceråd og kabinetsekretær. Det indeholdt de utroligste usandheder, og ønskede bevidst at fremstille enkedronning Juliane Marie som en sand djævel, og Caroline Mathilde som et uskyldigt offer for enkedronningens forfølgelser. Skriftet havde helt klart til hensigt at gøre den danske regering forhadet i ind- og udland.

De følgende dage koncentrerede forhøret sig om specielt fire skrifter, nemlig de to allerede nævnte og tillige „Struensees Apologi“¹² og „Brandts Proces“¹³.

Som tidligere nævnt ønskede kommissionen især oplyst, hvor han havde erhvervet skrifterne, samt til hvilke og hvem Bardewijck havde solgt, udlejet eller udlånt de famøse skrifter til såvel i København som i Helsingør.

I Helsingør havde han af de to førstnævnte skrifter solgt et eksemplar for 2 rigsdaler til den hollandske commisær van Deurs, og udlånt et af skrifterne til den russiske konsul Hofman for 1 mk. 8 sk. Den engelske general-konsul Fenwick havde haft Caroline Mathildes Brev til gennemsyn i to timer, hvorefter det var blevet leveret tilbage med besked om, at han allerede havde læst det i en engelsk udgave. Endvidere havde han lejet det ud til kaptajn Heyn, mons. Claessen, major Ove og endelig begge skrifter til købmand Ditlev Møller (for 3 mk.). Den eneste, der straks ved første øjekast havde taget afstand fra skrifterne var auditør Meine.

Man afsluttede forhøret kl. 22, idet man fryg-

tede for, at Kronborgs porte ville blive lukket, så Bardewijck ikke kunne blive indbragt til forvaring natten over.

Endnu samme dags aften efter en lang dags arbejde tilskrev kommissionen Danske Kancelli, at de under forhøret var kommet til klarhed over, hvor Bardewijck havde indkøbt blandt andet de to skrifter Ditlev Møller havde haft til gennemlæsning. Bardewijck havde i alt indkøbt 12 eksemplarer af de to skrifter hos Rothes arvinger & Proft, som havde deres boglade på Børsen.¹⁴ Man ville ikke unnlade straks at meddele dette, så Kancelliet evt. kunne foretage sig yderligere.

Den efterfølgende dag forsikrede Bardewijck, at han ikke havde anbudt, lejet eller udlånt de omtalte skrifter til andre hverken i København eller i Helsingør. En påstand som han senere måtte revidere. Han oplyste endvidere, at han ikke vidste, at det var forbudt at indføre slige skrifter, slet ikke da han ikke selv havde indført dem, men blot købt dem i en of-fentlig boglade.

Han ville ikke benægte, at han anså skrifterne for at være både „chimeriske, løgnagtige og skammelige“, men han var af den mening, at såvel høj som lav kunne gennemskue dette. Han havde alene købt de 12 eksemplarer for at profitere til livets ophold, idet han skyldte i husleje. Han var ikke vidende, om Proft skulle have flere eksemplarer, men Proft havde på et tidspunkt begæret to eksemplarer tilbage, idet han havde en kunde til skrifterne.

Men han måtte tilstå, at han hellere burde have afvist og anmeldt værkerne. Det havde absolut ikke været hans hensigt at opvække misfornøjelse blandt enfoldige mennesker, men som tidligere nævnt kun for at profitere, idet han havde bemærket, at folk i almindelighed „ere mere for at købe unøttige end nøttige bøger“.

Boghandler Proft, som var den eneste han havde tilhandlet sig bøger hos, havde ikke sagt

at han skulle faldbyde disse skrifter hemmeligt, men havde dog opfordret ham til at undgå, at enfoldige og sletsindede mennesker fik disse i hænde.

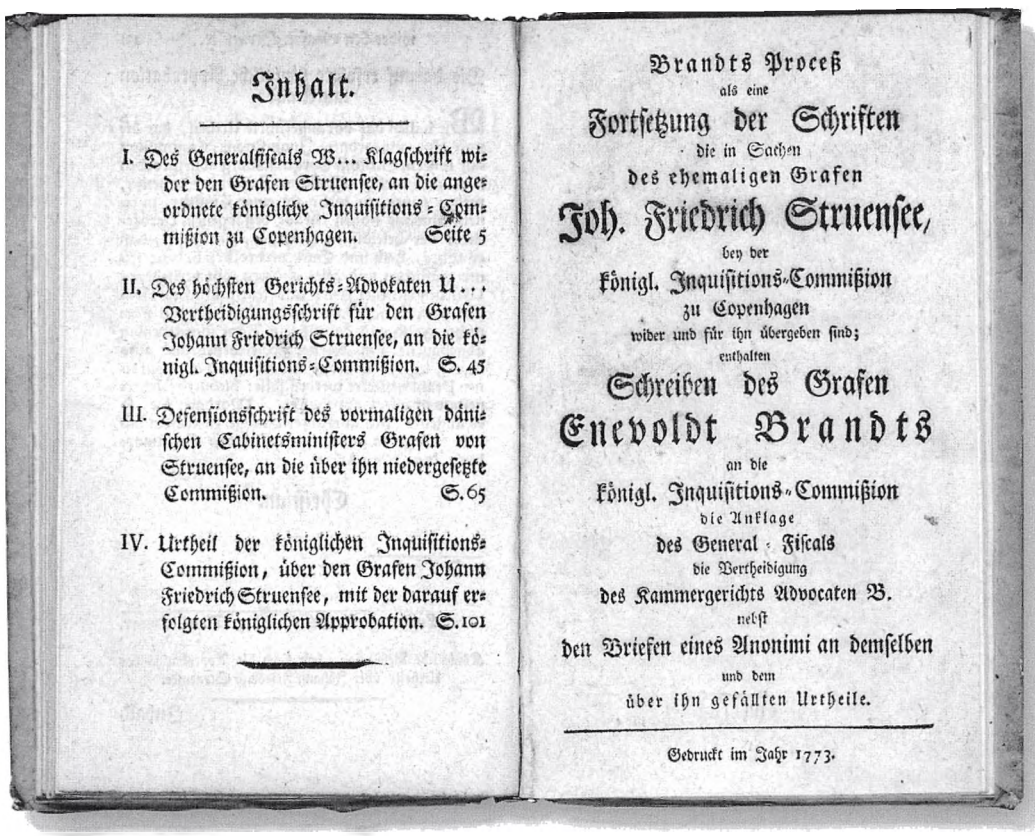
Om Struensees Apologie havde han ingen mening, idet han ikke havde læst den. I alt havde han købt 80 eksemplarer hos Rothe & Proft, hvoraf de 30 var blevet solgt i København og 6 i Helsingør. Han havde givet 3 mark for Apologien og 1 mark 8 skilling for Brandts Proces. Han havde videresolgt dem for henholdsvis 6 til 10 mark stykket, alt efter hvor meget han havde kunne få. Folk havde i øvrigt været ivrige efter at købe dem, når han fortalte

de omhandlede Brandt og Struensee, men han havde i øvrigt ikke ytret sig yderligere om de nævnte personer.

Da han ikke havde haft til hensigt at sælge skrifterne hemmeligt, havde han heller ikke gjort sig nogle særlige tanker over, hvorfor de ikke var med i det trykte katalog, som Proft havde medgivet ham. Han kendte hverken til forfatterne, eller hvor værkerne var trykt. Proft mente de stammede fra et trykkeri i Halle.

Miniatureportrætterne

Miniatureportrætterne, der forestillede Brandt, Struensee, Christian VII og Caroline Mathilde

Titelblad til bogen indholdende akterne vedrørende Brandts proces. (Det Kongelige Bibliotek)

havde han købt hos maler Thornborg¹⁵ for 3 mark og 6 skilling stykket og videresolgt dem for 2 rigsdaler stykket. Han havde tilbudt og vist portrætterne til flere i Helsingør, men kun Neuhaus havde været interesseret og købt et eksemplar af samtlige.

Annotationsbogen

Under dagens forhør fremførte Bardewijck, at han iblandt de hidtil af kommissionen fremlagte sager savnede sin annotationsbog, der var heftet i gult pergament, samt 11-12 heftede eksemplarer af Struensees Apologi.

Annotationsbogen skulle rumme en fortegnelse over de bøger, han havde købt hos Proft i perioden 4. januar til 18. marts. Han formodede, at begge dele var i Anna Margrethe Olsens besiddelse eller forlagt et sted ude i byen.

Men det viste sig, at såvel annotationsbogen som bøgerne allerede var i kommissionens varetægt. De var fundet hos Marie Nielsdatter, Aage Olsens hustru, men Bardewijck benægtede ethvert kendskab til, hvorledes de skulle være havnet der.

Først den 17. april kl. 2 slet blev forhøret genoptaget, idet Knuths førnævnte visitats først var afsluttet klokken elleve om formiddagen.

Først blev Bardewijck fremstillet og forelagt nogle supplerende spørgsmål vedrørende annotationsbogen og eksemplarerne af Apologien.

Derefter blev Anna Margrethe Olsen fremstillet. Kommissionen forhørte sig især om Bardewijcks omgangskreds og om hvorledes, de tidligere nævnte sager var havnet hos Marie Nielsdatter.

Da Anna Margrethe var rimelig meddelsom, fremkom en række nye oplysninger. Hun fortalte, at hun afvigte påskedag, det vil sige den 11. april, havde modtaget en pakke og et brev fra Proft. Brevet havde hun åbnet, da der eventuelt kunne være et brev fra moderen indlagt

deri. Da dette ikke var tilfældet, havde hun ladet det smugle ind til Bardewijck i fængslet.

I øvrigt havde hun, efter Bardewijcks arrestation om aftenen den 9. april under hans slåbrok og nathue, der lå på sengen, fundet 11-12 eksemplarer af Struensees Apologi samt en bog i gult pergament. Hun havde samlet det hele i et hvidt tørklæde, og morgenen efter leveret det til Aage Olsens kone, som havde nestlet for dem den tid, de havde været i byen. Hun havde i sin enfoldighed ikke leveret det til retten, men bragt det i sikkerhed hos Olsens, eftersom nøglen til deres kammer var bortkommet, og låsen til hendes kuffert var upålidelig.

For at få bekræftet ovennævnte udsagn lod man et par dage efter Marie Nielsdatter indkalde til forhør.

Hun fortalte, at Anna Margrethe den 7. april havde henvendt sig for at få noget tøj vasket. Den følgende dag havde hun derfor opsøgt Anna i logiet hos Lars Bornholm for at hente vasketøjet. Atter den 10. april, dagen efter Bardewijcks arrestation, havde hun opsøgt Anna for at sælge nogle kødpølser, som hun plejede at tillave. Hun havde da fået overladt et hvidt tørklæde, som Anna bad hende forvare, da nøglen til hendes kammer var bortkommet. Hvad tørklædet indeholdt vidste hun ikke.

Hvad angik Bardewijcks omgangskreds, så kunne Anna Margrethe oplyse, at han i København især havde plejet omgang med en guldtrækker Schow og en officer fra hestgarden ved navn Buhrmann. I Helsingør havde han kun kendt musketer Tilmann.

Af de førte samtaler med Schow havde hun hørt så meget, at Bardewijck havde beklaget sig over hvor svært, det var at subsistere, og han havde derfor formået Schow til at sælge nogle af miniatureportrætterne for ham. Buhrmann havde han hjulpet med en brevveksling til forældrene.

I Helsingør havde Tilmann været adskillige gange i logementet, hvor Bardewijck havde

anbefalet nogle bøger til de elever Tilmann underviste i fransk. Han havde som tidligere omtalt ligeledes ledsaget ham ud til gevær-fabrikken.

Tilmann havde endvidere indført nogle titler i de trykte kataloger, som ikke allerede stod deri, og han havde påskeaften været hende behjælpelig med at få skrevet til Schow og Proft, hvori hun tilkendegav, at Bardewijck med samt bøgerne var taget i forvaring. Men Tilmann havde lovet at afsende brevene første påskedag, men de var først blevet sendt dagen derpå. Hun havde ikke kunnet oplyse Proft eller Schow den egentlige årsag til arrestationen, da hun ikke kendte denne.

Tilmann afhøres

Han fortalte, at han første gang en aftenstund mødte Bardewijck hos den franske kok du Bans. Her var de faldet i snak, og Bardewijck havde fortalt, at han var bogfører og blandt andet havde medbragt en hel del franske skrifter. Da Tilmann underviste i fransk, så havde han og tillige Späths fuldmægtig Lindenhagen derfor indfundet sig i Bardewijcks logement, og havde købt for 5 rigsdaler.

I den anledning havde Bardewijck fremvist nogle bøger om Struensee, men de havde ikke haft lyst til at købe disse bøger.

Tilmann havde besøgt Bardewijck en seks syv gange, men han var ikke blevet tilbudt hemmelige skrifter, ej heller havde Bardewijck talt nedsættende om den danske regering eller omtalt forbindelser til fremmede gesandter eller andre høje herrer.

De havde talt om nogle af Bardewijcks mekaniske maskiner samt andre „different ting“.

Han kunne endvidere bekræfte, at han havde indført nogle manglende titler i Bardewijcks kataloger, og at han havde hjulpet Anna Margrethe med brevskrivning. Men ingen af de nyindførte titler angik Struensee eller Brandt.

Man afsluttede dagens forhør over Anna

Margrethe med at åbne hendes kuffert, der var blevet forseglet den 9. april. Den viste sig kun at indeholde nogle gamle klæder tilhørende de to anklagede.

Bardewijck i et sidste forhør

Den 19. og 20. april blev Bardewijck atter fremstillet og forelagt de nye oplysninger, der var fremkommet i forbindelse med de øvrige afhøringer.

Hvad angik brevet fra Proft, som han havde modtaget i fængslet, så kunne han ikke erindre andet end, at det ikke tidligere havde været åbnet.

Han havde tidligere oplyst, at han havde tænkt sig at forblive i Helsingør ca. fjorten dage længere, og derefter tage til Roskilde, men efter det nu forefaldende ville han tage direkte tilbage til København. Han havde benægtet at han havde haft planer om at tage til Sverige eller Norge, men forelagt Anna Margrethes divergerende udsagn, måtte han indrømme, at han havde talt med Proft om at tage til Norge, men han havde endnu ikke bestemt sig. Såfremt han tog til Norge, ville han medbringe de bøger, han ikke allerede havde fået solgt, og ellers de bøger Proft ville forsyne ham med.

På sit logi i København havde han efterladt sig en del teologiske, historiske, økonomiske og matematiske værker, men han mente ikke, at der var yderligere kopier eller afskrifter af Caroline Mathildes brev.

Han havde endvidere en del skrevne papirer af „different materie“ liggende, men han påtænkte ikke at udgive noget sammen med Proft om Caroline Mathilde og Struensee.

Hvad angik hans tegnekunst, så rakte den kun til mekaniske tegninger.

Bardewijck benægtede endvidere at kende til nogle fremmede ministre, dvs. gesandter i København. Han erindrede dog, at han for et par år siden havde talt med den svenske mini-

*Enevold Brandt, greve, kammerherre og grand maitre de la garderobe (1738-1772). Miniature malet på elfenben af Andreas Thornborg.
(Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød)*

sters kammertjener hos portrætmaler Andreas Bergius¹⁶ og siden ikke set ham førend for seks uger siden, da han tilfældigt traf ham på slotspladsen. Han havde ved den lejlighed forsøgt at afsætte Struensees Apologi, Rothes Staats-system og Caroline Mathildes Brev, men kammertjeneren havde svaret, at hans herre allerede havde disse skrifter.

Hans bekendtskab med guldtrækker Schow skyldtes, at denne var Hamburger af fødsel og tilmed ven af boghandler Proft. Buhrmann, der var født i Oldenburg, havde han et par gange hjulpet med noget korrespondance.

Her i Helsingør havde han alene plejet omgang med Tilmann, som havde købt nogle franske bøger af ham, og tillige hjulpet ham med at ajourføre den trykte katalog, men det havde ikke drejet sig om de utilladelige skrifter.

Han kunne kun bekræfte sit tidligere udsagn vedrørende besøget på geværfabrikken i Hellebæk, hvor han havde talt med sekretæren og forvalteren. Han havde tilbudt dem katalogen og desuden nogle af de medbragte bøger blandt

andet Struensees Apologi og bøgerne om Struensees og Brandts Proces, men han havde intet solgt.

Men han var imidlertid nu kommet i tanke om flere andre i Helsingør, som han havde tilbudt de berørte skrifter. Kammerherre von der Maase og Moltke, etatsråd Putscher og rektor Baden. Således havde Moltke og Putscher købt Brandts Proces, rektor Baden Struensees Apologi og Brandts Proces, ligesom købmand Lund og vinhandler Bock havde købt et eksemplar af Struensees Apologi.

Han havde endvidere, dog uden held, forsøgt at afsætte sine skrifter i Späths hus.

Han ville ikke ganske benægte, at han for at finde liebhavere til sine skrifter til tider kunne have brugt anstødelige talemåder alt efter skrifternes art, men aldrig om det kongelige herskab eller regeringen. De brugte ord og til hvem og hvor han havde brugt sådanne talemåder, huskede han ikke.

Han indrømmede, at det havde været højst lastværdigt, men det havde sin oprindelse i

hans store tungsind, og fordi verden var gået ham „contrair“. Han bad derfor om nåde for hans betydelige forbrydelse, som han nu alt for sildigt havde indset og nu virkelig angrede og fortrød.

Den 24. april fremsendte kommissionen forhørsprotokollen, Bardewijcks annotationsbog samt Profits contrabog til Kancelliet.

Den 17. maj lod Kancelliet forstå, at man ønskede såvel Ditlev Møller som Späths datter indkaldt til forhør i kommissionen. De skulle i Bardewijcks nærværelse, fremføre de talemåder og utilbørlige ord, de var vidende om, Bardewijck havde udtalt. Men kun to dage senere indløb der kontraordre. Man skulle undlade direkte forhør af de to, men til gengæld ønskede man nu, at alle der havde købt, lånt eller lejet bøger af Bardewijck skulle fremkomme med en skriftlig erklæring om Bardewijcks „discourser“. Kommissionen tilskrev derfor samtlige de personer, der under forhøret var sat i forbindelse med Bardewijcks virksomhed i Helsingør.

Først den 18. juni lykkedes det for kommissionen, at få de sidste af de 19 breve i hus. Kun otte af disse kunne meddele noget om „discourser“. Brevene blev indsendt til Kancelliet, og samtidig bad man samme overveje, om Anna Margrethe stadig skulle sidde fængslet, især da man ikke havde kunne påvise, at hun havde deltaget i Bardewijcks forretninger.

Dommen

Svaret på sidstnævnte spørgsmål og afgørelsen på hele sagen, blev udfærdiget af Kancelliet og underskrevet af Kongen på Fredensborg den 28. juli.

Den 2. august rettede kommissionen derfor en henvendelse til interrimskommandanten på Kronborg von Berbant om, at lade Bardewijck møde på rådstuen kl. 10. Vagtmester von Lange meddelte imidlertid, at Bardewijck var „upas-

selig“, og derfor efter eget sigende ikke kunne møde op.

Kommissionen besluttede derfor, at henlægge domsforkyndelsen til fængselscellen på Kronborg. Her fandt de Bardewijck siddende i slåbrok på sengekanten. Man forelagde ham den kongelige resolution, som anså ham for at være en omløber, der for at profitere havde solgt blandt andet utilladelige og forbudte skrifter, og som ved samme lejlighed havde ladet nogle letsindige, løgnagtige og dristige ord falde, men at man ellers ikke kunne spore, at han havde haft nogen ond hensigt.

Man fritog ham for videre straf på grund af den allerede udstandne arrest, imod forvisning fra „vore riger og lande“, og i det tilfælde han atter skulle indfinde sig, ville straffen for det passerede, stå ham åben. De forbudte skrifter skulle konfiskeres og indsendes til Danske Kancelli, og de øvrige bøger skulle sælges for at betale hans og Anna Margrethes fængselsophold.

Efter at Bardewijck således havde påhørt dommen, tilkendegav han, at han ønskede at blive befordret til Tyskland. Kommissionen lovede at opsøge den først givne skibslejlighed, og så snart denne var fundet, ville von Berbant eskortere ham til skibet.

Kommissionen begav sig nu tilbage til rådstuen, hvor Anna Margrethe Olsen blev fremkaldt. Hun fik ligeledes forelagt den kongelige resolution, der meddelte, at man ikke fandt, at hun på nogen måde havde været impliceret i Bardewijcks virksomhed, hvorfor hun ville blive frigivet og få sine ejendele udleveret.

Kommissionen afsluttede endelig sagen den 25. september. Da havde man fået bortauktioneret alle de uskadelige skrifter. Man havde fået Bardewijck deporteret til Kolberg i Preussen den 2. august, og man havde modtaget alle regningerne på Bardewijcks og Anna Margrethes forplejning og varetægt.

Udgifterne beløb sig til 40 rd. 1 mk. og 8 sk.

De fordelte sig på følgende poster:

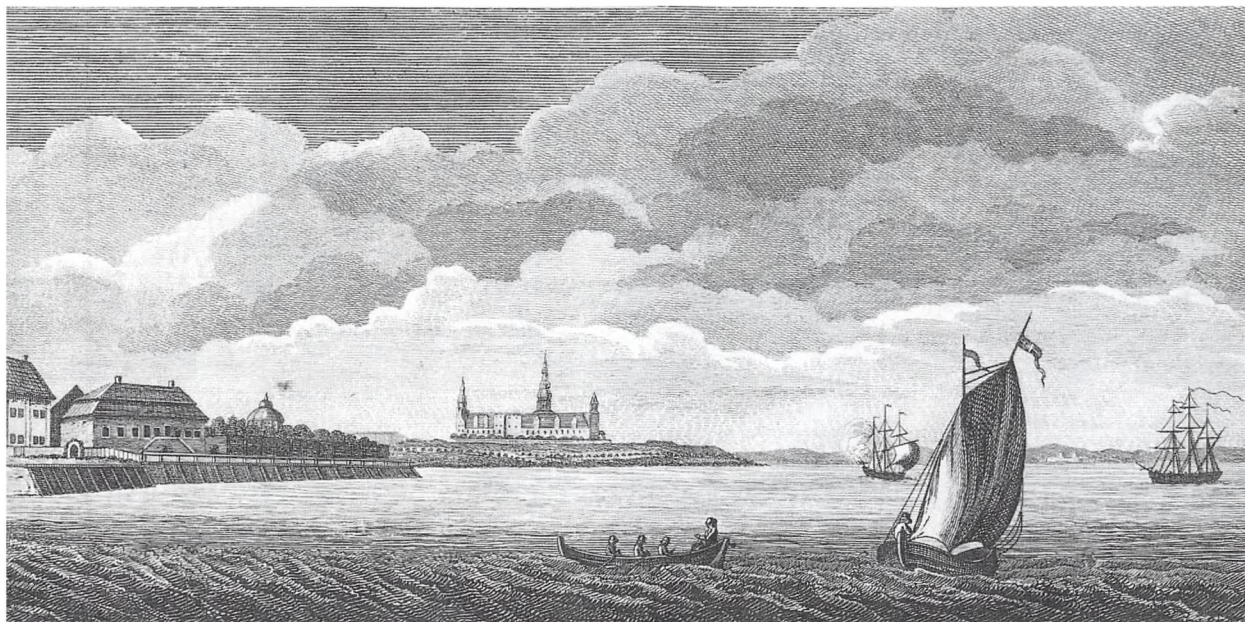
Skipperen der sejlede Bardewijck til Kolberg fik 4 rd., Kronborg fæstning fik 21 rd. 1 mk. og 6 sk., Lars Bornholm fik for leje af sengeklæder til Bardewijck 1 rd. og 3 mk. Stadskirurgen fik 1 rd. for opvartning og medikamenter da Bardewijck blev upasselig i sin arrest, og kærner Røper fik for Anna Margrethes forplejning og varetægt udbetalt 10 rd. og 3 mk. Endelig medgik der 5 mk. til trommeslag og betjent Ibsen fik 1 rd. 1 mk. og 2 sk. for at transportere Bardewijcks og Anna Margrethes sager med videre.

Når man derfra trak de 45 rd. 1 mk. og 5 sk., som man havde fået ind ved salget af bøgerne, så var der 4 rd. 5 mk. og 13 sk. tilbage, der skulle indsendes til Danske Kancelli. Herfra

skulle dog trækkes 1 mk og 8 sk. til budet, der skulle bringe de konfiskerede bøger, portrætter og kobberstik til København.

Samtlige kobberstik og miniatureportrætter samt følgende bøger blev tilbagesendt:

- Rothes Staatssystem i 1 eksemplar
- Enevold Brandts Proces i 39 eksemplarer
- Struensees Apologi i 29 eksemplarer
- Besondere Nachrichten von Opfern der Staaten als der Gerechtigkeit dieses Jahrhunderts; Besonders von denen in Dänemark in diesem Jahre hingerichteten Grafen Struensee und Brandt. Flensburg, (Camerer, J.F.) 1772 i 1 eksemplar
- Gespräch in dem Reiche der Todten zwischen den beyden Grafen Joh. Frid. Struensee und Enew. Brandt und zwischen

Helsingør set fra Sundet med Øresunds Toldkammer til venstre og Kronborg Slot i midten. Efter stik i Carl Viktor von Bonstettens „Neue Schriften“, 1799.

Corfitz Ulfeld, worinn die Erhebung und Fall derselben, und die Hinrichtung der ersten beyden umständlich beschreiben ist. 1772 i 1 eksemplar

- Caroline Mathildes brev i 1 eksemplar.
Kommissionen anså sig hermed for afviklet.

Efterspil

Sagen skulle få et mindre efterspil i februar 1774, idet Anna Margrethe Olsen over for Kancelliet havde ladet forstå, at de af kommissionen konfiskerede miniatureportrætter tilhørte hende, og derfor rettelig burde leveres tilbage til hende. Som følge af denne henvendelse måtte Tevis Wilde og Van Deurs som nævnt i indledningen bryde den forseglede pakke, for endnu engang at kaste et blik i forhørsprotokollen.

De to kommissionsmedlemmer konkluderede efter fornyet gennemlæsning af protokollen, at miniaturestykkerne kun kunne tilhøre Bardewijck, og var Anna Margrethe aldeles uvedkommende. Men de undrede sig ikke over hendes henvendelse desangående, idet de tidligere „havde fornummet en temmelig dristighed“ af dette fruentimmer.

Dommen over Bardewijck kan virke urimelig hård. Han havde godt nok optrådt som omløber, handlet uden de lokale myndigheders vidende, men de få utilladelige bogtitler han udbød til salg, lån eller leje, var allerede kendt og læst af mange. Tilmed var hans „discourser“ få. Det kan endvidere undre, at man ikke forsøgte at inddrage de solgte eksemplarer, når man nu kendte køberne.

Kommissionen var alene overladt forhøret. Dommen derimod blev suverænt udfærdiget af Kancelliet og forelagt kongen, og var tilsyneladende inappellabel.

For boghandler Proft i København fik sagen alvorlige følger.¹⁷ Allerede i august måned blev han indkaldt til forhør hos politimester Fædder, der havde fået tilsendt forhørsprotokollen fra

Helsingør som grundlag for forhøret. Proft blev idømt en mulkt til Vor Frelzers Kirke på Christianshavn på ikke mindre end 500 rd.

Han anmodede, idet han klagede sin nød, Kancelliet om bortfald af straffen, da han sad i økonomisk meget stramme kår. Han havde kort forinden akkorderet med sine kreditorer. Proft undskyldte sig ligeledes med, at han ingen kendskab havde til skrifternes indhold, og at Bardewijck på det nærmeste selv i februar 1773 havde forsynet sig fra nogle uåbnede pakker, han just havde fået tilsendt.

Kancelliet viste sig villig til at nedsætte mulkten med 400 rigsdaler. De sidste 100 rigsdalers bøde forsøgte Proft at undgå ved en fornyet henvendelse til Kancelliet i foråret 1774. Men denne gang stod Kancelliet fast, og politimester Fædder blev bedt om at iværksætte dommen.

Noter:

1. Landstings- og kommissionsdomstolsarkiver. Helsingør byfoged. 1773. Kommission af 10.4.1773 til undersøgelse af sagen mod H.L.Bardewiick og Anne Margrethe Olsen for udbredelse af skrifter om Struensee og Brandt.
2. 28. april 1772
3. 31. maj 1772
4. 7. oktober 1771
5. Se endvidere Holm, Edward: Nogle træk af trykkefrihedens historie 1770-1773. Kbh.: 1885 og Jørgensen, Harald: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danmark 1799-1848. Kbh.: 1978
6. Münter, Balth.: Forrige greve Joh. Frid. Struensees omvendelses-historie, tilligemed hans egenhændige efterretning om maaden, hvorledes han er kommen til forandring i sin tænkemaade, i hensigt til religionen. Kbh., 1772. Findes også i flere tyske udgaver.
7. Hee, Jørgen: Bekehrungsgeschichte des Graf Enew, Brandts, wie auch zuverlässige Nachricht von seinem Betragen und Denkungsart in seiner Gefangenschaft. 1772. Findes ligeledes i en fransk udgave.
8. Lassen, V. : Bidrag til byen Helsingørs historie. Helsingør, 1866-77. Afsnit 1870 side 33-34.
9. Uglespil eller Eulenspiegel. En af de mest udbredte folkebøger om spasmageren Till. Første gang trykt i 1500-tallet og derefter i adskillige udgaver.
10. Rothe, Chr. Adolph: Entdeckung der wahren Absichten des Staatsystems der Dänischen Regierung enthaltend die wahren Ursachen der letzten Revolution zu Kopenhagen. 1772. Findes tillige i hollandsk og fransk udgave.
11. Zuverlässige Nachrichten von der letztern Staatsveränderung in Dänemark von I.M. der Königin Caroline Mathilde während ihrer Gefangenschaft auf dem Schlosse zu Kronenburg eigenhändig entworfen und ohnlängste dem Grafen von ... zur Prüfung zugesandt. 1772. Findes tillige i engelsk, fransk, hollandsk udgave.
12. Schriften die in Sachen des ehemaligen Grafen Joh. Fried. Struensee bey der königl. Inquisitionscommiszon zu Copenhagen wider und für ihn übergeben sind, mit der von ihm eigenhändig entworfenen Apologie und dem über ihn gefällten Urtheile. 1772. Apologi = forsvarstale
13. Brandts Procezs als eine Fortsetzung der Schriften, die in Sachen des ehemaligen Grafen Joh. Fr. Struensee, bey der königl. Inquisitions Commission zu Copenhagen wider und für ihn übergeben sind; enthalten Schreiben des Grafen Enewoldt Brandts an die königl. Inquisitions Commission die Anklage des General Fiscals die Wertheidigung des Kammergerichts Advocaten B. nebst den Briefen eines Anonimi an demselben und dem über ihn gefällten Urtheile. 1773.
14. Chr. Gottlieb Proft (1736-1793) var en af tidens førende boghandlere. Han havde blandt andet flere udsalg på Børsen. Han indgik i 1770 kompagniskab med enken efter Gabriel Chr. Rothe, deraf betegnelsen Rotheres arvinger & Proft. Han blev endvidere i 1763 gift med Rotheres datter. Han gik fallit i 1781, men var ikke uden midler ved sin død i 1793.
15. Miniaturmaler Andreas Thornborg (1730-1780).
16. Portrætmaler Andreas Bergius (1718-1793).
17. Københavns Politi:
Kancellibreve 1727-1773, 1774-1788.
Politimesterens korrespondanceprotokoller 1766-1774, 1774-1786.

Skovholmgaard

Minder fra livet som forstandere på et optagelseshjem

Af Hans Hansen

Indledning

Frederiksborg Amts Plejehjemsforening blev oprettet i 1896 med det formål at skaffe egnede hjem til børn, der af den ene eller anden grund måtte anbringes udenfor eget hjem. Det viste sig efterhånden umuligt at finde det nødvendige antal gode private hjem til de mange børn, og som en udløber af Børneloven 1905 oprettede foreningen sit første børnehjem i 1907 – Pigeheimmet i Fredensborg. Men det var ikke kun piger, der blev fjernet fra hjemmet, så derfor byggede plejehjemsforeningen i 1920 også et drengeshjem i Fredensborg. Drengeshjemmet kom til at hedde Skovholmgaard, og det fungerede som optagelseshjem frem til 1976, hvor det overgik til Familieplejen i Frederiksborg Amt. Herefter har der boet Vietnambørn på Skovholmgaard, der har været amtsungdomscenter og friskole, og i dag ejes ejendommen af Solhvervfonden, der driver skole for 68 elever til og med 10. klasse.

De følgende erindringer har Hans Hansen, støttet af sin hustru Ingeborg (1897-1995), skrevet i 1968. Parret flyttede som nygifte i 1920 ind på det endnu ikke færdigbyggede optagelseshjem i Fredensborg. Her var de forstandere, „Plejemor“ og „Plejefar“ for mere end 1.000 drenge, inden de gik på pension i 1952.

Ved Birthe Skovholm, barnebarn af forfatteren.

Hans Hansen (1887-1974) var den første forstander på Skovholmgaard. Erindringerne har han skrevet i 1960'erne til familien, og de er her trykt med gammel retskrivning, som originalen.

Minder og Glimt 1920-1952

Indkørsel til Skovholmgaard 1921.

Paa et af de smukkeste Steder i Nordsjælland, lige Vest for Fredensborg Slot og By, ligger Drengehjemmet Skovholmgaard, omkranset af Smaaskove og Esrom Sø og med Udsigt til Nødebo og den store Gribskov i Baggrunden.

Hjemmet ejes af Frederiksborg Amts Plejehjemsforening og er opført på det sidste Jordstykke af den gamle Gaard „Østrup“, paa hvis Jorde Slottet og siden hele Byen voksede op.

Dette kønne Sted fik Frederiksborg Amts Plejehjemsforening i Begyndelsen af første

Verdenskrig 1914 overdraget vederlagsfrit af den danske Stat paa Betingelse af, at der blev bygget et Optagelsehjem for Drengene. Til Jordarealet hørte da ca. 28 Tdr. Land, som var Resten af Slotsforvalterlodden, der var en Del af Slotsforvalterens Løn, men da denne var stor nok, interesserede Jorden ham ikke. Slotsforvalteren bortforpagtede den til en Gaardmand paa Asminderød Mark for 100 Kr. om Aaret, og da han havde den saa billigt, gad han heller ikke gøre noget ved Jorden, men modtog

løsgaaende Kreaturer om Sommeren, hvorved han fik betydelig flere Penge ind. Indhegningen var meget primitiv og bestod af Granrakter¹, der var lagt ned imellem Buske og Krat. Paa den Tid kunde man i Skovene for 5 Kr. faa alle de Granrakter, man kunde læsse paa en lang Høstvogn, og vilde man køre over i Gribskov, kostede et Læs kun 2 Kr. Ved Systemskiftet 1901 var Slotsforvalterlodden overgaaet fra Statsministeriet til Landbrugsministeriet, og Forpagteren købte da ca. ½ Tdr. Land, hvorpaa han byggede et Udhus.

Plekehjemsforeningen arbejdede stadig med Tanken om at bygge et Optagelseshjem for Drengene. Efter Tilbudet i 1914 paa Slotsforvalterlodden i Fredensborg, saa man paa flere Steder, bl. a. paa en stor Villa lige udenfor Hillerød ved Harløsevejen, hvor der tidligere havde været Sløjdscole med Plads til 15 til 20 Elever. Et dejligt Sted, men Udenomspladsen var for lille.Tiden gik – Krigen sluttede,

og Plekehjemsforeningen fik da Besked fra Landbrugsministeriet, at hvis man nu ikke benytter sig af Tilbudet indenfor en vis Tidsfrist, vil dette blive taget tilbage.

Dermed var Sagen forsaavidt afgjort. Paa en Generalforsamling i Plekehjemsforeningen fik Bestyrelsen Fuldmagt til at foretage det videre fornødne med Hensyn til Byggeriet.

Bestyrelsen fik nu fat i en forholdsvis ung Arkitekt – Helge Holm, København. Han tegnede en Vinkelbygning bestaaende af Hovedfløj, Udhus og Stald. Før man endelig kom i Gang med Arbejdet, skulde Tegninger og Overslag godkendes af de forskellige Instanser. Her mødte det Modstand i Asminderød-Grønholt Sogneraad, der ønskede at faa en Strimmel Jord til Byggegrunde ned langs Skipperholmen.

Landbrugsminister Kr. Pedersen var selv ude at se paa Forholdene og erklærede siden hen, at der ikke var en ærlig Byggegrund, saa det skulde Kommunen ikke have, men for at give

Saadan saa det meste af Jorden ud 1920

Sogneraadet et lille Plaster paa Saaret, fik Plejehjemsforeningen det heller ikke, men kunde faa Lov at forpagte det fremover for en billig Penge. Derefter blev Projektet godkendt, og tidligt i Foraaret 1920 begyndte Byggeriet. Det kendte Firma fra Hillerød – Berendsen og Christensen – fik Murerarbejdet, og den solide og dygtige Rs. Sørensen, Fredensborg fik Tømrerarbejdet, og i Løbet af 1920 var Arbejdet forsaavidt fuldført.

Allerede den 26. September 1920 flyttede min Kone og jeg som nygifte ind paa det nye Drengehjem. I det klareste Maaneskin vandrede vi fra Fredensborg Station gennem Byen og den lille Skov – Kovangen – hvor der hverken var Vej eller Sti, til vort fremtidige Hjem. Der var kun en Stue færdig og for at komme dertil, var der lagt et Par Stilladsbrædder henover Kælderen. Lys var der ikke noget af, saa det første vi gjorde, var at rive en Keramikkrukke med Blomster ned i Kælderen. En Krystalvase med Blomster fra Bestyrelsen blev reddet.

Næste Morgen var vi rundt og se paa det hele. Ca. Halvdelen af Arealet var Krat, Moser og Losseplads, og det skulde jo helst indvindes til Agerjord, saa vi blev klar over, at vi ikke ville blive arbejdsløse foreløbig.

Det var travle Dage, og det blev overdraget os at foretage de forskellige Indkøb af Inventar og Udstyr til Stuer – Køkken – Mark og Have. Min Kone syede og sømmede Lagner – Pudebetræk – Haandklæder og Viskestykker og meget mere, og jeg plantede Frugttræer. Inden November havde vi plantet godt 100 Frugttræer og dobbelt saa mange Bærbuske, saa der var nok at tage fat paa, men vi var unge, raske og glade, og Solen skinnede fra Morgen til Aften hele Oktober Maaned.

Om Aftenen maatte vi bruge Parafinlys og Petroleum, da der først blev aabnet for det elektriske Lys efter Nytaar 1921. Samme Dag fik vi Telefon, saa det kan nok være, det gik.

I Begyndelsen af Januar Maaned 1921 fik vi

de første Elever, og der var Travlhed med at gøre rent efter Haandværkerne, sætte paa Plads og faa det hele i Orden til Hjemmets Indvielse den 14. Januar.

Da Malerne havde lagt sidste Haand paa Arbejdet, mødte de oppe i Skoven de første Gæster til Indvielsen. Vi hejsede det store Flag, som var skænket af Haandværksmestrene, og der blev budt velkommen af Formanden for Plejehjemsforeningen Herr Sagfører Hvalsøe, Hillerød. Indvielsestalen blev holdt af Herr Provst Ræbild, Nødebo, der udtalte mange gode Ønsker for Fremtiden, og vi glædede os til et godt Samarbejde med ham som Formand for Hjemmene i Fredensborg. Blandt mange Taler var ogsaa en Hilsen fra Overinspektionen for Børneforsorgen, forskellige Håndværksmestre og Højskoleforstander Holger Begtrup, Frederiksborg Højskole, der nærmest talte for os, som begge havde været Medhjælpere paa hans Skole.

Nu var der snart ikke mere vi ønskede – jo, et Vaskehus. Ingen havde tænkt paa det – jo, det havde Bestyrelsen for Plejehjemsforeningen. Pige hjemmet, som havde bestaaet i mange Aar, ejedes jo af samme Forening, og der havde man lige faaet bygget et nyt moderne Vaskeri. Det var Bestyrelsens Mening, at der skulde være et Samarbejde mellem de to Hjem, hvilket vi ogsaa var indstillet paa. Pige hjemmet skulde vaske for os, og vi skulde saa til Gengæld levere Kartoffler – en halv eller hel Gris, naar vi slagtede og eventuelt hjælpe lidt med det grove Arbejde i Haven. Dette Samarbejde blev dog aldrig rigtig til noget. Da vi henvendte os til Forstanderinde Frøken Georgia Petersen, fik vi den Besked, at de sandelig ikke vaskede for Folk i Byen. Sidenhen, da vi kunde levere Kartoffler og spurgte, om de ønskede nogle Tønder, fik vi Besked om at sende en lille Prøve i en Papirpose – Denne Prøve faldt ikke i „Pigernes” Smag. Vi leverede dog ca. 4 Tønder i alt. Da vi i November 1921 skulde slagte

første Gang, forespurgte vi paany, om de ønskede en halv eller hel Gris, men vi fik at vide, at de havde bestilt Flæsketeg til Jul, og dermed ophørte Samarbejdet forsaavidt. Dog fik min Kone allernaadigst Lov til at benytte Pige-hjemmets Vaskehus en Gang hver 14. Dag. Det var meget besværligt, men saadan gik de første Aar.

Nu begyndte de mange Aar paa det nye Dreng hjem, som det hed dengang, og det blev det mest ideelle Arbejdssted med Masser af Tumbleplads – måske lidt afsides – men dog nær Byen.

I Løbet af ganske kort Tid havde vi en halv

Snes Elever, og alle tog med Liv og Lyst fat paa Arbejdet baade inde og ude. Der var Hegn, der groede indtil 20-30 Meter ind paa Marken, somme Steder meget mere, og disse skulde ryddes og Moserne fyldes. Foruden stod der tre gamle Egetræer paa Marken. De var meget smukke og blev bevarede og prydede Omgivelserne.

Saa var der den dejlige lille Holm midt paa Marken – Skovholmen med de kønne høje Bøgetræer. Det var efter denne Holm Hjemmet senere fik sit Navn. Vi skulde jo ogsaa have en Blomster – og Prydhave, og en Søndag satte jeg mig til at tegne, men ak og ve, jeg var ikke

Udfyldning og Planering ved de store Ege.

Havearkitekt. Dagen efter tog jeg Spade, Skovl og Plantesor og begyndte at stikke Gange og Rabatter af. Siden blev der plantet Stauder, som vi fik fra forskellige Venner og Familie, da der ikke var Penge til at købe saadanne for. Græsfrø til Plæner og Blomsterfrø købte vi dog, og saadan blev Have og Anlæg til lidt efter lidt.

Foraaret 1921 fik vi vore første Medhjælperere. Min Kone fik to flinke Piger, en til Køkkenet og en til Stuerne, medens hun selv fortsatte med Vasken paa Pige hjemmet. Jeg fik en god mandlig Medhjælper, og nu gik vi i Gang med Indvinding af ny Jord langs Skellet mod Sørup. De gamle Stød og Rødder var de værste, men det morede Eleverne, og det var sjovt at tumle med disse store Blokke og saa rulle dem hen til den nærmeste Mose, hvor de forsvandt med et Plump, og vi saa dem aldrig mere.

Forpagteren af Jorden havde desværre i Krigsaarene fældet saa mange store smukke Træer, som vi vel nok vilde have bevaret, men han havde paa den Maade skaffet sig Brændsel, ikke alene under Krigen, men flere Aar fremefter.

En Del af de kønneste Buske og Træer flyttede vi andre Steder hen. Bl. a. blev der plantet en Nødeallé Syd for Forhaven, og en Birkeallé fra denne og ned mod den store Mose.

I Løbet af Sommeren var Hjemmet fuldt belagt – det var anerkendt til 15 Elever fra 6-18 Aar – selv fik vi den 18. Juli 1921 en Dreng – Niels-Holger Skovholm-Hansen.

Jeg havde i 1921 i en Antikvarboghandel i København købt et dejligt Kort over Nordsjælland, hvorpaa var paaført Masser af gamle Stednavne, ikke mindst fra Frederiksborg Amt.

Den lyse og venlige Sovesal efter Tilbygningen 1932. En tilsvarende, men mindre og med Kviste fandtes paa første Sal.

Herpaa stod tydeligt – Skovholm – afsat. Desværre har jeg paa en eller anden Maade faaet dette Kort forlagt. Dette gav Anledning til, at vore Børn blev døbt Skovholm-Hansen, og da vi de første Aar havde en Del Forveksling med Posten – baade Pige- og Drengeshjem var jo Optagelseshjem, og naar der saa blot stod Optagelseshjemmet i Fredensborg, hvem skulde saa have det, foreslog vi Bestyrelsen, at man kaldte Hjemmet Skovholmgaard, hvilket de godkendte.

Arbejdet gik næsten altid med Liv og Lyst. Vi prøvede at gøre dette til en Leg med Eleverne, og ind imellem tog vi os et lille Hvil, hvor de lidt ældre fik en Cigaret og de mindre et Par Bolcher, og det var næsten altid Eleverne, der sagde, at nu maatte vi paa'en igen. Ofte tog vi Ture i de smukke Omgivelser, Grønholt Vang, Holtet ved Nødebo, hvortil vi sejlede med Motorbaaden, og saa havde vi jo næsten lige udenfor Døren den dejlige Slots-have. Om Sommeren gik Turene længere væk med Rutebil eller Jernbane til Badning ved de forskellige Kyster. Disse Ture var Heldagsture, hvor vi havde Frokost og Chocolate med.

I løbet af faa Aar havde vi indvundet mindst et Par Tønder Land Agerjord, og der blev plantet flere Frugttræer, hvorefter Fyldningen af Moser begyndte. Den første Syd for Haven. Efter at denne var fyldt med 3-4.000 Læs, fik vi her en dejlig Legeplads, Krokettebane og forskellige udendørs Ringspil, Gynger og meget mere. Den tiloversblevne Mose lavede vi Gange og Spadserestier omkring, og den ligger stadig som smuk Natur.

Den næste Mose, der blev fyldt, var Øst for Hjemmet lige mod Kovangen. Her gik kun 2.200 Læs til, (Eleverne holdt nøjagtig Tal med Læssene) og her plantede vi smaa Graner.

Da Tiderne var begyndt at blive nogenlunde normale igen, efter Krigen, og man kunde faa Koks, blev det Rum, hvori vi havde opbevaret Tørv, lavet om til Vaskehus. Sagfører Hvalsøe

var altid saa flink at ringe før et Bestyrelsesmøde og spørge, om der var et eller andet, vi havde paa Ønskeseddelen, hvortil min Kone rask svarede: „Ja, et Vaskehus!“ Dagen efter udbad han sig et Tilbud, og vi fik Vaskehuset mod tilhørende Maskiner. Dette blev til stor Glæde og Hjælp for min Kone, der nu kunde blive hjemme med Vasketøjet, hvilket ogsaa var meget paakrævet, da vi den 8. Oktober 1924 havde faaet to smaa Dreng – Helge og Knud.

Vi havde nu selv tre Dreng, og hvis der senere kom flere, „skulde“ der efter Kontrakten forhandles med Bestyrelsen.

Alting voksede, ogsaa Elevantallet, og i 1932 besluttede Bestyrelsen at bygge en tredje Fløj. Plejehjemsforeningen havde arvet 25.000 Kroner, og de maatte bruges, men heller ikke mere, for der var ikke flere Penge. Arkitekt Helge Holm fik nu overdraget det videre fornødne med Tegning af 2 Sovesale, tre Medhjælperværelser og tre Elevværelser, samt Modernisering af den gamle Vaskergang og et Badeværelse med tre Brusere, samt eet rigtig W.C., som vi aldrig havde haft før. Samtidig fik vi indlagt Centralvarme i det nye og i den gamle Sovesal, som nu blev en dejlig Dagligstue.

Overslaget lød paa 32.000 Kroner, saa vi søgte Overinspektionen om et Tilskud paa 6.000 Kr., men fik Afslag.

Da vi ikke kunde blive enige med Arkitekten om forskellige Ting, bl.a. Tagvinduer og Kviste, og han yderligere – for at naa ned paa de 25.000 Kr. – vilde stryge Fliser og Terrazzogulv i Vaskergangen og Badeværelset, samt Vægbeklædning i Sovesalene – alt det, der vilde gøre det hyggeligere og lette Arbejdet for os – foreslog vi, at vi sparede Arkitekten. Tømrermester Rs. Sørensen, som havde det hele i Entreprise, og jeg gennemførte saa Projektet til 26.000 Kroner. De sidste 1.000 kr. tjente vi selv ved at levere Sand og Grus til Murer- og Støbearbejdet, ligesom vi gravede ud til Kælderen. Dette maatte vi egentlig ikke,

*Elevernes Døglig-
stue (den tidligere
Sovesal).
Paa Væggen et Bil-
lede af Sagfører
Hvalsøe, Hillerød,
hvis Hjertesag var
et Dreng hjem.*

Spisestuen.

men vi havde da Lov at grave et Hul og fylde Jorden hen et andet Sted, saa Haandværkerne kun behøvede at stikke Siderne af.

Det gav Plads, men ingenlunde for meget. I 1935 købte Plejehjemsforeningen det før omtalte Udhus med tilhørende Jord for 6.000 Kr. Dette fik en grundig Ansigtssløftning, og vi fik en dejlig Gymnastiksal, lidt lille, men vi havde megen Glæde af den. Foruden den daglige Gymnastik kunde vi i daarligt Vejr bruge den til Leg, Bob og Bordtennis. Omtrent samtidig lavede Eleverne en Tennisbane lige Nord for Gymnastiksalen. Vor flinke Nabo Grosse-rer Simonsen, Villa Zoar leverede os Nettet, dejlige Ketchere og Tennisbolde til halv Pris, og en Elev, som var i Lære hos Nordsten i Hillerød, lavede sammen med flere hele Indhegningen.

Eleverne havde selvfølgelig dengang som nu, forskellige Interesser, saa vi havde til Tider 4-5, ja op til 6 Lærlinge, som boede paa Hjemmet, men havde deres Arbejdsplads i Fredensborg og Hillerød. Vi har haft Lærlinge ved alle mulige Fag: Malere, Tømrere, Snedkere, Maskinsmede, Elektrikere, Købmænd, Gartnere og Seminarieelever. Da disse Lærlinge var paa Hjemmet i flere Aar, var de paa mange Maader en god Støtte for os. Et Par af dem var meget musikalske og dannede tilligemed vor ældste Søn et lille Orkester, som vi havde megen Glæde af. De spillede ofte for de øvrige Elever baade til Daglig og ved festlige Lejligheder.

Overinspektionen forandrede stadig Belægningsalderen, hvilket medførte, at vi nu næsten kun havde store Elever. Vi begyndte i Vinterhalvaaret at holde Skole for disse hjemme i Spisestuen, de mindre gik stadig i Fredensborg Kommuneskole. Tre af de store Elever fortsatte i Realklassen og tog senere Præliminæreksamen – een med Udmærkelse og to med mgx – to kom paa Seminarium og er nu Lærere, den tredie blev Kontormand.

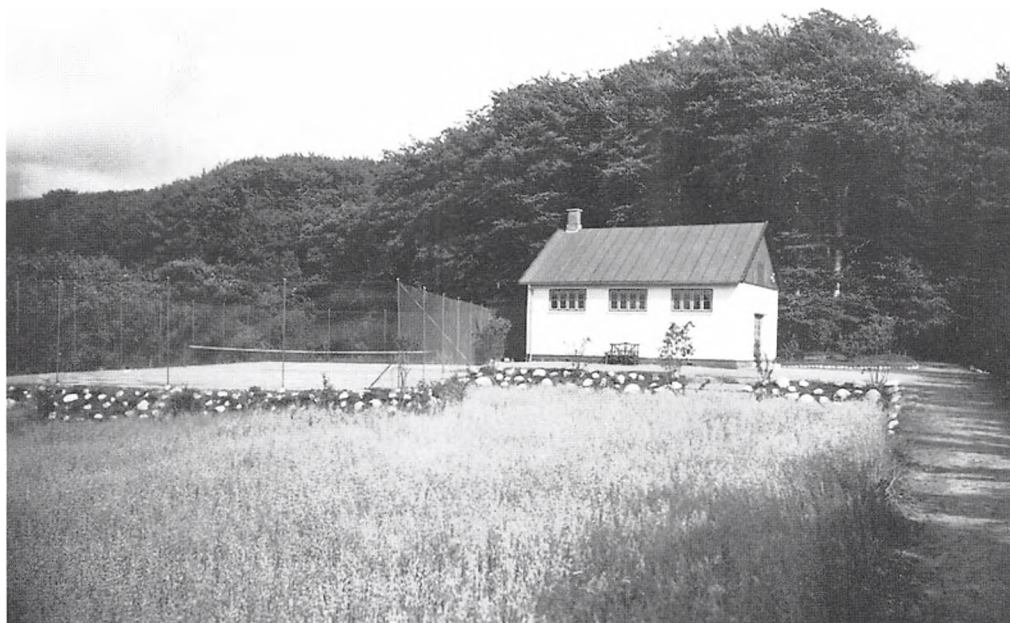
Efterhaanden som vi blev klar over, hvad Eleverne havde Lyst til, foreslog vi i vore maanedlige Indberetninger til Børneværnene, at der blev fremskaffet Læresteder. Børneværnene henvendte sig da som Regel til Overinspektionen, og den anbefalede gerne at lade Skovholmgaard forsøge, da man der havde gode Forbindelser. Trods det, at Overinspektionen selv havde anbefalet det, kunde man fra denne kort Tid efter faa Besked om, at man maatte passe paa, at Hjemmet ikke fik Karakter af Lærlingehjem. Det tog vi dog ikke saa højtideligt, dels fordi Plejehjemsforeningen selv vilde benytte deres eget Hjem uden Hensyn til Alder, og dels fordi Lærlingene jo skulde have et Sted at bo.

En Del af Eleverne havde Lyst til Landbrug, og vi havde mange Gode Pladser i Omegnen. Skovholmgaard havde stadig Tilsyn med Eleverne, og de kom meget hjem.

Efter Tilbygningen i 1932 blev Hjemmet anerkendt til 28 Elever, kort Tid efter til 32, men vi havde tit Overbelægning.

Frugttræer og Bærbuske var efterhaanden groet godt til, og vi havde Masser af Frugt under Sovesalen i den store Kælder, saa Eleverne det meste af Vinteren kunde faa Godt med Æbler. Stadig arbejdede vi med at rydde Krat og fylde Moser, og vi var snart ude ved Skellene over hele Arealet.

Ved Siden af havde vi det almindelige Have- og Landbrugsarbejde, og saa havde vi alle vore dejlige Dyr, som vi alle elskede og forkælede. Hestene f. eks. var ikke til at drive forbi Køkkendøren, før de havde faaet deres Brød. En Overgang havde vi Faar, ogsaa disse blev staaende ved Køkkenet, og hvis Døren stod aaben, gik de helt ind i Køkkenet for at faa lidt godt. Som Regel havde vi ogsaa mange Gæs, som fik deres meste Føde paa Græsmarken, men naar Plejemor en Gang om Dagen kom ud med et stort Fad Grutning og kaldte paa dem, kom de flyvende hjem helt nede fra

*Gymnastiksal og
Tennisbane.*

den anden Ende af Marken, og naar de havde ædt op, og hun sagde, at nu kunde de godt gaa igen, forsvandt de stille med megen Gækken som Tak for Mad.

Vi havde et Par Smaafyre under Skolealderen, og de legede meget under de store Ege, og skulde saa samtidig se lidt efter, at Gæssene ikke løb hjem. En Dag var Preben faldet i Søvn under det store Egetræ, og da Klokkeren ringede til Kaffe, gik Gæssene hen og gækkede og trak i ham, for nu skulde de hjem.

Den sidste større Omforandring kom i 1936-37, da hele det store Loft paa Hovedbygningen blev lavet om til Skolestue, 2 Værelser til kvindelige Medhjælpere, en Systue og 2 Værelser til Lærlinge, og desuden faste Skabe til Tøj langs hele Gaardsiden. Omtrent samtidig blev den aabne Platform mod Vest bygget op og blev slaaet sammen med Kontoret, der

var meget lille, og som altid var Samlingssted for de voksne, naar Eleverne var kommet til Ro. Først naar Medhjælperne havde sagt „God Nat“ kunde min Kone og jeg tage fat paa de maanedlige Indberetninger, Regnskab o.s.v. Disse blev skrevet i Haanden i tre Eksemplarer – et til Børneværnet, et til Formanden for Hjemmet og et til os selv.

Min Kone, der tidligere havde været Regnskabsfører paa Skolehjemmet Landerupgaard, førte hele Regnskabet. Det var strenge Tider, og da der var gaaet nogle Aar, købte vi en Skrivemaskine til 225 Kroner, at betale af 2 Gange, hvilket gav Anledning til, at vi fik en „Næse“ af Bestyrelsen, der spurgte, om det ogsaa var nødvendigt, hvortil vi svarede, at selvfølgelig havde Døgnet 24 Timer, men vi skulde ogsaa gerne have lidt Søvn.

Vi havde stadig et Par Moser, der skulde

fyldes, og det blev de. Det var et Arbejde, Eleverne aldrig blev kede af. Desuden havde hver Elev sit bestemte Arbejde i det daglige baade ved Landbrug, Have, Køkken, Vaskeriet og Stuerne, men da det jo var et Optagelsehjem, skiftede vi ret ofte, og de nye, som kom, faldt som Regel hurtigt til og fik Lov at bestemme, hvor de helst vilde arbejde.

Det skete selvfølgelig, at vi fik Elever, der slet ikke vilde bestille noget, og de fik da Lov at gaa omkring og se på de øvrige, hvilket de ret hurtig blev kede af.

Ved Arbejdet i Mark og Have stødte vi paa en Masse Sten – store og smaa – nogle meget store, og de smukkeste af disse blev opstillet rundt omkring i Haven – bl.a. ved Gymnastiksalen (5 Tons) hvorpaa vi fik indhugget: „Dag og Daad er Kæmperim”. En anden blev opstillet paa en Stenhøj midt på Gaardspladsen og markerede Hjemmets Navn.

Efter Samraad med Overlærer Sørensen, Fredensborg Skole, ophørte Skolegangen dér

for de skolepligtige Elever, da vi syntes, de fik for lidt ud af Undervisningen. Eleverne kom jo paa alle mulige Tider af Skoleåret, og nu havde vi selv Skolestue og Gymnastiksal.

Udvidelserne medførte, at vi fik en Lærer og en kvindelig Medhjælper mere, saa nu var der tre mænd og tre kvinder foruden Plejemor og Plejefar, som Eleverne altid kaldte os. Foruden Gymnastiksalen var der – over Køkkenet – et lille Værksted hvor der blev bundet Koste og Børster til eget Forbrug. Desuden blev der flettet med Pettyrør² samt andet Småsløjd, som Eleverne brugte til Julegaver til deres Paa-rørende.

Med Hensyn til Julen holdt vi de første Aar altid Juleaften med alle vore Elever. Trods hyggelige og gode Aftener gik vi efterhaanden fra det, da vi Julemorgen skulde meget tidligt op for at faa Eleverne gjort i Stand og sendt af sted. Mange Forældre vilde ogsaa gerne have deres Børn hjem Juleaften.

Det blev saa ordnet saaledes, at den ene

*Skovholmgaards nye
Ansigt mod Vest. Skole-
stue m.m. i Kvistene, og
Udbygning til Kontoret
i Stuen.*

Halvdelen af Flokken rejste Lillejuledag, og den anden Halvdelen til Nytaar, hvilket ikke voldte Besvær, da mange lige saa Gerne vilde hjem til Nytaar.

Først i Januar Maaned hvert Aar begyndte Indstuderingen af en Dilettantkomedie, som blev opført omkring Fastelavnstid. Det var Eleverne selv, der spillede de forskellige, baade Dame- og Herreroller. (Vi havde som Regel nogle Elever, hvis Stemme endnu ikke var i Overgang til at spille Damerollerne). Det var navnlig Hostrup, der maatte holde for, dog blev der ogsaa spillet Stykker af andre Forfattere.

Det var et stort Arbejde, men hvor havde vi megen Glæde af disse Komedier. Det optog Eleverne stærkt, og de gjorde det godt. Dekorationerne blev de første Aar udført af Kunstmaleren Højskolelærer Hedegaard, Frederiksborg Højskole, og siden hen af Malermester Flindt-Petersen, Fredensborg for en meget lille Betaling. Gæsterne var jo indbudt, saa der var ikke meget at slaa til Side med.

Første Gang, vi spillede, var altid en Søndag for Elevernes Forældre og Paarørende. Efter Forestillingen blev der serveret Smørrebrød og Kaffe m.m. til alle, og vi havde nogle hyggelige Timer sammen. Derefter spillede vi en Aften – der senere blev til to – for vore Handlende og en Del af Byens Borgere med Fruer. Disse fik Kaffe og hjemmebagte Boller og til Slut spillede vort lille Orkester til en Svingom. Det var Niels-Holger der spillede Klaver til Sangene i de forskellige Komedier, ligesom han ogsaa under Prøverne havde indøvet Sangene. Et Par Somre spillede vi Friluftskomedie i Haven bl.a. „Feriegæsterne” og „Eventyr paa Fodrejsen”, og de var jo næsten som skrevet til at opføres paa dette Sted. Mens vi i mange Aar maatte opstille Scenen i Spisestuen, kunde vi nu fra 1937 flytte det hele til Gymnastiksalen.

Det sidste større Udendørsarbejde var Sportspladsen, lige Vest for Forhaven, som vi begyndte paa 1939. Tidligere havde vi haft en

*Planering til Sportsplads
1940*

Tørvearbejde 1941.

primitiv Fodboldbane paa Forpagterjorden ovre ved Skipperholmen. Først blev al Muld taget af og kørt ud til Yderkanterne i tre store Bunker, hvorefter vi Gravede en Bakke ud og planerede hele Pladsen. Vi gik netop og arbejdede der den 9. April 1940, da min Kone kom ud og fortalte os, at der var ringet fra Byen, at Danmark var besat af Tyskerne. Kort efter kom de første tungtlastede tyske Flyvemaskiner henover Skovholmgaards Marker paa Vej til Norge. Lige straks var vi alle som lammede, tog Værktøjet og gik hjem og satte os op i Skolestuen. Men der var ingen Ro over nogen, og efter at vi havde siddet og gloet paa hinanden en halv Times Tid, rejste en af Flokken sig og sagde: „Nu vil jeg knageme ud og bestille noget“, og han havde jo Ret, Arbejdet maatte ikke gaa i Staa.

Under Besættelsen havde vi nogle meget vanskelige Aar, da vi nu kun fik store Elever. Nogle af disse var, naar de kom, pyntet med

Hagekors, Jødemærker o.l. Vi bad dem fjerne dette Stads, det blev saa lagt i en Konvolut og gemt hen, men de fik at vide, at de selvfølgelig fik det med, naar de rejste.

De fik ogsaa at vide, at de havde Lov til at have deres Mening, men vi taalte ikke nogen Paavirkning af andre Elever, hvilket vi heller aldrig mærkede.

Rationeringen under Krigen mærkede vi i det store og hele ikke saa meget til, da vi havde rigelig med Mælk (3 Køer), Kartoffler og Grøntsager, Høns og Æg, samt Slagtning af Grise. Det kneb mere med Brændsel, da vi jo ikke fik Koks til Landet. Vi maatte gaa over til at bruge Tørv igen, og det viste sig, at vi selv havde et Stykke Tørvejord nede ved Skovholmen. Her begyndte vi i 1941 at lægge Tørv op. Første Aar lagde vi 90 Tons, Aaret efter 100 Tons, men det tredie Aar var det Slut – det vil sige, at der var flere Tørv, men Tørvemassen laa saa dybt, at vi ikke turde gaa ned i de

Dybder – og der blev kun ca. 20 Tons. Vi maatte nu købe Tørv andre Steder, og vi kunde da se, hvad vi havde sparet de foregaaende Aar. Brænde købte vi ikke i mange Aar, da vi havde Masser fra de fældede Hegn.

Penge var altid det store Problem, og der skulde spares overalt. Det blev der ogsaa, da vi alle sammen lavede Masser af Ting, hvortil man ellers skulde have Haandværkere.

Naar der ikke var andet presserende Arbejde, var vi altid paa Sportspladsen, der til almindelig Glæde for Eleverne nu nærmede sig sin Afslutning. Mulden blev atter jævnet ud, der blev saaet Græs og plantet Buske og Træer rundt om hele Pladsen. Da alt var færdigt, havde det i rede Penge kostet Hjemmet 600 Kroner. Paa et andet Hjem fik de samtidig en Sportsplads, der blev udført med fremmed Hjælp, og denne kostede ca. 40.000 Kr.

Mørklægning og Beskyttelsesrum var et Afsnit for sig. Vor ældste Søn og en anden Snedkerlærling lavede Mørklægningsrammer til hele Huset. Beskyttelsesrum blev der i Frugtkælderen, som havde et ualmindeligt stærkt Loft af Jern og Beton. Udvendigt blev der fyldt op med Sand og lidt Muld, samt halvstore Sten, hvorimellem blev plantet Stenhøjsplanter. Det saa nydeligt ud.

Vi havde midt i Trediverne privat købt en brugt Jernbanevogn for 150 Kroner, og den blev stillet op i Engen Vest for Skovholmen. Lærlingene hjalp til med Indretning af Soverum, Dagligstue og et lille Køkken. Andre lavede en Sti derned til, og der blev hyggeligt. Denne Vogn blev brugt til mange forskellige Ting. I Krigsaarene blev der holdt mange Møder af den lokale Modstandsbevægelse, og til Tider var den fyldt med Ammunition og Skydevaaben, der senere i Nattens Mulm og Mørke blev transporteret til et Depot i Gribskov.

I det hele taget blev mange Ting kastet ned fra Luften paa Skovholmgaards- og Nabojordene. En Overgang efter Politiets Fjernelse

havde vi en Kriminalassistent fra det flyvende Korps og hans Kone som „Gæster“ paa Hjemmet. Det var Onkel Carl og Tante Inger, og det hedder de fremdeles. Lidt senere fik vi en ung Kriminalbetjent fra Helsingør „Eriksen“. Han gik som „Medhjælper“, dog uden Løn til Krigens Ophør.

Tidligere Elever kom ofte paa Besøg, flere af dem tysksprækkede, hvad vi hurtigt blev klar over, saa vi var stadig paa Vagt. En Aften, ret sent, kom saadanne to mistænksomme Fyre. De begyndte straks at rakke ned paa Tyskerne, men vi forstod dem, og de fik ikke noget ud af det. De sov om natten paa Tyskernes Højborg her i Byen og kom igen næste Formiddag. Nu Gik de omkring og talte med Eleverne, men Samtalen med disse blev ogsaa negativ.

De fik dog at vide, at jeg skulde have den første Time i Skolestuen – Samfundslære – som Eleverne kaldte Politik. Det vilde de meget gerne overvære og fik Lov dertil. Vi begyndte med en Sang, og jeg fortalte om gamle Byggeskikke, Da de havde hørt paa det ca. 10 Minutter, havde de faaet nok og sagde „Farvel“ ... og saa begyndte vi at tale „Politik“, og vi fik os alle et billigt Grin.

En af de strenge Vintre havde vi foruden Krig og Kulde den store Sorg at miste en af vore Tvillinger – Knud, 17 Aar. En Faaresyge gik over til Meningitis, og i Løbet af faa Dage døde den ellers saa raske Dreng. Han og Tvillingebroderen – Helge – havde Sommeren før taget Realskoleeksamen og var godt i Gang med deres Uddannelse, henholdsvis ved Boghandel og Kontor. Den ældste var udlært som Møbelsnedker hos Borella-Hansen, Hillerød og gik nu paa Kunsthaandværkerskolen i København til videre Uddannelse.

Den 26. September 1945 blev Fodboldbanen indviet med en Kamp mellem et Hold fra Fredensborg Boldklub og os – vi tabte desværre med 2-1 trods det, at vi havde mange dygtige Fodboldspillere. Samme Dag havde vi været

paa Skovholmgaard i 25 Aar, og Dagen fortsatte med Fest for alle.

Sportspladsen faldt godt sammen med den øvrige kønne natur, og om Sommeren tilbragte vi mange herlige Timer der, baade med Fodbold og anden Idræt.

Sct. Hansaften havde vi alle Aar stort Baal, de sidste Aar paa Legepladsen paa den opfyldte Mose. Her blev sunget, holdt Baaltale og opført smaa Sketch, hvorefter vi vendte hjem til de dækkede Chokoladeborde. Der blev i det hele taget sunget meget paa Skovholmgaard, og der skulde ikke megen Lejlighed til for at hejse

Flaget og synge – særlig under Besættelsen. De Sange, der stadig gik igen ved Flaghejsningen var: „Høje Nord...“, „Hil dig vor Fane...“ og „Jeg elsker de grønne Lunde...“ og naar vi ved Solnedgang strøg Flaget, sang vi – frit efter Aakjær:

*Naar Solen gaar ned i et luende Baal
bag Gribskovens vidtstrakte Flade,
saa sænker vi Flaget og skimter et Maal,
hvor Danmark er frit, og ved Faklernes Baal
synges Sange saa jublende glade.*

Vi var nu færdige med de større Arbejder – baade ude og inde – men arbejdsløse blev vi

Medhjælper samt Elever i Slutningen af 1930'erne.

ingenlunde, da alt jo skulde holdes rent og i Orden.

Under og efter Krigen var der mange, der Gerne vilde have en Haandsrækning til Hjælp i Haver og lignende. Vi gjorde det nærmest for at Gøre Folk en Tjeneste, men da det hurtigt tog Overhaand, maatte vi sige helt nej. Derimod havde vi et Par Aar – meget tidlig Foraar – et Arbejde for Grosserer Frigast Larsen, Jonstrup, Nord for Fredensborg, hvor vi stod hjemme og skar Solbærestiklinger til. Han bragte og hentede dem selv, og det var et let Arbejde, der blev Godt betalt. For disse Penge, der gik i Drengenes Fornøjelseskasse, havde vi nogle dejlige Teaterture, som foregik i en mægtig Bus lige fra Hjemmet til Teatret. Vi saa bl.a. „Hurra for Søndagen” og „Styrmand Karlsens Flammer”. Alle fik en stor Pose med Chokolade, og paa Hjemturen spiste vi Wienerbrød og drak Sodavand. Undervejs sang vi baade frem og tilbage, og det var meget festlige Ture, som Eleverne længe levede højt paa. Den Glæde og Stemning, der var paa disse Ture, skulde opleves, den kan ikke beskrives.

Vi syntes, vi havde faaet en køn Plet ud af den gamle Slotsforvalterlod uden paa nogen maade at ødelægge Naturen. Mange dygtige Medhjælpere, der ikke selv var bange for at gaa foran i Arbejdet, havde sammen med os været med til at give Eleverne noget af den Arbejdsglæde, vi selv var i Besiddelse af.

Selvfølgelig var der ogsaa en Del Bryderier, hvad der ikke kunde undgaaes blandt saa mange forskellige Elever gennem 32 Aar. Flere havde det ulykkelige Vandreblood i sig og var vant til at vagabondere, før vi fik dem, og for disse var det svært at komme ind under ordnede Forhold, og de havde ogsaa Held til at „spæne” baade en og to Gange, før de faldt til Ro. Som Straf brugte vi at isolere dem et Par Dage, samt tog Røgen fra dem saa længe. Skjules skal det heller ikke, at der til Tider faldt en Lussing, eller i særlige Tilfælde et Par Slag

af Spanskrøret. En Gang, da dette skulde bruges, kunde det ikke findes nogen Steder, og der blev ikke anskaffet noget nyt – saa var det Slut med det. Et morsomt Tilfælde havde vi med et Par Smaafyre, der var slemme til at løbe. Jeg aftalte med hver især – hemmeligt – at de maatte hjælpe os med at passe paa den anden, og det gjorde de fint. Hemmeligheden blev bevaret, og de løb aldrig mere. En Medhjælper forløb sig engang, saa en Elev gik rundt med et blaat Øje og vi forbød derefter al korporlig Revselse, hvad Medhjælperne maatte skrive under paa i Straffeprotokollen. Straf maatte for Fremtiden kun bestaa i at tage Røgen fra de store Elever og lægge de mindre i Seng efter Aftensmaden.

Eleverne vilde meget gerne have læst højt, og der var ikke mange Vinteraftener, hvor der ikke blev læst enten af en Medhjælper eller mig.

Arbejdstiden for os var lang, Lønnen lille og Ferierne meget faa og korte. Vi begyndte i 1920 med en Løn paa 216 Kroner maanedlig for os

Forstanderparret Ingeborg og Hans Hansen

begge, men da vore Drengene begyndte Skolegangen, kneb det, og vi søgte om Lønforhøjelse. Kort Tid efter fik vi bevilliget 25 Kr. mere om Maaneden – det samme fik Frøken Petersen paa Pige hjemmet. Hun blev vred og skrev til Bestyrelsen, at hvis de ikke kunde unde hende mere efter mange Aars Arbejde, vilde hun give Afkald derpaa. Vi var nødt til at tage imod dem, da vi havde haardt Brug for dem. Baade vi og Frøken Petersen fik derefter 50 Kr. mere om Maaneden. Faa Aar efter blev Lønnen forhøjet til 366 Kr. om Maaneden, men da vor yngste Søn i 1941 kom i Lære paa Kommunekontoret i Gilleleje, fik han hver den første ca. 150 Kr. med til Kost og Logi. Denne Løn havde vi til 1947, da Reguleringen kom „inde“ fra.³

Den 11. Marts 1950 holdtes en større Fest, da vi havde modtaget Barn Nr. 1.000. Foruden Bestyrelsen var indbudt Hjemmets Læge Dr. Buchardt-Christensen og Frue, de forskellige Forstanderpar fra de andre Hjem i Byen, samt Frøken Nielsen fra Hornbæk hjemmet, med hvem vi havde et Godt Samarbejde.

Efter en festlig Middag med mange Talere og Sange, skrevet til Dagen, opførtes „Store Bededags Aften“, og man sluttede med et Par Timers Dans. I Vinterens Løb havde Lærer S. Jensen givet Eleverne Undervisning i forskellige Danse ovre i Gymnastiksalen, saa disse klarede sig fint, og alle morede sig.

Atter gik et Par Aar, og saa oprandt Dagen den 15. Juni 1952, da vi forlod Skovholmgaard efter næsten 32 Aars Virke paa dette Sted. Vi havde haft rige Arbejdsaar og altid en forstaaende Bestyrelse, der havde Givet os frie Hænder i et og alt. Vi sagde saa Farvel til vore Elever, bød det nye Forstanderpar velkommen og Lykke fremover, og vandrede saa, som saa mange Gange før op igennem den lille Skov til vort fremtidige Hjem paa Helsingørsvej. En enkelt Taare faldt vel paa Vejen, opslugtes af Støvet og hvirvledes bort med Blæsten.

Vi har her haft gode Aar og mindes med Glæde Tiden paa Skovholmgaard. Minder, der stadig bliver holdt ved lige, naar Gamle Elever tit besøger os.

Noter:

1. Granrakter, eg. granrafter. Unge tynde granstammer med barken på.
2. Peddigrør. Tynde og bøjelige pinder til kurvefletning m.m.
3. Lønnen blev herefter fastsat af Staten.

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Bestyrelsens beretning 1999

Året var ikke mange dage gammelt, før medlemmerne mødtes til den første af en lang række medlemsarrangementer, der blev afholdt i 1999. Ikke tidligere har der været afholdt så mange spændende og indholdsrige ture og foredrag, og sammen med årbogen og de fire FAHS-blade udgør disse ture da også kernen i vores aktiviteter.

Bestyrelsen har holdt fire bestyrelsesmøder i beretningsåret, hvortil kommer møderne i bestyrelsens stående udvalg, turudvalget, blad- og skriftudvalget samt kontakten til vores administration. Vi har pakket årbøger og bestyrelsen har også holdt en hel del møder i forbindelse med udarbejdelse af årbogsregisteret, samt møder med trykkeri og andre samarbejdspartnere.

Det har været et spændende, men også et ganske slidsomt arbejdsår for bestyrelsen.

Tur til Statens Museum for kunst

Over 70 medlemmer havde ønsket at benytte sig af vores aftentilbud om at besøge det nyåbnede og ombyggede Statens Museum for kunst den 6. januar. Det var så mange, at vi måtte dele os i to hold, og vi fik en fin rundvisning med mange nyttige oplysninger fra vores guider både i det ombyggede gamle museum, og i den nye tilbygning. Det gamle og det nye står flot til hinanden, og udstillingsrummene giver gode rammer og plads til såvel den stationære udstilling som til særudstillinger og arrangementer. Vi oplevede også, at akustik-

ken i det store åbne koncertlokale af beton ikke er særlig ideelt til hverken tale eller musik. Det kan jo undre én, at nutidens arkitekter stadig ikke kan bygge med så fornem en akustik, som den de gamle grækere byggede deres teatre med for 2.500 år siden.

Aftenen sluttede af med en let og velsmagende servering i museets nye cafeteria, hvorfra der er den smukkeste udsigt til Rosenborg slot.

Tur til Jægerspris Slot

Jægerspris Slot forbindes i dag specielt med Frederik den 7. og Grevinde Danner. I anledning af Grundlovsjubilæet var der hen over sommeren mange aktiviteter på og omkring slottet, og vi besøgte slottet og særudstillingen den 12. juni, kort efter jubilæet.

Slottet har gennem de seneste år gennemgået en omfattende renovering, og der er blevet foretaget en del ændringer inden døre. Efter en grundig rundvisning, hvor vi blandt andet besøgte den ikke normalt tilgængelige Rebekkasal med den kendte loftsudsmykning af Bertel Thorvaldsen, fortalte forsker ved Historisk institut på Københavns universitet, Pernille Hasselsteen, levende og spændende om arbejdet med udgivelsen af Louise Rasmussens breve til Carl Berling og Frederik den 7. fra årene 1845 til 1850. Kongelige romancer, eller rygterne herom, har det jo med at være populært læsestof, og stiftelsens 125 års jubilæumsbog om denne brevveksling mellem kvinden og

hendes to kendte mænd, er da heller ikke nogen undtagelse.

De mange indtryk blev efterfølgende fordøjet over en god kop kaffe i Café Danner, hvor Jægerspris kommunes borgmester, Ole Find Jensen, berettede om de problemer og udfordringer, som Jægerspris kommune står over for her ved indgangen til det 21. århundrede.

Tur til Helsingør

Den 10. oktober havde turudvalget inviteret til en spændende og meget indholdsrig eftersom-

mersøndag i Helsingør, hvor dagens store program spændte særdeles vidt.

Museumschef Kenno Pedersen havde sørget for en udsøgt menu i Helsingørs Kongelig Privilegerede Skydeselskabs lokaler, hvor han selv fortalte om Skydeselskabets historie, og om nogle af de mange skydeskiver, der hænger overalt i de meget smukke lokaler.

Efter frokosten var Kenno Pedersen vores kyndige guide på en lille rundtur i Sundtoldskarréerne til Skt. Mariæ Kirke og Vor Frue Kloster, hvor mag. art. Jenny Flensborg tog

Flyndrupgård ved generalforsamlingens møde i marts. Foto: Yngve Stegfeldt

over. Jenny Flensborg, der har skrevet den store artikel i vores årbog 1999 om kalkmalerierne i kirken og klosteret, berettede om, og viste kalkmalerierne frem. På trods af omfattende restaureringer står mange af kalkmalerierne stadig meget smukt aftegnede, og de fortæller hver især deres historie. I klosteret besøgte vi en del rum, der ikke til dagligt er åbne for publikum, og godt trætte efter dagens mange indtryk skiltes vi sidst på eftermiddagen.

Tur til „Den Sorte Diamant“

Det Kongelige Biblioteks nye tilbygning åbnede midt på efteråret, og også til denne udflugt, der blev afholdt den 6. november, var der så mange tilmeldinger, at vi måtte dele os i hele tre hold. København viste sig fra sin bedste side i strålende vejr, og vores unge guider fortalte levende om tilblivelsen af byggeriet og de mange forskellige muligheder, publikum har fået ved tilbygningen til det gamle bibliotek. Også dette arrangement blev afsluttet med et traktament, som traditionen byder.

Tur til Andelslandsbyen Nyvang

Farum Lokalhistoriske Forening har også i år tilbudt vores medlemmer at deltage på et par af deres udflugter. I maj måned gik turen til Andelslandsbyen Nyvang ved Holbæk, og der blev sat fokus på middelaldermedicin i slutningen af august og begyndelsen af september med hele tre arrangementer. Dels var der mulighed for at besøge Landbohøjskolens have for at se på lægeplanter, dels blev der afholdt et foredrag af Finn Wagner om medicin i middelalderen, og endelig blev der tilbudt en tur til Æbelholt klosterruin, hvor både museum og urtehaven blev besøgt.

Historisk Samfund er særdeles taknemlig over, at vores medlemmer således får tilbudt de rigtig gode arrangementer, Farum Lokalhistoriske Forening også står for, og vi ser frem til at fortsætte samarbejdet næste år.

Generalforsamling på Flynderupgård

Sidste års generalforsamling blev holdt på Flynderupgård i Espergærde. I forlængelse af generalforsamlingen havde vi bedt museumsinspektør Anne Majken Snerup Rud om at følge op på et tidligere foredrag om det frilandskulturcenter, Helsingør Kommunes museer opbygger på Flynderupgård. Udgangspunktet for centeret er landbruget i 1920'erne, og medlemmerne kunne før generalforsamlingen smage på historien i det tilhørende Spisehuset „Folkestuen“, der serverer god mad, som man fik det i de nordsjællandske folkestuer i 1920'erne.

Det bliver spændende at vende tilbage om nogle år, for centeret er i rivende udvikling, og en bred vifte af frivillige lægger mange arbejdstimer i at få det til at være et levende kultursted.

FAHS-bladet

Vores FAHS-blad er udkommet med fire numre, og bladets artikler har haft en meget høj standard. Redaktøren har søgt at opretholde en ret fast redaktionel- og layout-mæssig linie, og det er blevet til nogle virkelig flotte blade, der er overskuelige og læsevenlige. Bestyrelsen, og ikke mindst bladets redaktør, er taknemlig over de interessante artikler vi har modtaget, og jeg skal hilse fra redaktøren og sige, at man godt må tænke på FAHS-bladet, hvis man har lyst til at skrive en lille artikel.

Det vil her være for omfattende at komme ind på bladens indhold, men det skal dog fremhæves, at bladets kolonner med „nye bøger“ er meget velset blandt vores medlemmer.

Årbogen 1999

Vores årbog blev til i samarbejde med menighedsrådet for Skt. Mariæ Kirke, og grundet dette samarbejde kunne vi udgive en meget flot illustreret årbog, der er blevet rigtigt godt modtaget.

Menighedsrådet har udgivet årbogens hoved-

artikel om de før omtalte kalkmalerier af Jenny Flensborg som særtryk, men trods det, er der blevet solgt en del af vores årbøger til ikke medlemmer. Vi skylder vores tidligere bestyrelsesmedlem Lars Bjørn Madsen stor tak for det arbejde, han lagde i både samarbejdet med menighedsrådet, og arbejdet med årbogen.

Jenny Flensborgs artikel om kalkmalerierne var årbogens hovedartikel, og mange af vores medlemmer har brugt bogen, når de her i sommer besøgte klosteret og kirken i Helsingør. Der ligget et meget stort arbejde bag Jenny Flensborgs forskning, og vi er taknemlige over, at vi kunne trykke resultatet i årbogen.

Årbogens anden artikel af Nils Engberg fortjener også meget stor ros. Engberg har i en del år gravet i Hagerup voldsted, og Engberg formidler i artiklen sine resultater og teorier i et særdeles letlæseligt sprog. Det er en meget spændende artikel, der spænder en flot bue mellem de arkæologiske resultater og de historiske kilder fra et af vores lands mest spændende perioder. Vi er meget beærede over, at vi fik lov til at trykke disse første resultater af flere års udgravninger.

Medlemmer

På sidste års generalforsamling blev det besluttet at hæve kontingentet til Frederiksborg Amts Historiske Samfund med 30 kr., og i forlængelse af dette var vi i bestyrelsen noget spændte på, om dette ville betyde en medlemstilbagegang.

Vi kom ud af 1999 med 451 medlemmer. Der er 34 der har valgt ikke at forny deres abonnement i 1999, men til gengæld er der kommet 30 nye medlemmer til. 451 medlemmer er desværre ikke tilstrækkeligt til at kunne drive vores forening forretningsmæssigt forsvarligt. Bestyrelsen har derfor gentagne gange drøftet, hvad vi har af muligheder for at skaffe flere midler til driften, til at gøre opmærksom på vores eksistens og dermed skaffe nye medlem-

mer, og så videre. På sidste generalforsamling havde vi en frugtbar debat om PR, og generalforsamlingen kom med flere gode idéer.

Vi har i 1999 været bedre til at reklamere for vores udflugter, vores årbog og for os selv. Men jeg må desværre sige, at vi er i hård konkurrence. Ikke mange blade bragte vores gode omtale af årbogen 1999, og kun ganske få gange er de pressemeddelelser, jeg som formand har sendt til bladene, blev bragt.

Derfor kære medlemmer. I er vores bedste reklame, og kun gennem jeres indsats kan vi skaffe flere medlemmer til Historisk Samfund.

150 kr. i årligt kontingent er ikke meget for de mange aktiviteter vi tilbyder medlemmerne, og bestyrelsen vil stærkt opfordre jer til at bruge vores tilbud om et FAHS-gaveabonnement til familie, venner og bekendte i stedet for en æske chokolade eller en blomst. En årbog feder eller visner ikke. Den giver næring til sjælen!

Register over årbøgerne

På sidste generalforsamling forelagde bestyrelsen vores planer om at udarbejde et register over samtlige vores årbøger fra 1906 til i dag. Det var en stor glæde, at generalforsamlingen modtog vores plan så positivt, og vi nedsatte efterfølgende et lille udvalg, der arbejder med dette meget store projekt, som også indebærer en økonomisk satsning.

Vi er meget langt med projektet, og vi står i dag takket være en særdeles ihærdig Torben Bill-Jessen med et register, der nu er igennem en grundig korrekturlæsning og redigering.

Det er et omfattende arbejde, Bill-Jessen har udført. Grundmaterialet fylder over 1100 sider, som vi forventer vil komme ned på ca. 400 efter korrektur og opsætning i tre spalter. Hvis vi altså kan skaffe penge til trykning.

Når jeg siger det på denne måde skyldes det, at det er ret bekosteligt at trykke en bog på så

mange sider, selvom vi selv står for layout, og således leverer det trykkeklaart til trykkeriet. Dette har vi for øvrigt også gjort med årbog 2000, hvorved vi sparer ca. 20.000 kr.

Vi har i arbejdsgruppen omkring registeret og i bestyrelsen haft mange drøftelser om den form, registeret skulle udgives i. Man kan stille spørgsmålet, om man trykker registre i det 21. århundrede? Kunne man ikke lige så godt udgive det på en CD-rom, eller lægge det ud på Internettet? Dette ville også give mulighed for konstant at opdatere registeret uden større udgifter, og rette fejl løbende.

På den anden side er en bog en bog. Den står på hylden, og man skal ikke tænde for pc'en, lægge CD-rom i eller koble sig op på nettet. Vi har som nævnt haft mange drøftelser, og vores afgørelse vil på sigt afhænge af, om vi kan skaffe de mange penge det koster, at trykke bogen. Lige nu har vi brugt en del af vores formue på at honorere Torben Bill Jessen, men vi forventer helt klart, at de penge kommer ind igen i løbet af år 2000.

Sideløbende med korrekturarbejdet har vi databehandlet registeret, og vi har haft drøftelser med Centralbiblioteket i Helsingør omkring en Internetløsning, der på glimrende vis kan supplere den lokalbibliografi, centralbiblioteket i forvejen står for. Dette har naturligvis også fået os til at drøfte, om vi skulle have vores egen platform på nettet med egen hjemmeside, så vi også på den måde kan gøre os synlige, og reklamere for foreningen.

Der skal i øvrigt i forbindelse med både databearbejdningen af registeret og i forbindelse med layout af vores FAHS-blade rettes et meget stor tak til Yngve Stegfeldt, der har ydet os en uvurderlig hjælp. Uden Yngve's store og frivillige arbejdsindsats, edb-viden og kreativitet, var vi ikke kommet så langt, som tilfældet er. Og det er også Yngve, der sammen med FAHS-bladets redaktør har haft kontakten til Helsingør Centralbiblioteks edb-afdeling.

Økonomi

1999 har desværre været et tyndt år, hvad angår økonomiske tilskud. Gennem Dansk Lokalhistorisk Forening har vi tidligere modtaget tilskud fra tipsmidlerne sådan nogenlunde automatisk. Men ændrede procedurer har gjort, at vi kun kan søge til konkrete projekter eller til specielle udgivelser, hvilket vi har gjort, men ved årets udgang har vi endnu ikke fået svar.

Også andre af vores sædvanlige gode økonomiske støtter har svigtet op mod slutningen af året, hvilket betyder, at vi går ud af 1999 med et underskud specielt grundet vores udgifter til registeret. Som nævnt har vi i bestyrelsen arbejdet ihærdigt med en slankekur, men der er ikke meget at gøre godt med, hvis vi også fremover ønsker at udgive både en årbog og fire FAHS-blade. Vores kasserer vil efter beretningen komme nærmere ind på vores økonomi og vores sparetiltag.

Samarbejde

I 1999 som i de tidligere år, har Frederiksborg Amts Historiske Samfund haft en tilforordnet plads i Frederiksborg amts museumsråd, og vi har gjort gavn af de kontakter, vores forening får i amtsmuseumsrådet. I bestyrelsen har vi ikke haft kræfter til at videreudbygge samarbejdet med amtets lokalhistoriske arkiver, muséer og foreninger, men det er tanken, at vi via arbejdet med udgivelsen af et FAHS-register kan genoptage dette samarbejde, der jo gennem årene har betydet meget for os bl.a. i tilrettelæggelsen af udflugter og foredrag.

Tak!

Jeg vil slutte bestyrelsens beretning med en tak til alle de, der har været med til at gøre arbejdet for Historisk Samfund så spændende og indholdsrigt, som det er. En stor tak til mine kolleger i bestyrelsen, som har ydet et meget stort arbejde med blad, årbog, udflugter, økonomi og meget mere.

Og en stor tak til personalet på Helsingør Teaterkontor og til Teaterkontorets leder, Bent Jeppesen, som har ydet en god indsats for at vedligeholde og stadig forbedre vores medlemservice. Og en stor tak til vores revisorer, som med vanlig omhu har revideret vores regnskab, og til Helsingør Bymuseum, der står for salget af vores ældre årbøger.

Og sidst skal der også lyde en stor tak til alle vores medlemmer, som aktivt støtter op om Frederiksborg Amts Historiske Samfund, og med interesse og engagement arbejder for, at vores forening også er levedygtig i det enogtyvende århundrede.

P.b.v.
Henrik A. Bengtsen
Formand

Marts 2000

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Bestyrelsen 1999

Formand

Sektionsleder Henrik A. Bengtson,
Kofod Anchersvej 46,
3060 Espergærde, 4913 4331

Fhv. vicedinspektør Erling Svane
Hovgårdsvej 3A
3060 Espergærde, 4913 1761

Næstformand

Overlærer Gudrun Lund Meyer,
Vejgårdspark 11,
3520 Farum, 4795 3205

Fhv. farmaceut Aase Zinck,
Platanvej 36,
3600 Frederikssund, 4731 1385

Kaserer

Fhv. bankdirektør Bent Laurents,
Orøvej 14,
3140 Aalsgaarde, 4970 7745

Arkitekt MAA Anders Alsløv,
Øvej 26 A,
3550 Slangerup, 4733 3056

Museumsinspektør Flemming Beyer,
Frederiksværksgade 65,
3400 Hillerød, 4826 7714

Museumschef Kenno Pedersen,
Lindestien 20,
3000 Helsingør, 4921 1215

Dorrit af Rosenborg,
Kirketorvet 6,
3550 Slangerup, 4733 5358

Bibliotekar Eva Stennicke
Styrbjørn Starkes gata 14,
S-253 62 Helsingborg, Sverige
0046 4229 8111

Sekretariat

Alle henvendelser vedr. medlemsskab
bedes rettet til:
Helsingør Teaterkontor
Havnepladsen 1
3000 Helsingør, 4920 0811

Salg af Samfundets årbøger

Samfundets årbøger sælges ved henvendelse til:
Helsingør Kommunes Museer
Hestemøllestræde 1
3000 Helsingør, 4921 0098

Frederiksborg Amts Historiske